Hedi Fried

DRUMUL ȘI DE LA AUSCHWITZ

CIOBURI DINTR-O VIAȚĂ

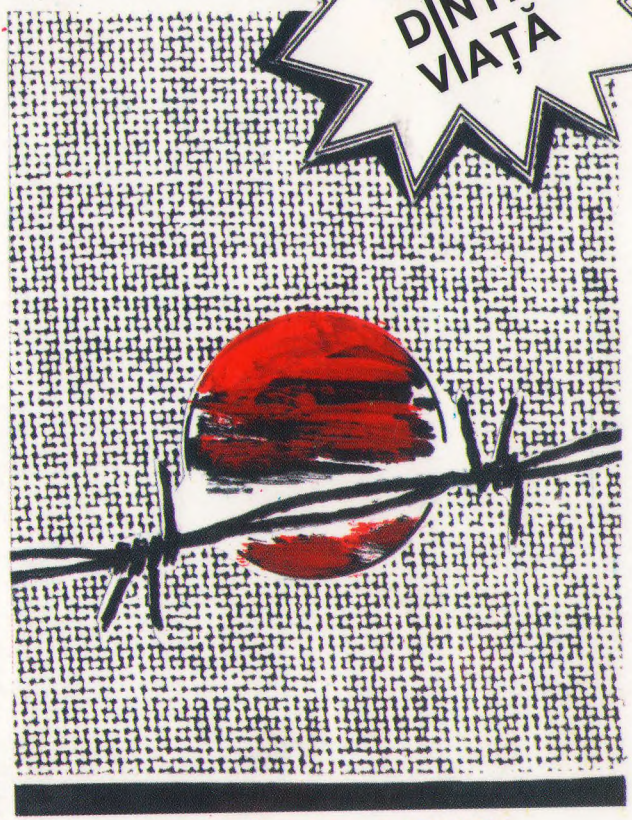

ROMÂNIA PRESS

„Nu vă întrebaţi unde-a fost Dumnezeu la Auschwitz, ci: **unde era Omul?!**“

ELIE WIESEL

Traducere sponsorizată de
SVENSKA INSTITUTET
Stockholm – SUEDIA

ISBN 973-8236-16-9

Drumul la şi de la Auschwitz / Cioburi dintr-o viaţă

Coperta: Florin Creangă
Tehnoredactare: Cătălin P. Ghiorghiu
Redactare: Gavril Matei Albastru

Toate drepturile rezervate editurii

HEDI FRIED

Drumul la şi de la Auschwitz
CIOBURI DINTR-O VIAŢĂ

Traducere de Zitta şi Raul Herşcovici

România Press
Bucureşti 2002

A RENAŞTE CA PASĂREA FENIX

Când am întâlnit-o pentru prima dată pe Hedi Fried, aici, la Stockholm, era un timp greu, ca şi azi, un timp când spirala răului se ridicase din nou în lume: neonazismul, antisemitismul, rasismul, persecuţiile şi discriminările de tot felul ameninţau echilibrul societăţilor omeneşti.

Am ştiut din prima clipă când am văzut-o pe Hedi Fried că ea este un caracter puternic şi un temperament luminos iubind viaţa, o voce inconfundabilă, pe care nimeni n-o poate înăbuşi stingând-o vreodată.

Hedi Fried este unul din supravieţuitorii lagărului de concentrare din Auschwitz, o frumoasă doamnă în vârstă emanând căldură din ochii ei albaştri şi pielea ei fină de blondă, toate trăsăturile chipului ei exprimând acea dorinţă de a comunica direct cu oamenii. Vocea ei blândă, dar cu un ton sigur de el, intens, te face să bănuieşti existenţa unei energii tinereşti şi un echilibru interior plin de farmec. Astea toate, m-am gândit eu atunci, vin atât de firesc din ea, din conştiinţa multor vieţi trăite şi a unei datorii împlinite cu înaltă distincţie.

Aşa cum ea însăşi a exprimat în titlul uneia din cele trei cărţi scrise („Cioburi dint-o viaţă", 1992, „Viaţa redată", 1995 şi „A treia viaţă", 2000), Hedi Fried a trăit trei vieţi într-o singură viaţă.

Prima viață, anii copilăriei, a fost amputată de ceea ce a urmat: deportarea la Auschwitz, anii paroxismului, ai spargerii vieții în cioburi, locul în care ea și sora ei, Livia, au fost selectate pentru muncă în timp ce părinții lor au dispărut în umbra crematoriilor.

În 1945, Hedi Fried, care avea atunci douăzeci de ani, s-a găsit într-un lot de zece mii de supraviețuitori aduși de Crucea Roșie în Suedia, unde începe o viață nouă, studiind, devenind psiholog, luându-și doctoratul, căsătorindu-se fericit cu un camarad cunoscut în lagăr, dând viață a trei copii. După moartea soțului ei, începe să conferențieze în școli și universități despre anii petrecuți în lagărul de la Auschwitz și despre pericolul neonazismului. Din 1980, la cererea comunității evreiești din Stockholm, Hedi Fried conduce Centrul de recuperare a supraviețuitorilor vârstnici din lagărele de concentrare care beneficiază de o terapie constând în vizionare de filme în idiș, lecții de suedeză, lecturi literare, excursii.

Hedi Fried s-a născut în România, în frumosul orășel medieval Sighet, oraș înfloritor, având atunci treizeci de mii de locuitori din care jumătate erau evrei. Ca și celebrul ei prieten, Elie Wiesel (premiul Nobel pentru pace 1986) născut în același oraș, ea a cunoscut de copil antisemitismul, discriminarea, obligația de a purta steaua galbenă, viața în ghetou și apoi deportarea forțată la Auschwitz.

Spre deosebire de alți evrei, care încercau să se obișnuiască cu persecuțiile, Hedi Fried n-a acceptat niciodată atitudinea înjositoare, degradantă a ființei umane. Conștiința ei s-a dezvoltat de timpuriu în

convingerea că există un drept universal al tuturor ființelor de a fi respectate conform legilor umane și această atitudine s-a amplificat și mai mult în anii petrecuți în lagăr.

În cartea ei „Cioburi dintr-o viață", publicată acum în limba română, la Editura România Press, prin grija editorului, poetul Matei Albastru, este reînviată copilăria la Sighet, anii infernali de la Auschwitz și apoi primii ani de viață în Suedia.

Este vorba mereu de reclădirea unei vieți sfărâmate, un proces lung și complicat care mă face mereu să mă gândesc la Pasărea Fenix, la învierea și înnoirea ei simbolică, din toate punctele de vedere, în ciuda împrejurărilor complexe din țara de adopție, Suedia. O viață nouă apare dar nu total desprinsă de umbrele dese ale trecutului și de amenințările tulburi ale prezentului.

Cu toate astea, cineva, care are puterea de a se înnoi, ca Hedi Fried, trebuie să țină de o specială, înaltă predestinare: de a deveni o voce pentru alții, cei care nu au primit darul și tăria de a da o formă experienței suferinței. În numele lor, Hedi Fried a creat această narațiune memorabilă, pentru a nu uita niciodată, pentru că amintirea apără, pentru ca nimeni citind cartea despre durerea ei și a altora să nu spună: Asta nu mă privește!

Cartea „Cioburi dintr-o viață", tradusă în românește de prietenii noștri comuni, Zitta și Raul Herșcovici, (și ei născuți în România) cu multă trudă a inimii, competență și angajare plină de căldură, a fost publicată mai întâi în Suedia cu mare succes, apoi

în toate limbile mari ale lumii, inclusiv în ebraică. Despre această carte Elie Wiesel scria: „E mai mult decât un document personal, este o mărturie gravă, adânc tulburătoare și creatoare."

Citind această carte, rămâne în fiecare cititor o tărie autentică, care se adaugă în plus forței sale morale, adâncind sentimentul răspunderii în fața eventualelor pericole amenințând întreaga comunitate omenească. Cartea mai are darul de a te face să meditezi adânc la tot ce e capabil omul să facă în materie de rău, la forța sa destructivă, declanșatoare de catastrofe, pentru sine și semenii lui. Căci, așa cum spunea Hedi Fried într-un interviu, „nimic nu e hazard sau mâna lui Dumnezeu, pentru că lumea întreagă stă în mâna oamenilor. Omul cu hotărârile lui poate influența mersul istoriei. Răspunderea pentru răul comis nu se poate pune în altă parte decât pe noi, oamenii."

Sau, cum scria Elie Wiesel celor care-i puneau întrebări despre Dumnezeu:

„Nu întreba unde era Dumnezeu la Auschwitz, ci întreabă unde era omul."

Publicarea acestei cărți în limba română este importantă, ea completând cunoștințele despre istoria României, care a cunoscut ca multe alte țări ravagii făcute de fascism și comunism, alături de Jurnalul lui Mihail Sebastian și alte cărți valoroase cu aceeași temă, ajutând la întregirea nuanțată a cunoștințelor, devenind un memento pentru ceea ce trebuie mereu cunoscut.

GABRIELA MELINESCU

CAPITOLUL I

SIGHET

Soarele e pe cale de a coborî înapoia colinelor verzi. Convoiul de bărbați, femei și copii obosiți urmează cursul liniștit al râului. Tot ce se aude este târșiitul pașilor și frecușul toiegelor de pietre. Cât de mulți sunt ei? Oameni îmbrăcați în zdrențe, cu boccele pe umeri și în mâini toiege de mers. Femeile poartă pe sugarii lor, copiii mai mari pe cei mai mici și bărbații ajută pe bătrâni. Nimeni nu vorbește. Ceea ce era de spus s-a spus, numai oboseala din ce în ce mai copleșitoare persistă.

Încotro se îndreaptă ei? Vor găsi ei vreo locuință? Vor putea să stea acolo? Ei cred că da. Dar eu văd înaintea ochilor mei această imagine care se repetă mereu: evrei cu boccele și toiege. Eu sunt unul dintre ei, și în același timp stau în afară și observ totul.

Visul. Eu nu mai știu dacă mama mea sau eu am visat aceasta. Sau dacă o străbunică la începutul timpurilor. De ce văd eu aceste imagini acum, când vreau să povestesc despre copilăria mea din orășelul uitat de dumnezeu într-unul din colțurile îndepărtate ale Carpaților?

Eu am locuit la Sighet. Acest orășel din Transilvania era așezat la poalele unui deal, înconjurat de ape curgătoare. Fluviul Iza își deșerta apele nămoloase în apa limpede a fluviului Tisa iar apa curgea apoi prin două brațe în jurul orașului care se găsea pe o insulă. Aerul era ușor și transparent așa că totul părea aproape. Verdeața adâncă de pe povârnișul dealului, întreruptă de luminișuri unde păștеau vacile, și țăranii îmbrăcați în haine naționale păzind oile se vedeau la o depărtare de un cot. Un oraș mic înconjurat de livezi, unde toamna pomii erau plini de mere și nuci coapte.

Inima oraşului era parcul, cu brazde ce străluceau de culori în timpul verii iar iarna erau acoperite de o pătură albă de zăpadă. În jurul parcului se desfăşura viaţa somnoroasă a orăşelului. Oamenii erau pe drum către biserică, farmacie, către bancă sau şcoală, către măcelărie sau cofetărie. Totul se găsea în jurul parcului şi nimeni nu se grăbea.

Pe cărările cu prundiş ale parcului avea loc procesiunea catolică în Duminica Floriilor. Fecioara Maria trona sub baldachinul roşu, copii în cămăşi albe legănau cădelniţele în faţa preotului îmbrăcat în violet iar poporul mergea înapoia lui, cântând şi mişcând ramurile cu frunze. Tot acolo oficia slujba religioasă congregaţia greco-ortodoxă, îmbrăcată în haine negre în faţa uriaşei cruci de gheaţă, cu ocazia bobotezei. Şi tot acolo mergeau evreii în caftanele lor lungi, cu ciorapi albi şi pălăriile lor cu margini de blană, sâmbăta şi în timpul sărbătorilor evreeşti. În aceste zile obloanele prăvăliilor din împrejurimi erau coborâte. Aproape jumătate din cei în jur de 30000 de locuitori ai oraşului erau evrei şi mulţi dintre ei erau negustori.

După-amiezile cânta orchestra militară în pavilionul cel mic. De jur-împrejur, pe băncile albe şedeau perechi mai în vârstă şi ascultau. Fetele angajate pentru treabă în casă trăgeau cărucioarele de copii şi aveau grijă de copiii mai mari, în timp ce făceau cunoştinţă cu soldaţii. Băieţaşi în costume de marinari alergau după cercurile lor, iar fetiţele cu ciorapi albi şi pantofi de lac legănau păpuşelele lor.

Un cerşetor obişnuia să plece din parc tocmai când orchestra militară intona marşul final. Era semnalul pentru proprietarii prăvăliilor de pe Strada Mare că se apropia ora şapte şi prăvăliile se puteau închide. Unii apucau deja să coboare obloanele grele din faţa vitrinelor şi aşteptau numai ca ceasul bisericii să sune ora.

Mama şi cu mine obişnuiam să stăm în prăvălia de stofe a unchiului Samuel şi să îl aşteptăm pe tata, care trebuia să vină să ne ia imediat ce era gata cu treaba lui. Aveam obiceiul să terminăm după-amiaza la fratele cel mare al tatălui meu. Eu eram

totdeauna în tensiune când mă găseam printre toate aceste stofe colorate viu, lucitoare şi înflorite, moi şi mătăsoase. Eu ştiam că voi căpăta câteva mostre de pânză din care mama putea să coase haine de păpuşă.

Ceasul bisericii începuse să sune. Zgomotul obloanelor şi al trăsurilor pe pavaj, oameni pe drum, toate acestea ne întovărăşeau când mergeam către casă. Treceam de casele cu două etaje şi coteam spre răsărit către strada Profesorului. Acum se făcea tăcere în jurul nostru, numai sunetul clopotului ţinea pasul cu noi. Treceam prin faţa şcolii de învăţători şi a simpaticelor vile cu grădini mici în faţă. Ajungeam la răscrucea unde oraşul se termina.

Drumul pietruit cotea la dreapta şi de aci înapoi către oraş. Înaintea noastră se întindeau grădinării şi locuri neclădite, la stânga era spitalul cu trotuar pietruit înaintea gardului. Această stradă, care purta numele spitalului, se continua către şoseaua care ducea către nenumăratele sate din judeţ.

Noi locuiam pe Strada Spitalului 33, vizavi de parcul spitalului de boli mintale. Pe partea noastră a străzii nu era nici un trotuar. Noi urmam cărarea bătută dintre gardul cel cenuşiu şi drumul noroios către poarta de culoare roşie, intrarea la casa copilăriei mele, la amintirile mele.

Amintiri. O amintire care mai degrabă e amintirea unei povestiri. Întâmplările au pălit. Eu mă văd pe mine însămi stând în camera părinţilor mei şi ţipând furioasă. E dimineaţă, paturile sunt nefăcute, eu sunt în vârsta de aproape doi ani. Tata vrea ca eu să mă spăl pe dinţi dar eu nu vreau. Eu stau cu periuţa în mână şi refuz. Două voinţe care se înfruntă. Eu nu ştiu încă despre aceasta, dar sfârşitul este hotărât. El este cel mai tare. Eu capăt bătaie la popou, plâng şi totuşi nu vreau. Tata se încinge din ce în ce, devine din ce în ce mai mânios, iar eu din ce în ce mai încăpăţânată. El mă bate şi iar mă bate până ce mama vine şi mă salvează. Mi-am spălat eu dinţii după aceea, sau nu? Nu-mi amintesc. Dar îmi amintesc că a trebuit să cer iertare şi să promit ca niciodată să nu mai fiu aşa de îndărătnică.

Amintirea cea mai timpurie a mea. Aveam trei ani şi eram pe cale de a începe să merg la grădiniță. Bucuria mea era mare, încă nu aveam nici un frate sau soră şi n-aveam tovarăşi de joacă. Mama mă ducea şi mă aducea de la grădiniță, dar eu protestam. Cei mai mulți copii care erau de vârsta mea se duceau singuri la grădiniță şi pentru mine era important ca să fiu tot atât de capabilă ca şi ei. Plângeam şi mă rugam şi după un timp mi-am împlinit voința. Mama mă ducea la grădiniță, dar puteam să vin singură acasă.

Când era ora douăsprezece şi învățătoarea ne da drumul să plecăm acasă, mă alăturam fericită unui grup de copii, fără să mă gândesc încotro era locuința mea. Vorbind de zor nu băgam de seamă că ei mă părăseau unul câte unul, pe măsură ce ajungeam la casa fiecăruia. Deodată mă aflai acolo singură şi atunci mă uitai împrejur. Aceeaşi stradă noroioasă ca a noastră, acelaşi gard cenuşiu, dar nici o poartă roşie. Nu recunoşteam casa şi îmi dădui seama că mă rătăcisem.

Am început să plâng. O femeie care trecea pe acolo s-a oprit şi m-a întrebat:

– De ce plângi, fetițo?

– Nu găsesc drumul spre casă, suspinai eu.

– Unde locuieşti tu?

– La o poartă roşie.

– Cum te cheamă?

– Hedike.

– Al cui copil eşti tu?

– Al lui tata.

– Nu plânge, Hedike. Eu am să merg cu tine acasă.

Eu încetai de a mai plânge, mă luă de mână şi eu mă luai după ea, când ea o porni în direcția contrară. După câteva minute începui să recunosc şi în curând furăm pe Strada Spitalului, unde mama sta la fereastră neliniştită aşteptându-şi fata. Se dovedi că femeia descoperise asemănarea dintre mine şi tatăl meu, iar oraşul nu era aşa de mare ca ea să nu ştie unde locuim.

O idilă? Aşa arăta la suprafață. Şi încă eu mă găseam la suprafață

Când a început într-adevăr? Poate cineva să spună când începe ceva? Boabe de nisip se adună la boabe de nisip și înainte de a-ți da seama zace înaintea ta o grămadă de nisip.

Se spunea că eram un copil serios. Aceasta suna măgulitor, așa încât eu mă hotărâsem să o îndreptățesc. Credeam că asta însemna să nu râd niciodată. Așa încât nu îndrăzneam să râd. Mai târziu, când sora mea mai mică se născuse și totul se rotea împrejurul ei, îmi închipuiam că puteam să-i impresionez pe oameni prin seriozitatea mea. Sora mea era copilul vesel, frumos, iar eu fata cea tristă și urâtă.

Am avut o copilărie protejată. Părinții noștri erau foarte drăgăstoși. Psihologia de copii era totuși ceva necunoscut pe vremea aceea și nimeni nu și-a dat seama de gelozia mea. Eu mă închideam în mine însămi și trăiam în fanteziile mele. Fiecare laudă către sora mea cea mică eu o tălmăceam drept o dojană către mine.

Viața la Sighet curgea în ritm lent, azi era ca ieri, ieri era ca mâine. Dimineața noi copiii ne duceam la școală, mama se ducea la piață ca să târguiască, iar tata se ducea la fabrică. El era coproprietar într-o mică industrie casnică pe care noi o numeam fabrică și unde se fabricau cutii de carton. Întreprinderea a mers bine la început. Economic o duceam bine, tata putea să ne procure ce aveam nevoie. Nu doream cine știe ce lux, dar cărțile și tablourile, deși nu prea scumpe, erau pentru noi absolut necesare.

Nu se întâmplau prea multe în lumea noastră mică, lucrul cel mai important era școala. Și încet-încet băieții pe care îi întâlneam în drumul spre școală. Câteodată, când radioul era deschis, puteam să aud răcnete ciudate, urmate de țipete scandate. Atunci deveneau părinții mei serioși și eu simțeam neliniștea lor. Dacă întrebam ce este, dădeau o explicație liniștitoare: „E doar un nebun din Germania" sau: „Câinii care latră nu mușcă". Nu prea suna convingător, dar oricum locuiam în România iar Germania era departe de tot...

Ceea ce era aproape, era lumea mea cea mică, casa cea galbenă de pe Strada Spitalului. Un gard cenușiu ne ferea de cei ce voiau să se uite în casă și de musafiri nepoftiți. Poarta cea roșie

era totdeauna încuiată, vizitatorul trebuia să tragă de cordonul unui clopot ca să i se dea drumul să intre. Potaia noastră, Bodri, care era legată de coteţul său, lătra furios când cineva se apropia. După poartă era o curte pietruită, peste care trebuia să treci pentru a ajunge la casă, de asemeni se găsea acolo bucătăria de vară şi grădina. Aveam şi o pivniță sub pământ – deoarece nu existau frigidere la Sighet. Grădina era cuibul meu iubit atât vara cât şi iarna. De-a lungul gardului se găseau vreo zece pruni, ale căror fructe le culegeam toamna. Între ei era un leagăn pentru care sora mea Livi şi cu mine ne ciondăneam cine să-l folosească. La dreapta se întindeau brazde de zarzavaturi iar la stânga brazde cu flori. Arbuşti înalți de trandafiri, mândria mamei mele, străluceau cu flori albe, roşii, roze şi galbene. După anotimpuri se schimbau mirosurile: caprifoliu, iasomie, trandafiri, ochiul boului. Mama iubea florile şi le îngrijea cu multă atenție.

Casa noastră era compusă din patru camere, iar una din ele era locuită de bunicii din partea mamei mele. Mama mea era copilul lor cel mai tânăr şi tatăl ei a cumpărat casa pentru noi, pentru ca el şi bunica să poată locui într-una din camere, când vor fi bătrâni. Bunicul şedea cea mai mare parte din timp şi răsfoia în cărțile lui îngălbenite, sugând din luleaua lui lungă. Era o bucurie să mă cațăr pe genunchii lui şi să mă joc cu barba lui lungă şi albă. El găsea nume nostime de alintare pentru noi copiii şi putea să povestească poveşti greu de găsit despre lucrurile cele mai deosebite. Bunica era mai aspră, domina şi se amesteca în de toate în casă, se ducea la piață cu toată vârsta ei înaintată şi se întorcea acasă cu coşuri foarte încărcate.

Noi nu i-am avut cu noi prea mult timp. Bunicul a murit când eu eram de cinci ani. Moartea lui m-a lovit deosebit de mult, aceasta a fost primul nor pe cerul meu. Era greu să înțeleg că era mort, că niciodată el nu va mai istorisi poveşti, niciodată nu ne va mai dezmierda. Jalea mea era mare dar eu mă ascundeam aşa ca nimeni să nu mă vadă că plâng. Eu eram sora cea mare iar fetele curajoase, mari, nu plâng niciodată.

– Mamă, de ce este bunicul mort?

– Pentru că era bătrân, inima lui nu avea putere să mai bată. S-a oprit.

– Se va opri şi inima mea?

– Nu te gândi la asta, tu eşti doar un copil.

Dar eu continuai să fiu neliniştită, şi continuai să mă gândesc la bunicul meu, la moarte, la inima mea care va înceta să bată. Seara şedeam în pat şi-mi ascultam inima. Mai bate? Eu nu îndrăzneam să adorm, şi-mi ziceam: dar dacă va sta în timp ce dorm?

De abia m-am obişnuit cu faptul că bunicul era mort, şi iată că moare şi bunica. Dar viața merge mai departe. Camera lor fu transformată în bucătărie, aşa că nu mai trebuia să întreținăm bucătăria din curte. Acolo putea să doarmă fata din casă şi ne obişnuirăm cu noua ordine. Frica mea de moarte mă cuprinse din nou, şi atunci mi se dădu voie să dorm pe canapea în camera părinților mei. În mod obişnuit eu şi Livi dormeam în camera copiilor.

În a treia cameră copiii aveau voie să stea rar. Aceasta era camera de mâncare, care era teritoriu interzis, nou. Aveam voie să venim acolo numai când trebuia să întâlnim musafiri în vizită. Eu visam să pot să intru în sufragerie când nimeni nu era acolo, să mă culc pe covoarele cele moi şi să mă joc cu balerinele de porțelan cele fine. Visam să am o balerină a mea, dar trebuia să aştept până ce voi fi mare. Că s-ar fi putut să strângi bani pentru asta, nu ştiam. Bani în fiecare săptămână nu primeam, iar dacă voiam să cumpăr înghețată sau bomboane trebuia să cer câte un bănuț.

În acelaşi timp am fost învățată să nu primesc niciodată bani de la străini. Oraşul era plin de vagabonzi şi ne era frică de „oameni răi". Aşa că mă găsii într-o situație foarte grea când într-o zi mi-a oferit judecătorul un bănuț, deoarece eu nu-l cunoşteam. Aceasta s-a întâmplat când eu mă jucam cu o fată din vecini de aceeaşi vârstă cu mine, cu numele Baba şi tanti Kostenki, o altă vecină ne-a rugat să alergăm la judecătorie cu o scrisoare către soțul ei, judecătorul. Am făcut aşa, se înțelege, iar ca mulțumire ne-a dat judecătorul două monede lucitoare de

20 de lei. Baba luă banii cu un zâmbet vesel, în timp ce eu refuzai încurcată. Cuvintele avertizante ale tatălui meu îmi sunau în urechi: „Să nu primeşti niciodată bani de la oameni străini". Judecătorul mă îndemna să accept, Baba mă presa şi ea, aşa că în cele din urmă cedai.

Când eram din nou pe stradă m-am uitat la bogăția mea de curând câştigată şi nu ştiam ce să fac cu ea. N-am îndrăznit să povestesc acasă deoarece mi-era frică de pedeapsă.

M-am dus atunci la băcănie şi am întrebat dacă puteam să cumpăr ciocolată de toți banii aceştia. Negustorul mi-a spus că da, dar eu nu îndrăzneam să-l cred. Eu credeam că el vrea să mă păcălească, căci eu nu puteam să-mi închipui că o bucată de ciocolată atât de mare costa 20 de lei. Şi atunci m-am gândit că era cel mai sigur să cumpăr caramele, şi cerui să-mi dea din cele acrişoare. Negustorul se uită la mine puțin uimit şi cântări o pungă mare. Eu nu văzusem niciodată aşa de multe bomboane şi mi-a lăsat gura apă. Repede am băgat una în gură şi am început să sug. Avea un gust minunat. Gustul de fruct, moale şi acrişor mângâia cerul gurii mele şi se scurgea în stomac ca un nectar fermecător. Am scuipat puțin, pentru că voiam să văd culoarea. Era roşu. Atunci am supt bomboana mai departe, până ce s-a terminat.

Am continuat cu una verde. Avea gust de pădure şi de vară. Următoarea bomboană pe care am băgat-o în gură era galbenă. Avea gust de portocală. A patra avea un gust mai puțin bun şi pe a cincea îmi fu greu s-o mai sug.

Acum înțelesei că nu mai puteam să mănânc mai multe bomboane aşa că eram silită să ascund restul. Dar unde? Desigur acasă, într-un loc sigur, aşa ca nimeni să nu le poată găsi. M-am dus acasă cu speranța că nimeni nu mă va vedea înainte de a găsi un loc sigur pentru pungă. „Dumnezeule bun fă ca poarta să fie deschisă", mă rugai eu tot drumul până acasă. Dumnezeu a fost bun cu mine, poarta era deschisă şi eu am putut să mă furişez în sufragerie, unde am ascuns punga, în fundul dulapului cu porțelan. Şi am uitat cu totul.

Câteva săptămâni mai târziu a venit în vizită domnul Fischman, tatăl lui Baba. Când m-a văzut m-a întrebat:

– Ei, ce ai făcut cu banii?

De abia atunci îmi adusei aminte de bomboanele pe care le ascunsesem în dulapul cu porțelanuri. M-am roşit ca sfecla şi îmi venea să fug de acolo. Mama mă apucă şi mă întrebă:

– Despre ce bani e vorba?

– Cei 20 de lei pe care ea i-a primit de la judecătorul Kostenki, când Baba şi ea s-au dus la el cu scrisoarea, răspunse domnul Fischman.

Mama se uită la mine nesigură, îndoindu-se.

– Ai primit tu bani de la judecătorul Kostenki ?

– Nu ai povestit aceasta lui mama ta? întrebă domnul Fischman.

– Spune acum, ceea ce nu ai povestit! şi se uită aspru la mine.

Mie mi era frică. dar am înțeles că nu aveam încotro, trebuia să mărturisesc. Am recunoscut că am primit 20 de lei. Spre mirarea mea nu izbucni furtuna la care mă aşteptasem. Mama nu deveni furioasă. Voia numai să ştie ce am făcut cu banii. Când eu povestii totul, mama deveni iritată, deoarece ea era de părere că am risipit bani pe bomboane. Ea ceru să vadă punga. Ne duserăm unul după altul în sufragerie, eu prima, apoi mama iar ultimul domnul Fischman.

Când deschisei uşa dulapului nu crezui ce-mi văzură ochii. Acolo era un pachet năclăit de bomboane, acoperit de milioane de furnici care mişunau. Mama se uită la aceasta şi fu de părere că era destulă pedeapsă că bomboanele trebuiau aruncate.

Casa noastră era mobilată modest, şi nu aveam cameră de baie. A mai durat încă un număr de ani până ce tata avu mijloace ca să cumpere casa cea mai modernă în stil „funcționalist" cu podea de parchet şi cameră de baie. Înainte de aceasta trebuia să facem baie într-o cadă de lemn, care se aşeza în fiecare joi seara pe două scaune cu spătar, în bucătărie. Apa se încălzea pe sobă şi aburii se adunau deşi în jurul nostru. Mirosul cinei cu fasole de culoare castanie plutea în aer şi se amesteca cu mirosul de

cocă, care dospea lângă sobă în coşuri mlădioase împletite. Pâinea necesară pentru toată săptămâna se făcea vinerea de dimineață. Livi şi cu mine ne ciondăneam cine să stea în partea din baie unde se găsea dopul de lemn. Până la urmă căzurăm la învoială ca, cea care avea cele mai multe zgârieturi pe picioare să capete locul cel mai comod. Număram rănile noastre şi până cădeam de acord eram spălate, şterse şi băgate sub cearşaful mirosind a săpun.

În timp ce aşteptam lungită să vină somnul veneau sentimentele de frică. Acestea aveau adesea înfățişarea țăranilor din sate, în veşminte de duminică, cu mai multe pălării pe cap. De ce mi-era frică de ei? Eu eram obişnuită să văd țăranii în hainele lor naționale colorate viu, atunci când veneau zilnic la oraş pentru a-şi vinde mărfurile lor la piață. Vinerile, după ce terminau cu comerțul la piață, se duceau la prăvălii pentru a cumpăra haine şi alte mărfuri de care aveau nevoie. Hainele pe care le cumpărau le puneau pe dânşii, ceea ce era mai simplu decât să le care în mână. Apoi se duceau la cârciumă şi, când îi întâlneam după aceea cu mai multe pălării pe cap, erau cel mai adesea beți. Nu erau aceştia rutenii despre care obişnuiau să vorbească adulții, când credeau că cei mici nu puteau să audă? Când vorbeau pe şoptite despre evrei traşi de barbă, despre copii care nu erau lăsați în pace să meargă la *heder* (şcoală evreiască pentru copii mici), despre țărani care aruncau cu pietre în casele de rugăciuni ale evreilor şi răsturnau pietrele de morminte în cimitirele evreieşti?

Iarna era cel mai adesea rece şi aspră. Eu pot şi astăzi să simt răceala care mă muşca de obraz când mă întorceam acasă de la lecțiile de pian în serile întunecoase. Stelele sclipeau, luna arunca umbre lungi şi în timp ce zăpada scârțâia sub ghete îmi încălzeam mâinile cu castanele calde pe care le aveam în buzunare. În colțul străzii sta totdeauna un bătrân care cocea castane într-un butoi roşcat ruginit, iar eu nu puteam niciodată să trec pe lângă el fără să mă opresc, oricât de grăbită eram. Ochii de cărbuni încinşi mă hipnotizau şi mă țineau în loc,

uitând de frig. Când aveam vreun ban cumpăram o punguță de castane, dacă nu, stam și mă mulțumeam doar cu mirosul.

Pe suprafața din fața teatrului se turna apă pentru a face un teren de patinaj, iar eu mă simții fericită când am căpătat o pereche de patine așa încât am putut și eu să iau parte la patinaj. Domnul Laci arenda terenul de patinaj. El încălzea o mică magazie unde ne puteam îmbrăca patinele și ne puteam odihni din când în când. El ne ajuta bucuros să ne înșurubăm patinele și avea grijă de patefonul hodorogit după ale cărui tonuri făceau piruete prințesele pe ghiață. „Valsul de patinaj" „Valsul Dunării" și alte valsuri languroase dau aripi fetelor și ele dansau în fustițele lor scurte de catifea cu margine de blană. Mi-a luat mult timp până m-am învățat să patinez și invidiam pe fetele care făceau piruete și alte mișcări artistice în timp ce se făcea seară și luminile se aprindeau. Eu mă sileam cel mai mult să prind băieții și alergam adesea la domnul Laci ca să mă încălzesc și să ascult povestirile lui. El vindea ceai și băutură caldă și povestea bucuros despre isprăvile lui din timpul primului război mondial. Dar iarna era scurtă. În curând începeau să înflorească castanii sălbateci ca niște lumini aprinse în fața ferestrelor noastre. Zilele se lungeau din ce în ce așa încât atunci când veneam de la lecția de pian era încă lumină. Cărăbușii roiau între coroanele copacilor și aripile lor de culoarea chihlimbarului străluceau în lumina soarelui care apunea. Aerul era plin de foșnet și bâzâit iar copiii cei mici înțepau insectele cu țepi ca să se joace de-a aeroplanul. Eu făceam schimb cu insectele muribunde, dar nu folosea că eu jertfeam comorile mele prețioase, pietrele cele mai frumoase pe care le aveam deoarece curând prindeau copiii insecte noi și le puneau într-o cutiuță de chibrituri și dispăreau pentru a continua jocul în altă parte.

Cireșii înfloreau și albinele zumzăiau în parcul spitalului de boli mintale. Figuri de oameni în haine cenușii de spital se plimbau cu fețe visătoare privind în sus spre copaci. Eu îmi amintesc mai ales de un bărbat cu părul cărunt și rar pe care îl vedeam adesea mergând aplecat înainte, cu pași greoi, cu fața

chinuită şi privirea rătăcită. El se întorcea mereu ca şi când ar fi crezut că cineva îl urmărea. El se mişca încet, gesticulând şi vorbind de unul singur. După un timp părea că privirea lui era atrasă de ceva şi de unde înainte era rătăcitoare se fixa cu totul la o coroană de copac. Trăsăturile lui împietreau şi el sta acolo cu ochii larg deschişi, gura pe jumătate deschisă, umerii înălțați, nemişcat ore întregi. La ce se gândea el? Oare frumusețea copacilor îl vrăjea? Sau era ceva de speriat care i se arăta în dosul vălului de flori? Viitorul de care el fugea, dar care, totuşi îl va ajunge din urmă?

Florile se ofileau, vremea devenea mai caldă şi cireşe roşii începeau să se vadă. Într-o dimineață de sâmbătă mă trezi soarele mângâindu-mă pe față şi atunci văzui prin fereastră că paznicul spitalului culegea boabele roşii. Mă bătu gândul că poate el ar voi totuşi să-mi dea câteva, şi atunci mă grăbii să mă scol din pat. Mă îmbrăcai cu haine frumoase, rochia cea nouă, albă de bumbac, cu pisici brodate şi cu pantofii negri de lac. Mă rugai să mă îmbrac cu ciorapi scurți, deşi mama era de părere că nu era destul de cald. Ea hotărî ca să-mi pun pe mine pardesiul meu cel nou cu pătrate pepit de culoare roşie, albă şi cenuşie şi eu mă simții foarte elegantă în el. Mi-am înnodat un fular roşu la gât care să se potrivească cu rozeta albastră din păr.

Odată ajunsă pe stradă, mulțumită de înfățişarea mea, speram să atrag privirea paznicului. M-am aşezat în fața gardului cu privirea rugătoare şi cu mâinile pe grilajul împletit de oțel. După un timp paznicul se întoarse către mine:

– Vrei cireşe?

– Daaa mulțumesc...!

Am alergat la mama strigând de bucurie:

– Un coş, un coş, am să capăt cireşe!

Am alergat înapoi cu coşul şi domnul Jancsi, paznicul spitalului, întinse un baston peste gard ca să apuce coşul. El umplu coşul cu cireşe şi mi-l dădu înapoi în acelaşi fel. Mulțumii fericită şi începui să caut „cercei", adică cireşe care erau împerecheate prin codița lor. Când găsii două perechi m-am dus acasă

pentru a da două sorei mele mai mici. Coșul l-am dat lui mama, fără ca să mai gust vreo cireașă.

Eu așteptam nerăbdătoare ca tata să vină acasă de la sinagogă, să mâncăm de cină, pentru ca după aceea să mâncăm cireșe. Eu fugeam la colțul străzii și înapoi rând pe rând, în speranța că el va veni mai curând dacă eu îi ieșeam înainte. În sfârșit putui să-l văd cotind pe strada noastră, mare și blond, cu un zâmbet în ochii lui albaștri. El întinse brațele când mă văzu alergând către el și mă ridică, când am ajuns la el. Mă gâdila în stomac când el mă învârtea și mă arunca în aer.

– Încă, încă, strigam eu cu plăcere amestecată cu frică.

După un timp mă așeză pe pământ și pornirăm către casă ținându-mi mâna mea mică în mâna lui mare. Eu priveam în sus către el și gândeam cu mândrie că nimeni nu avea un tată așa de minunat ca mine. El era frumos, era înțelept, era puternic, era tandru. Eu îl iubeam pe tatăl meu mai mult decât orice pe lume.

Când am crescut mai mare m-am gândit adesea cât de nedreaptă eram eu în dragostea mea. Era doar mama cea care avea grijă de noi, ea era cea care sta acasă zile întregi și avea grijă de gospodărie, vedea ca totul să meargă bine. Când tata venea acasă era numai joacă și haz, râs și veselie. El nu avea de ce să fie sever, conflictele care se iveau în cursul zilei erau deja rezolvate. Și totuși eu îl adoram pe tatăl meu în timp ce îmi închipuiam că mama era mamă vitregă.

Dar acum tata era acasă, eu râdeam de bucurie, vorbeam întruna povestind cât de repede puteam despre tot ce mi s-a întâmplat. În curând va veni și sora mai mică și va revendica partea ei din dragostea tatălui.

Când intrarăm în casă, masa de sâmbătă era deja pusă. Tradiționalul *cholent*-tocană (fel de mâncare cu fasole și carne) se adusese deja de la brutărie și trona majestuos pe fața de masă de damasc, alb de-ți lua ochii.

Tata ne binecuvântă înainte de a citi rugăciunea pentru pâine. Ne așezam în jurul mesei și începeam cu primul fel, ficat tocat, în timp ce mama îl întreba pe tata ce s-a mai întâmplat în cursul

dimineții și pe cine a mai întâlnit. Eu de abia mâncam și încercam să-i fac să se grăbească, aveam doar cireșele în mintea mea. După foarte mult timp se aduseră în sfârșit cireșele pe masă și eu mâncai cu mare plăcere. Mama și tata erau obosiți de mâncarea copioasă așa încât se duseră în dormitor să doarmă după masă.

– Puteți să tăceți în timp ce dormim? întrebă mama.

– Desigur, răspunserăm noi.

– Dacă sunteți cuminți putem să facem o plimbare după aceea, zise tata.

– Numai tu și cu mine? întrebai eu.

– Al cui e rândul?

– Al meu, ziserăm în același timp, Livi și cu mine.

Sâmbetele obișnuia tata să ne ia la o plimbare mică una câte una. Era cel mai bun lucru din lume pe care-l cunoșteam să-l am pe tata numai pentru mine singură. Atunci povestea el toate istorisirile din copilăria lui, despre animale ciudate, despre război, despre fapte de departe, din lumea largă. De data aceasta Livi nu voia să accepte că era rândul meu, așa că începurăm să ne certăm. Tata spuse atunci că era rândul meu oricum și promise lui Livi că ea va face altceva interesant în timpul acesta. Ea se va duce cu mama la parc și-și va arăta căruțul de păpuși.

Mama și tata se duseră să se culce iar noi eram cu totul tăcute. Nu voiam să punem în pericol clipele plăcute care vor veni. Ne duserăm în grădină și ne jucarăm până ce părinții noștri se treziră pentru ca după aceea să ne îmbrăcăm pentru plimbare.

– Tată, ai să mori și tu vreodată?

– Toți oamenii sfârșesc prin a muri, răspunse tata.

– Eu nu vreau ca tu să mori.

– Nimeni nu ne întreabă pe noi. Fiecare moare când îi vine timpul.

– Când vine timpul acesta?

– Nu se poate ști dinainte. Cel mai adesea se întâmplă când ești bătrân. Iată ce frumos e acum, iarba crește, totul înflorește. Dar toamna, când totul a îmbătrânit, se ofilește și moare. Dar curând vine primăvara iar și atunci crește iarbă nouă, flori

noi iar copacii capătă frunze noi. Așa se întâmplă și cu noi oamenii. Cei bătrâni mor și alții noi se nasc. Nu ar fi loc pentru copiii nou-născuți dacă oamenii bătrâni nu ar muri.

– Dar eu nu vreau ca bunicul să fie mort.

– Eu cred că bunicul e mulțumit că a murit. El era bătrân și obosit și eu cred că el simțea că ar fi bine ca să adoarmă și să nu se mai trezească.

– El vine câteodată la fereastră și se uită înăuntru.

– Nu se poate, cine a murit nu se mai poate întoarce.

– Dar dacă ne gândim la el atunci el există.

– Da, aceasta e adevărat.

– Tată, iată un cărăbuș.

– Da, iată ce frumos este.

– Ce coarne mari are.

– E o rădașcă, explică tata și începu să povestească despre diferiți cărăbuși. Uitasem de moarte. Se întâmplau atâtea lucruri interesante în timpul plimbărilor noastre.

Vara eram trimiși la țară la mătușa și unchiul meu. Ei aveau puțin pământ de agricultură și munceau de dimineață până seara târziu. Cum aveau putere cu uneltele lor primitive și fără vreun ajutor mai deosebit? Și totuși era loc la ei pentru copiii tuturor rudelor.

Și mama și tata aveau mulți frați și surori. În afară de copiii care muriseră la o vârstă fragedă aveau fiecare câte șase frați și surori, care aveau la rândul lor câte doi până la cinci copii. Legăturile din sânul familiei erau puternice, iar întâlnirile rudelor erau dese. Rudele lui tata locuiau în Sighet, în timp ce ale mamei erau răspândite în diferite orașe din Transilvania. Numai mătușa Regina locuia la țară și era foarte de dorit să poți să trimiți copiii de la oraș la iarbă verde.

Mătușa Regina devenea mama noastră de vară și ne primea cu multă răbdare și dragoste. Satul Lăpușel era un sat mic de agricultori, cu vreo treizeci de familii. Mulți dintre aceștia erau evrei iar evreii și românii trăiau unii lângă alții în bună înțelegere. Înainte de introducerea învățământului școlar

obligatoriu exista un *heder* în Lăpușel, iar mai mulți dintre țăranii mai luminați își trimiteau copiii la această școală.

Înainte de a fi început discriminările avea unchiul meu o mică dugheană și o cârciumă mică. Eu îmi amintesc și acum cum cântărea el cristalele de candel în cornete de hârtie brună de împachetat, sub lămpile cu gaz și între mirodenii mirositoare. În camera de alături, în cârciuma cu pământ pe jos și pereții albăstrui ședeau sătenii pe bănci de lemn, având sticle de rachiu în fața lor. Aburii de spirt se amestecau cu mirosul de sudoare și grajd iar zgomotul devenea din ce în ce mai puternic. Rumoarea se prefăcea în discuții zgomotoase și câte unul începea să cânte. Cântece melancolice de dragoste se amestecau cu marșuri militare cu cadență, iar când vreunul începea cu o vioară începeau să salte într-un dans vesel. Nici o femeie nu se găsea acolo, iar copiii nu aveau voie să ia parte. Când eu am primit un cornet și am vrut să intru în cârciumă am fost oprită. Evreii nu se duceau niciodată la cârciumă și cu atât mai puțin copiii de evrei.

Tot anul doream să plec la țară și eram fericită când în sfârșit veneam la casele albastre cu acoperișul lor de paie, hambarul cu uși împodobite cu figuri în lemn și cu curtea nămoloasă cu fântâna caracteristică. Nu se întâmpla mult la țară. Când mă uit înapoi era ca o zi lungă de vară, însorită și caldă, cu ploi rare care miroseau a lemn vechi și semințe de floarea soarelui. Și cărți. Eu mă jucam cu iezii, beam lapte cald proaspăt de la uger și mă scăldam în fluviul nămolos printre bivolii din apă. Bucuria era mare când revedeam camarazii din anul trecut și ne povesteam ce se întâmplase de când ne despărțisem. Jucam teatru în hambar, ne dădeam în leagăn, împrumutam între noi cărți și mergeam în explorare de-a lungul fluviului. Mi-era puțin dor de acasă, dar era și palpitant să merg în fiecare zi la poștă pentru a vedea dacă nu am primit vreo scrisoare.

Când ploua mă ascundeam în pod unde erau toate cărțile vechi. Cel mai nostim era să răsfoiesc reviste vechi cu poze din secolul trecut. Citeam tot ce-mi cădea în mână indiferent dacă înțelegeam sau nu: Balzac, povestirea despre Odyseus, povestea

despre Heidi, totul deavalma. Ploaia bătea toba pe casă dând o senzație de pace, dar când tunetul începea să se audă mi se făcea frică. Nu îndrăzneam să aștept fulgerul ci fugeam în bucătărie unde mătușa închisese toate ferestrele. Ne așezam pe pat în colțul cel mai întunecos al camerei și cu o așteptare amestecată cu frică mă rugam să aud încă o dată povestirea cu mingea de foc care intră prin fereastră.

Aceasta se întâmplase în timpul primului războiul mondial. Unchiul făcea serviciul militar în armata austro-ungară, care se lupta în Bosnia. El se afla în pădure într-o baracă și avea grijă de telegraful morse când o minge de foc apăru în fereastra deschisă, pluti încet înainte ,fu suptă către telefon și dispăru. Unchiul fu ca paralizat de frică și era sigur că era ceva diavolesc. Groaza rămase într-însul toată viața și cuprinse și pe cei de aproape și familia de mai departe. Bunicul m-a învățat o rugăciune care trebuia rostită când tunetul bubuia și când fulgera, pentru a te apăra de mingea de foc. Eu eram foarte îngrozită, mă ascundeam sub perne și repetam automatic aceste rugăciuni rând pe rând. Nu servea la nimic că mătușa mea spunea că rugăciunea trebuia spusă numai o dată când se auzea tunetul. Eu nu terminam decât când ultimul bubuit se terminase și apărea soarele.

Stratul gros de un centimetru de praf s-a transformat, după furtună, într-un terci de noroi. Noi am ieșit afară și ghetele noastre s-au înfundat adânc în noroi. Aerul proaspăt curățat invita la plimbare și mie nu-mi păsa că pe urmă va trebui să mă lupt cu ghetele, ca să le curăț de noroi. Ne plimbam pe drumul de țară și încercam să ne ferim de bălți. Plăcerea cea mare din sat era plimbarea până la pod și înapoi. Nu trebuia să ne temem de circulație, puține automobile ne depășeau.

Vara a trecut repede. În curând s-au scurtat zilele, timpul s-a răcit și școala trebuia să înceapă. Întoarcerea acasă se apropia. Eu am început să-mi fac bagajul, mi-am strâns comorile pe care le-am adunat în cursul verii, ghinde, pietricele netede, pene și coliere colorate din diferite fructe mici și uscate. Spre seară, când am auzit tălăngile vacilor, m-am grăbit să mă

duc la grajd să beau lapte spumos proaspăt pentru ultima oară în vara aceea. După ce mulsul s-a terminat a înhămat unchiul meu pe „Albă ca zăpada" și pe „Roza" la căruță și am plecat cu toții în orașul vecin ca să iau autobuzul spre Sighet. Boii mergeau încet și se făcuse seară târziu, când am ajuns la verișoara la care urma să înnoptez.

Verișoara locuia într-o cameră mică cu chirie, la ultimul etaj într-o casă cu două etaje, vis-à-vis de biserică. Ceasul din turnul bisericii mi-a ținut tovărășie și acesta a fost primul pe care l-am văzut când verișoara m-a trezit de dimineață.

Gânguritul porumbeilor se auzea de jur-împrejur, porumbeii se așezau pe cercevele și salutau. În Sighet nu existau porumbei și eu nu înțelegeam de ce verișoara îi alunga. M-am îmbrăcat repede și am plecat împreună la restaurantul din piață unde mi s-a servit șocolată cu lapte cald și chifle proaspete în așteptarea autobuzului. Când a sosit autobuzul, verișoara mea m-a încredințat șoferului și m-a sfătuit să nu mă mișc de pe locul meu până nu ajung la Sighet. Eu m-am așezat pe scaunul din spatele șoferului.

După puțin timp s-a pornit autobuzul și am părăsit orașul adormit. Autobuzul a început să-și adune puterile pe drumul de țară care începea să urce pe muntele Gutin. Se târa tușind și gâfâind pe drumuri înguste șerpuitoare printre pomi cu frunze căzătoare, care apoi dădeau loc încet, încet la copaci coniferi. Nici vorbă de arcuri la mașină, eu mă simțeam scuturată ca o sticlă de medicamente. Se întâmpla destul de des ca să i se facă greață câte unui călător care cobora și vomita afară.

Peisajul se întindea sub noi și priveliștile deveneau din ce în ce mai largi pe măsură ce ajungeam mai sus. Casele deveneau din ce în ce mai mici și încet-încet dispăreau, cu cât ne apropiam de trecătoare. Serpentinele de sub noi se vedeau ca niște șerpi care se târau în verdeață. Autobuzul s-a oprit sus în trecătoare și ni s-a dat voie să ieșim, să ne dezmorțim picioarele și să bem din apa care susura la izvor. Lângă izvor se găsea un crucifix sculptat în lemn. Mulți călători îngenuncheau acolo,

mulțumeau că au ajuns cu bine în vârful muntelui și se rugau să ajungă cu bine jos. Norii coborau asupra siluetelor omenești fantomatice de la marginea drumului și toate zgomotele se micșorau ca învăluite în vată. Nu erau prea mulți care vorbeau, înălțimea și umezeala îi făceau să dorească să plece de acolo și să se așeze pe locurile lor în autobuz.

După această pauză scurtă porni autobuzul și gâfâitul sacadat de la urcuș se transformă într-un mormăit mulțumit când autobuzul începu coborâșul după trecătoare. Pe măsură ce înaintam la vale creștea și vioiciunea călătorilor care începeau precaut să schimbe câteva cuvinte pentru ca apoi repede să se încingă convorbirile. Oamenii care până atunci fuseseră tăcuți vorbeau acum veseli și se îmbiau la mere și sandvișuri. Norii se risipiseră și soarele se arătă. Acum dispăreau arborii coniferi și copacii cu frunze căzătoare și poiene zâmbitoare salutau autobuzul care se întorcea acasă. Noi depășirăm cazarma de pază din vale și întâlnirăm țărani în costum național pe drum către pășune cu vacile lor.

Când au apărut primele porți sculptate în lemn care sunt caracteristice pentru Maramureș am știut că suntem aproape de Sighet. Am început să recunosc din ce în mai multe priveliști. Sate, turnuri de biserică, ape curgătoare care ne urmăreau șipotind, livezile cu nuci și meri ale unchiului Michael. Mă bucuram la gândul că în curând mă voi duce acolo să culeg fructele coapte, să gust nucile fragede curățate de coajă. Aveau gustul cel mai bun dacă le culegeam înainte de a ajunge să se desfacă coaja lor verde și nu avea vreo importanță că mâinile se înnegreau de la coajă. Eu doream ca șoferul să oprească, dar știam că este imposibil. Trebuia să mă stăpânesc câteva zile, căci știam că oricum voi fi acolo în curând.

Am ajuns de acum la periferia orașului, chipuri cunoscute apăreau. Prăvăliile erau deschise, era joi, țăranii din satele vecine, îmbrăcați în costume naționale furnicau, purtând saci în spate. Trebuiau să vândă verdețuri, ouă, găini, brânză și lapte ca să poată cumpăra stofe frumoase și alte mărfuri mai de lux care se găseau la oraș. Femeile îmbrăcate cu șorțuri vărgate și

năframe viu colorate străluceau printre bărbații îmbrăcați în aba albă. Un țăran ședea pe capra unei căruțe cu cal și rotea din biciul lui cu o figură încruntată. Autobuzul trecu și totul se pierdu într-un nor de praf.

Autobuzul trecu prin fața restaurantului mătușii Regina și prăvăliei cu stofe a unchiului Samuel și acum se zăreau deja mama și Livi care făceau semne cu mâinile spre autobuzul care se apropia. Autobuzul se opri la stația din piață. Ușa se deschise și eu le-am căzut în brațe. Exclamații și întrebări se încrucișau în aer, vorbeam în același timp, eu eram nerăbdătoare să povestesc tot ce mi s-a întâmplat și Livi să povestească despre vara ei. Mama nu izbutea să spună nimic, mai mult asculta la noi, în timp ce ne-am așezat într-o trăsură și am plecat acasă spre strada Spitalului.

Îmi amintesc în special venirea acasă, în toamna când m-au întâmpinat două vești mari: unchiul Michael a fost numit candidat la parlament de către partidul liberal, iar noi plănuiam mutarea într-o casă mai mare.

Aceasta se întâmpla în 1938. Țara era guvernată de partidul țărănesc care ducea o politică antisemită și viața evreilor de la țară nu era deloc liniștită. Nedreptăți, șicane, pietre aruncate și maltratări erau lucruri obișnuite. Liberalii, care erau interesați să câștige voturile evreilor, promiteau să lupte împotriva antisemitismului și întăreau promisiunile electorale numind un evreu pe lista lor electorală. Alegerile urmau să se țină în cursul a două luni și toți evreii sperau că liberalii vor câștiga. Eu eram mândră de unchiul meu. A doua noutate era încă și mai palpitantă, ea umbrea succesul politic al unchiului meu. Noi ne vom muta. În sfârșit a cumpărat tata casa pe care am visat-o o vreme atât de îndelungată: casa care semăna cu o cutie de chibrituri cu acoperișul plat, pe care noi nu îndrăznisem să credem că vom avea vreodată mijloace să o cumpărăm.

Zilele următoare nu am putut vorbi de altceva decât de casă și de mutarea apropiată. Casa avea trei camere și o mansardă, pe care Livi și eu am pus mâna. Era separată, se ajungea acolo pe o scară în spirală direct de la ușa de la intrare

iar eu am descoperit cu plăcere că nu trebuia să trecem prin camera părinților ca să ajungem la noi. Camera dinspre curte era planificată să fie dormitor, camera de la mijloc sufragerie, iar camera de la stradă salon. Era vorba să cumpărăm mobile noi şi noi mobilam casa de nenumărate ori, în gând. În sfârşit vom avea loc pentru un pian: „Tată, ne promiți un pian? Într-adevăr, promiți?" Urma să căpătăm o canapea elegantă „recamier" şi o mobilă combinată, bibliotecă cu dulap-vitrină, iar tâmplarul a promis să o facă exact ca modelul pe care eu îl văzusem într-o revistă de mobile. Urma să fie aşa de frumos.

Livi şi eu mergeam la casa nouă cel puțin o dată pe zi şi le stăteam în drum meşteşugarilor care erau ocupați cu lucrările de terminare. Urma ca totul să fie gata până săptămâna următoare, când ne vom muta. Eu admiram camera de baie, chiuveta de porțelan cu robinetul „cald" şi „rece" şi încălzitorul de apă care supraveghea totul, mare şi cafeniu. Închipuie-ți să te scoli de dimineață şi să poți face o baie caldă! Nu ai decât să învârți robinetul. Ei, chiar aşa de simplu nu era, bineînțeles, întâi trebuia să pompezi apă din bucătărie cel puțin o jumătate de oră, pe urmă trebuia să faci foc sub încălzitorul de apă şi abia atunci era baia gata. Şi totuşi, închipuie-ți ce lux o să fie când o să te întinzi în apa caldă şi plăcută!

Sobe de teracotă erau în toate camerele. În sufragerie era o sobă de faianță albă cu o adâncitură pentru un vas cu flori, în salon una de culoarea florilor de tei verde iar în dormitor roz-pal. La mansardă nu era sobă de teracotă, în schimb o sobă mică de fier, care făcea camera şi mai atrăgătoare. Pentru vopsitul pereților am ales culori deschise şi desene mici. Eu mă săturasem de pereții de culoare închisă cu desene mari de pe Strada Spitalului. Fără îndoială că mi-au plăcut buchetele de liliac violet pe fond negru când eram mică, dar acum eram la începutul pubertății şi gustul mi se schimbase. Acum voiam să am culori deschise şi linii drepte. Funcționalismul ajunsese la Sighet. Cum? Pe ce căi? Fără îndoială existau jurnale de modă şi reviste, dar eu eram convinsă că eu l-am descoperit.

Mama făcea planul grădinii cu un grădinar. Ea voia să aibă grădină de verdețuri şi câțiva pomi fructiferi în spatele casei. În fața casei voia să aibă un mic parc cu peluză, flori şi cireşi japonezi. Gardul trebuia să fie făcut din şipci de scândură aranjate în pătrate mari aşa ca să se păstreze contactul cu strada, căci noi nu mai voiam să ne ascundem în spatele unui gard înalt ca până acum. Asta, poate fiindcă era un cartier central, pericolul de hoți nu era tot aşa de mare, sau poate fiindcă voiam să ne mândrim cu casa noastră frumoasă, cu grădina noastră frumoasă. Pe strada Căile Ferate locuiau oameni mai înstăriți, casele erau mari şi scumpe şi gospodinele concurau cu florile cele mai frumoase. Ele nu trebuiau să îngrijească singure grădina, fiindcă mâna de lucru era foarte ieftină.

Cei care aveau cea mai frumoasă grădină pe strada noastră erau părinții Anei. Ana era verişoara mea de a doua şi ea deveni prietena mea cea mai bună după ce ne-am mutat. Ana era frumoasă. Era smeadă şi cozile ei negre ca pana corbului unduiau pe spatele ei. Obrazul ei avea trăsături nobile şi buzele frumos arcuite. Nasul era drept şi îi dădea o expresie de mândrie. Ochii ei mari albaştri nevinovați priveau drept înainte din spatele genelor întunecate şi deveneau în chip inexplicabil ademenitori şi promițători, când zâmbea. Când a mai crescut, atrăgea privirile tuturor băieților şi eu speram ca măcar ceva din strălucirea ei să se reflecte şi în mine. Eu mi-am căutat întotdeauna prietenele printre fetele cele mai frumoase.

Eu aveam 14 ani şi Ana 16 ani în 1938. Ei îi plăcea să ne plimbăm pe Strada Mare, dar eu nu înțelegeam exact de ce era aşa de distractiv. Regulile şcolare de purtare erau foarte severe, elevii de liceu nu aveau voie să ia parte la distracțiile de oraş mic, cum ar fi cinematograf şi plimbări cu băieți. De aceea ne ocupam cu ce era permis. Fetele se plimbau cu alte fete şi se uitau pe furiş la băieți. Pentru mine era ceva nou dar nu voiam să mărturisesc lipsa mea de experiență aşa că i-am promis Anei că merg cu ea după ce mi-am făcut lecțiile. M-am uitat în cărțile de şcoală şi am constatat că nu aveam multe lecții de data asta.

Istoria era ușoară, franceza o știam, numai matematica mi-a luat timp. Dar am terminat repede și cu ea. Când Ana a sunat, mi-am luat repede pălăria de școală și m-am repezit la ușă.

Strada Mare între biserică și cinematograf se transforma în stradă de plimbare după închiderea magazinelor. Fetele mergeau la braț în uniformele lor școlare, porneau de la biserică, atunci când ceata de băieți ajunsese la cinematograf, așa că se puteau întâlni la jumătatea drumului. Fetele purtau rochii negre cu gulere albe, ciorapi și pantofi negri și berete bleumarin, în timp ce băieții purtau costume kaki și șepci kaki cu insigna liceului. Se uitau pe furiș unii la alții și cei mai curajoși spuneau câte ceva când grupurile treceau alături și se depășeau. De obicei băieții spuneau câte ceva, fetele se prefăceau că nu îi vedeau. Dar înregistrau cu grijă fiecare privire, fiecare gest, nimic nu le scăpa. Pe urmă discutau ore întregi fiecare privire, gest, comentariu.

Plimbările noastre deveniră din ce în ce mai obișnuite și, într-o zi, când am trecut pe lângă un elev de liceu, m-a atins ceva neașteptat în piept. El avea un obraz frumos, ușor zâmbitor și când m-am uitat la el am simțit ceva neobișnuit. O senzație curioasă, plăcută, atâtătoare și mângâietoare. Cine era el? Eu m-am îndrăgostit de cineva al cărui nume nici nu-l cunoșteam.

Acum au devenit plimbările importante și pentru mine, eu mergeam încoace și încolo pe Strada Mare pentru ca să-l văd, cu speranța că și el o să mă vadă. M-am interesat de adresa lui, școala lui, obiceiurile lui și am dat mult timp ca să socotesc când și unde l-aș putea întâlni. Nu juca nici un rol pentru mine că noi nici nu ne cunoșteam. Eu pluteam în nori îndată ce-l vedeam și aproape că am leșinat când el m-a privit prima oară. Acasă stăteam cu lecțiile de școală neînvățate ore întregi și țeseam visuri de dragoste și fericire veșnică.

Fantezii... Încă de când eram mică mi-am spus povești. În fiecare seară, înainte de adormeam îmi spuneam povești despre păpuși vii pe care eu le îngrijeam. Mai târziu, când am mai crescut, visam la călătorii în diferite țări, la descoperiri și fapte măreț.

Eu voiam să fiu doctor şi să călătoresc în jurul lumii. Voiam să văd ţări îndepărtate, să mă cațăr pe munți, să înot în mare, să vizitez băştinaşi în Africa şi să ajut pe toți oamenii pe unde ajungeam. Dar a călători era periculos – dacă nimeresc în pericol de moarte? Aş îndrăzni să mă expun la aşa ceva ? Da, eram aventuroasă şi voiam să fac un pact cu Dumnezeu: eu accept încercări oricât de grele cu condiția să supraviețuiesc. Seară după seară îmi închipuiam greutățile care veneau şi începeam să mă pregătesc. Eu trebuia să mă întăresc ca să suport condițiile climaterice: iarna dormeam cu fereastra deschisă sub o plapumă subțire, vara cu fereastra închisă sub o plapumă groasă de fulgi. Încercam să mă obişnuiesc cu lipsa de mâncare, săream peste orele de masă şi, după un timp, mama a început să se neliniştească.

Era ceva în mine care ştia ce mă aşteaptă? Situația politică era haotică, gândul la război mă îngrozea aşa de tare încât nici nu îndrăzneam să mă gândesc. Instinctul meu de conservare nu lăsa realitatea să se apropie prea mult.

Ana era vioaie, de cum se trezea de dimineață şi venea la mine, înainte de reuşeam eu să mă dau jos din pat. Duminicile îmi plăcea să stau târziu în pat şi să citesc. Dacă mama m-ar fi lăsat, aş fi stat în pat să citesc toată ziua.

Într-o dimineață, când Ana a venit să mă ia ca să o însoțesc la dentist, eu eram aşa de absorbită de *Contele de Monte Cristo*, încât am refuzat să mă duc cu ea. În schimb ne-am hotărât să ne întâlnim în oraş la ora 11. Ea plecă şi am continuat să sufăr cu contele în închisoarea de pe insula If. Am luat hârtie şi creion şi am început să exersez să scriu cu mâna stângă, pentru cazul că şi eu o să mă găsesc în situația lui. Timpul trecu şi când era aproape de ora 11 am sărit din pat şi m-am îmbrăcat la repezeală. Când am ajuns la poartă am văzut-o pe Ana venind spre mine. Eu m-am mirat puțin că ea nu a aşteptat în oraş şi m-am îndreptat spre ea pregătită să-mi cer iertare. Dar nu am apucat să spun ceva că ea a şi strigat agitată:

– A izbucnit războiul.

– Nu, nu-i adevărat.

– Ba da, viu de la dentist şi ei au radio şi au auzit la radio.

– Nu te cred, tu născoceşti.

– Nuu, jur.

– Doamne Dumnezeule, e groaznic!

– Ce o să se întâmple cu noi?

– Taţii noştri o să fie mobilizaţi.

– O să se tragă cu puşca aici pe stradă.

– Poate că o să murim cu toţii.

– Nu, nu toţi oamenii mor în război, sigur că noi o să ne descurcăm.

– Îmi este frică.

– Şi mie mi-este frică.

– Hai să încrustăm în poartă data de azi şi să ne promitem că, orice se va întâmpla cu noi, ne întâlnim aici când războiul s-a terminat şi încrustăm în poartă şi data de atunci.

– Promitem.

Eu am alergat acasă, am adus un briceag şi am incrustat în poartă: 1 septembrie 1939.

Când războiul s-a terminat nu era nici Ana şi nici eu în Sighet. Nici poarta pe care să încrustăm nu se mai găsea acolo. Mai târziu am auzit că poarta a fost arsă în timpul războiului. Era lipsă de lemne.

Toamna 1940, când eu aveam doar 16 ani, a început politica cea mare să se apropie de noi. Transilvania aparţinuse împărăţiei austro-ungare până în 1918, dar prin pacea de la Versailles a trecut în stăpânire românească. Acum urma ca ungurii să primească înapoi Transilvania, minoritatea ungurească din România se bucura împreună cu evreii care se simţeau şi ei unguri. Părinţii noştri nu au acceptat niciodată pe români, în toate casele evreeşti se vorbea ungureşte, cultura ungurească se cultiva ca ceva de la sine înţeles.

În şcoală era greu pentru că erau puţini copii de români. Dar nimeni nu avea voie să vorbească ungureşte acolo, numai româneşte. Şi trebuia să plătim 1 leu amendă pentru fiecare

cuvânt spus pe ungureşte. A luat mult timp, dar până la sfârşit profesorii noştri au reuşit să ne transforme pe noi copiii evrei în patrioți români, care priveau dispreţuitori pe părinții lor „unguri". În casele evreeşti părinții se bucurau, pe când tinerii erau necăjiți şi sperau că regimul unguresc va fi trecător.

În Sighet se dezlănțui o activitate intensă, conducătorii români ai oraşului plănuiau să părăsească oraşul în timp ce ungurii dispreţuiți respirau liber. Pânzele roşii-albe-verzi se vindeau ca pâinea caldă, toată lumea cosea steaguri, se pregătea pentru ziua cea mare. Se proclamă zi de sărbătoare, magazinele trebuiau să țină închis, toți trebuiau să fie liberi. Şcoala încă nu începuse deşi era luna septembrie. Eu trebuia să intru în clasa a şasea, cu profesori noi, unguri. Îmi lipseau profesorii dinainte şi colegii de clasă români care se pregăteau să părăsească oraşul.

M-am trezit la zgomotul paşilor pe scară. Am deschis ochii şi am văzut că Livi continua să doarmă. Soarele de septembrie, care făcea încercări vitejeşti să încălzească aerul rece de dimineață, pătrundea prin geamul deschis. M-am dat jos din pat, mi-am pus capotul şi am deschis uşa. Zsuzsa, fata noastră din casă, unguroaică, tocmai închidea uşa podului şi se ducea jos pe scară.

– Bună dimineață Zsuzsa, de ce te-ai sculat aşa devreme?

– Bună dimineață, tocmai am atârnat steagul la fereasra podului. Toată strada este plină de steaguri şi fâlfâie aşa de frumos, spuse ea strălucind de bucurie. Grăbeşte-te să te îmbraci, o să ne ducem să-i întâmpinăm la ora 10. Am cusut un steguleț şi pentru tine, ca să fluturăm la soldați.

– Nici nu mă gândesc să fac asta.

Zsuzsa era rănită de lipsa mea de interes. Ea se îmbrăcase de-acum cu hainele ei cele mai frumoase şi era cu totul plină de bucurie. Acum a sosit timpul ei, toate greutățile o să dispară, acum o să trăiască o viață mai fericită. Nu îi trecea prin minte că ea o să continue să fie o servitoare săracă indiferent dacă stăpânii ei erau români sau unguri.

M-am dus jos în bucătărie, unde părinții mei îşi luau micul dejun. Ei împărtăşeau bucuria Zsuzsei şi încercau să mă

convingă şi pe mine de avantajele unui regim unguresc. Ungurii vor apăra pe evrei, ei ştiu că evreii au luptat totdeauna de partea lor, ei vor răsplăti loialitatea evreilor. Eu beam cafeaua mea cu lapte în tăcere şi mi-era greu să înțeleg entuziasmul lor.

Zsuzsa era plină de nerăbdare, alerga încoace şi încolo, mai aranja un pat, ştergea praful în vreun dulap, cerea voie să culeagă flori din grădină. A cules un buchet mare de ochiul boului şi dalii pe care voia să le dea soldaților. Ea mă întreba mereu dacă voiam să merg şi eu cu ea, dar eu refuzam.

Am rămas singură acasă după ce au plecat cu toții, dar curiozitatea a învins şi m-am hotărât totuşi să ies pe stradă şi să privesc. M-am îmbrăcat şi m-am dus să o iau pe Ana. Ne-am dus la colțul Străzii Spitalului ca să aşteptăm pe ungurii care urmau să vină mărşăluind pe drumul de țară. Era ora zece şi era plin de lume pe ambele părți ale drumului, oameni entuziaşti cu steguleţe şi flori în mâini. Steaguri ungureşti atârnau la ferestre şi se simțea bucuria aşteptării, peste tot. Publicul striga „ura" şi cânta cântece patriotice în aşteptare. Primirea oficială era pregătită în parcul oraşului, dar poporul era nerăbdător şi voia să întâmpine pe „liberatori" chiar la intrarea în oraş.

Nu a trecut mult timp şi un nour de praf în depărtare trăda că trupele se apropiau. În curând am putut să deosebesc soldații din rândul din față, cu steagul ridicat înalt în aer. Strigătele de „ura" izbucniră în timp ce soldații se apropiau cântând marşul Rakoczy. Adulți şi copii, unguri şi evrei, toți fluturau din mâini strălucind de bucurie, strigau „ura" şi cântau, aruncau cu flori şi trimiteau sărutări. Dispoziția deveni din ce în ce mai veselă, fete se agățau de gâtul soldaților, se sărutau şi se îmbrățişau. Masa de oameni euforici urma soldații pe drum spre parc unde aştepta cu nervozitate comitetul oficial de primire.

Nobilimea ungurească a oraşului şedea pe estrada clădită special pentru evenimentul acesta şi Biro Antal, primarul necontestat al oraşului se plimba încoace şi încolo cu o hârtie în mână. Îşi repeta cuvântarea şi sudoarea îi curgea de pe frunte. Profesorul, în haine de sărbătoare, îndemna pe copii să cânte

frumos şi îi ameninţa cu pedeapsa dacă nu se purtau corect. Era ocupat până peste cap ca să țină ordinea. Toți s-au simțit uşurați când au auzit marşul Rakoczy de după colț. Profesorul dădu tonul la un cântec popular unguresc şi copiii începură să cânte îndată după ce soldații apărură la vedere. Trupele se aliniară în ordine în fața estrăzii şi momentul pentru cuvântare se apropie. Eu m-am săturat şi am plecat de acolo împreună cu Ana ca să facem o plimbare în Parcul Morii.

Delirul de bucurie după venirea ungurilor a ținut câteva zile, dar viața obişnuită a revenit curând. Şcoala a început şi eu am prins să mă adaptez la învățământul unguresc, la profesorii şi colegii noi.

Între timp nebunul de la radio (ne cumpărasem un radio nou) vocifera din ce în ce mai tare. Austria, Cehoslovacia, Polonia erau ocupate şi se răspândeau zvonuri despre cruzimile împotriva opoziției şi evreilor. Aflaserăm noi ceva despre lagăre de concentrare? Nu-mi amintesc.

Ceea ce îmi amintesc este un refugiat din Polonia, care a ajuns în orăşelul nostru şi a fost ținut ascuns de mătuşa Lotti, cu mult înainte de a fi venit ungurii. El stătea într-o cameră întunecoasă şi tresărea de fiecare dată când venea cineva şi bătea la uşă. Noi, copiii, ne duceam la el cu mâncare şi mie mi-era frică de privirea lui rătăcită, care oglindea groază, tristeţe şi durere. Aş fi vrut să pun o mulțime de întrebări şi să vorbesc cu el. Voiam să-l consolez, dar nu ştiam limba lui. Părinții mei îmi dădeau răspunsuri evazive la întrebările mele, vorbeau în şoaptă între ei despre cruzimile de care a scăpat, dar eu nu cred că vreunul din ei se gândea că asta ni se putea întâmpla şi nouă. Ceea ce s-a petrecut a fost în Germania, în Austria, Cehoslovacia, Polonia dar nu în Ungaria. Noi eram cetățeni unguri, tații noştri luptaseră în armata ungară în timpul primului război mondial. Ca copil, îmi plăcea să mă joc cu medalia de vitejie a lui tata. Nouă nu ni se putea întâmpla nimic rău.

Eu trăiam ca înainte, îmi făceam lecțiile, scriam în jurnalul meu intim, întâlneam prieteni şi visam la dragoste. Visam

la el cu E mare. îl vedeam în fiecare zi în drum spre şcoală. Visam şi speram că el o să mă descopere într-o zi şi că o să răspundă la sentimentele mele. El era înalt şi subțire şi mă rugam în fiecare dimineață ca ochii lui albaştri să întâlnească ochii mei. Eu îmi țineam răsuflarea când treceam pe lângă el, dar el era totdeauna ocupat să discute cu prietenul lui. Dar într-o zi, pe drumul de la şcoală, se întâmplă asta: El era singur, am văzut asta de departe. Am încetinit pasul. Inima îmi palpita, genunchii mi se muiaseră. Acuşi-acuşi o să mă vadă, poate o să mă salute, poate că o să vrea să mă însoțească un pic? El se apropia fluierând, ochii lui întâlniră ochii mei şi, când am ajuns unul lângă altul, scuipă. Nu pe ascuns, cum se face când eşti răcit, nu în şanț, nu din distracție. Ci cu intenție, cu o expresie de scârbă, scuipă direct în obrazul meu.

O lume întreagă se prăbuşi. Eu eram drojdia societății, un evreu murdar. Ceea ce fuseseră povestiri despre alți oameni, în alte țări, mi s-a întâmplat şi mie acum. Am alergat plângând acasă. Mama s-a speriat.

– Ce s-a întâmplat? Ai căzut la matematică?

– El m-a scuipat.

– Cine?

– El, băiatul fermecător pe care obişnuiam să-l văd pe drumul spre şcoală.

– Pentru asta nu e nevoie să plângi, răspunse mama, neimpresionată.

– Dar, mamă, nu pricepi?

– Ba da, pricep, dar nu trebuie să-ți pese. Se pot întâmpla lucruri mai rele ca ăsta.

– Nu mamă, ăsta este cel mai rău.

– Tu ştii doar că noi nu le placem. Se întâmplă. Nu-ți pune aşa de tare la inimă.

– Ți s-a întâmplat şi ție vreodată?

– Nu exact aşa, dar altfel. Te obişnuieşti.

– Eu nu vreau să mă obişnuiesc, am spus țipând.

Tocmai atunci a venit şi tata la prânz, mă auzi că plângeam şi veni sus la mine în cameră.

– Ce s-a întâmplat ? întrebă el.

– Un tânăr afurisit antisemit a scuipat-o în obraz, spuse mama. Se cunoaşte că nu i s-a mai întâmplat asta înainte.

– Sărăcuța de ea, nu e bine! Dar o să învețe ea încet-încet să se obişnuiască cu gândul că trăim într-o lume antisemită.

– Nu vreau asta, tată, eu nu vreau să mă obişnuiesc. Eu nu vreau să trăiesc într-o țară unde se scuipă pe mine. De ce nu facem ceva? De ce stăm aici? De ce nu am plecat cu mult înainte? Tată, fii bun tată şi promite că vom pleca de aici.

– Nu este aşa de simplu să pleci, zise tata. Când era posibil nu am îndrăznit să părăsesc un venit asigurat, o casă confortabilă, rude şi prieteni. Acum vor sute de mii să plece din țară şi este foarte greu.

Eu eram de neconsolat. Lacrimile îmi curgeau, eu nu voiam să fiu ca părinții mei, eu nu voiam să mă obişnuiesc. Eu voiam să fac ceva, să fug, să părăsesc țara. Până la urmă a trebuit totuşi să recunosc că nu exista nici o posibilitate de fugă. Nu aveam decât să fac ca ceilalți, să-mi bag capul în nisip şi să continui ca înainte.

Dar mi-a fost din ce în ce mai greu. În fiecare zi apărea un decret nou care îngreuia, sau făcea viața imposibilă pentru noi evreii. Decretele se anunțau la colțul străzii cu acompaniament de tobă, şi noi ştiam că dacă toba începea să bată însemna că o greutate se adăuga pe umerii noştri deja împovărați.

Următoarele decrete au fost anunțate cu bătaie de tobă, unul după altul:

1. Evreilor le era interzis să aibă aparate de radio. Toți evreii trebuiau să predea aparatele de radio la autorități în 24 ore.

2. Evreii trebuiau să predea toate bijuteriile lor şi lucrurile de valoare. Nesupunurea se pedepsea.

3. Toate mijloacele de locomoție ale evreiior, biciclete, eventuale automobile, să fie imediat puse la dispoziția armatei.

4. Evreilor le era interzis să se ducă la restaurant, cinematografe, terenuri de tenis şi ştrand.

5. Evreilor le era interzis să aibă serviciu la stat.

6. Evreii nu aveau voie să aibă salariați neevrei. Fetele creştine care lucrau în gospodării evreeşti trebuiau să părăsească imediat serviciile lor.

7. Populația era îndemnată să cumpere numai la arieni. Se recomanda să nu se facă nici un fel de afaceri cu evreii.

8. Tineretul evreu nu avea voie să meargă la studii superioare.

9. Toți evreii trebuiau să se prezinte la autorități şi să predea un certificat că erau născuți în Ungaria. Cei care nu erau născuți în Ungaria urmau să fie deportați în țara de origine (ceea ce de obicei însemna Polonia).

Campania de arianizare începuse. Punctul nr. 8 mă atingea personal cel mai mult. Liceul la care am învățat şapte ani se închidea pentru mine exact cu un an înainte de bacalaureat. Eram foarte amărâtă şi am cerut voie să mă mut într-un oraş unde exista un liceu evreesc.

Părinților li s-a făcut milă de mine şi mi-au permis să mă mut la Cluj, capitala Transilvaniei. Eram conştientă că ceream un sacrificiu economic: taxa şcolară, cărțile, călătoriile şi cheltuielile mele de întreținere erau destul de scumpe. Eu ştiam că era din ce în ce mai greu de câştigat bani, toate activitățile erau împiedicate şi evreilor le era din ce în ce mai greu să găsească mijloace de întreținere. Dar eu eram foarte hotărâtă să găsesc o locuință ieftină şi să răsplătesc generozitatea părinților prin a fi cea mai bună elevă în clasă.

Câteva zile înainte de începerea şcolii am plecat la Cluj ca să caut o locuință. Mi-am părăsit părinții cu inima grea, deşi eram fericită că voi continua să merg la şcoală. Era prima oară când îmi părăseam părinții, prima oară când trebuia să mă descurc singură. Primele nopți am dormit la rude. Ele nu au fost special de primitoare şi, deşi aveau un apartament mare, nu au

vrut să mă găzduiască un timp mai lung. Îmi era dor de casă dar nu voiam să se afle asta. Deşi îmi promisesem să scriu acasă imediat m-am hotărât să scriu după ce voi găsi locuința ieftină pe care o căutam.

Sighet, 2 septembrie 1941

Ştrengăriţo!

Abia ai plecat de acasă şi ai şi devenit neascultătoare. Tu ştii cât de neliniştiți suntem când tu nu eşti acasă la ora 8 seara, atunci poți să-ți închipui cât de neliniştiți suntem noi acum. Sau ai telegrafiat şi noi nu am primit telegrama?

Îți trimitem certificatul de mutare, o să ai nevoie de el. De fapt voiam să aştept cu certificatul până după primirea de veşti de la tine. Scrie-ne exact despre tot ce se întâmplă. Bözsi a scris deja părinților ei, ea plăteşte numai 20 pengő taxă şcolară, vezi ca tu să nu plăteşti mai mult.

Multe sărutări,

Tata.

2 septembrie 1941

Dragul meu copil!

Noi aşteptăm nerăbdători vestea că ai ajuns, dar până acum nu am nici o ştire. Noi nu putem înțelege de ce nu ai telegrafiat, doar ne-am înțeles aşa? Noi nu ştim unde locuieşti, ce mănânci, suntem foarte neliniştiți. Ție ți-a fost greu să pleci şi nouă ne-a fost greu să rămânem acasă fără tine, dar trebuie să ne obişnuim pentru că tu vrei aşa. Dumnezeu să-ți ajute.

Scrie des, sper într-adevăr să primesc scrisoare de la tine mâine.

Multe sărutări calde şi îmbrățişări,

Mama ta.

Până la sfârşit am găsit o locuință la Zanka, o domnişoară bătrână cu o mie de zbârcituri. Ea locuia într-o odaie mică, cu maşină de gătit în colț după uşă. În cameră era un pat, o canapea,

un bufet, o măsuță și patru scaune. Ea avea de acum un chiriaș, o studentă la universitate și eu urma să dorm pe un pat de campanie, care, ziua stătea strâns sub patul ei. Seara se strângea masa și scaunele ca să facă loc patului. Era strâmt dar ieftin, și gătea mâncare foarte bună. Eu eram tânără și mediul sărac corespundea cu visurile mele romantice despre viața studențească, îmi amintea de romanele despre sfârșitul secolului la Paris.

Acum mi-am îndeplinit una din condițiile pe care mi le-am pus, locuința ieftină. A doua condiție, să fiu cea mai bună în clasă, s-a dovedit a fi mai grea. Nu era deloc așa de ușor să te remarci într-o clasă, unde majoritatea erau aproape geniale. Erau numai eleve talentate la studiu care se încăpățânau să-și termine învățământul de liceu. Nu era ușor nici să devin acceptată în cercul colegelor. Majoritatea fetelor se legaseră una de alta în timpul a doisprezece ani de școală împreună și nu erau interesate de o nou-venită.

În prima zi de școală era o dimineață frumoasă de septembrie și eu m-am dus cu un amestec de frică și bucurie. Cum o să fie? O să fiu acceptată? Am întrebat unde e clasa mea și am intrat. Fereastra era deschisă și fetele stăteau în grupuri și vorbeau. Nimeni nu a băgat de seamă că eu eram acolo. Eu mi-am adunat curajul și am zis:

– Bună dimineața. Pe mine mă cheamă Hedi. Eu vin de la Sighet și o să învăț aci anul acesta.

– Bună dimineața, mi-au răspuns rece câteva voci. M-am uitat în jur și am căutat o bancă liberă. Când am descoperit un loc liber m-am așezat acolo.

– Nu ai voie să te așezi acolo, am auzit o voce de gheață în spatele meu. Acolo este locul Marianei.

– Dar nu șade nimeni aici acum.

– Ea este bolnavă astăzi.

– Dar unde să șed eu? am întrebat cu o voce aproape disperată și m-am ridicat. M-am uitat amărâtă în jur, când o voce din fundul clasei zise:

– Poți să șezi lângă mine.

M-am dus direct la fata zâmbitoare şi i-am întins mâna cu multă recunoştinţă.

– Pe mine mă cheamă Hedi. Cum te cheamă pe tine?

– Manyi. Te pricepi la germană? Eu urăsc limba germană, nu pot să o sufăr. Poţi să mă ajuţi?

– Nu, eu nu ştiu deloc germană, dar ne putem ajuta totuşi.

– Unde locuieşti?

– Pe strada Deak. Şi tu?

– Tot pe strada Deak.

– Ce noroc, o să ne putem face lecţiile împreună.

– Manyi, se auzi deodată vocea de gheaţă, să nu uiţi petrecerea la Petru acasă, sâmbătă. Eu i-am promis că venim la timp.

– Poate să vină şi Hedi?

– Nu, zise vocea hotărât, voce care aparţinea lui Eva, după cum am aflat mai târziu.

Nu mă simţeam bine. Am înghiţit şi m-am hotărât să nu-mi pese de Eva şi celelalte fete, eu trebuia să învăţ şi să nu mă gândesc la altceva. Prietenia cu Manyi mă ajuta puţin, mă simţeam bine că aveam pe cineva cu care să vorbesc.

Lucram din greu. Era greu fiindcă profesorii pretindeau mult. Special de greu era la latină şi matematică. Dar a mers cu ajutorul silinţei şi încăpăţânării. Încet-încet am cucerit un loc printre elevele cele mai bune şi fetele începeau să mă accepte. Au început chiar să mă invite la petrecerile lor.

După o iarnă grea se apropia sfârşitul anului şcolar. Toată clasa era agitată în apropierea bacalaureatului. Nu era o simplă formalitate ci trebuia într-adevăr să ştii să răspunzi la întrebări şi să arăţi tot ce ai învăţat. Aveam teză la limba ungară, matematică şi latină şi examen oral la restul materiilor. Examenele orale se dădeau cu o comisie de cinci profesori în frunte cu directorul liceului. Certificatul de bacalaureat era hotărâtor pentru studiile superioare şi toată clasa avea privirea îndreptată spre bacalaureat. Nici una dintre noi nu voia să se gândească la faptul că universitatea era închisă pentru noi evreii.

Dar nu era numai bacalaureatul care se apropia ci şi despărțirea de colegi, de profesori, de timpul de şcoală, de copilărie. Planificam festivități, petreceri, întâlniri toate împreună cu clasa de băieți. Petrecerea mare de rămas bun urma să fie sub semnul sugarilor, toate trebuiam să ne costumăm în sugari.

Eu nu voiam să particip. Eu nu puteam să înțeleg veselia, simțeam doar un gol. Eu nu puteam să găsesc nici un prilej de bucurie. Ziua examenului o să pună punct la copilăria mea şi eu nu prea vedeam ce o să vină în loc. Nu mă aştepta decât o gaură mare şi neagră. Un vacuum care o să mă înghită. Era posibil să existe ceva acolo? Oricâtă osteneală îmi dădeam, nu reuşeam să văd un viitor. O să mă întorc acasă la Sighet. Şi apoi? Simțeam ca şi când viața se isprăvea acolo.

Nu am vrut să mă duc la balul costumat. Colegele îmi păreau copilăroase şi mă uitam de sus la ele deşi eu eram cea mai tânără din clasă. Nimeni nu mă înțelegea, îmi ziceam că le stric bucuria, şi atât profesorii cât şi părinții încercau să mă convingă că nu aveam dreptate.

Şi într-un fel aveau ei dreptate. Viața nu s-a isprăvit după bacalaureat. Am plecat acasă la Sighet şi vara a început ca de obicei. Dar eu nu aveam de gând să stau acasă şi să savurez o veşnică vacanță de vară în aşteptarea unui mire. Am încercat să-mi conving părinții să mă lase să plec din nou, de data asta ca să învăț meseria de învățătoare. Exista un seminar evreiesc pentru studiile de învățătoare la Miskolț, cu un an de studii după bacalaureat. Până la urmă au cedat părinții. Era vorba să continui învățătura la seminar în toamnă.

Dar deocamdată era vară şi acum, când viitorul meu era planificat, mi-am permis să mă bucur de o vacanță binemeritată. Dormeam diminețile până târziu şi înotam toată ziua în Tisa.

Într-o dimineață când m-am sculat ceva mai devreme, am trecut din întâmplare prin fața tatălui meu care-şi făcea rugăciunea de dimineață în dormitor. Avea şalul de rugăciune pe umeri, capsulele de rugăciune pe cap, dar obrazul îi era scăldat de lacrimi. M-am simțit ca trăsnită. Tatăl meu plângea. Eu nu văzusem

niciodată un bărbat plângând. Eu nu credeam că bărbații puteau să plângă. Şi acum plângea tatăl meu. Se întâmplase ceva? Avea el presimțiri rele? Împărtășea şi el senzația că viața se sfârşeşte după examenul meu de bacalaureat? Dar eram după bacalaureat şi viața nu s-a terminat, va continua la Miskolț. De ce plângea tata? Nu îndrăzneam să întreb. Nu îndrăzneam nici măcar să arăt că îl văzusem plângând.

Toamna veni şi eu am plecat la Miskolț după ce am înotat toată vara. Acum mă obişnuisem cu despărțirile, totuşi mi-era greu să plec. Situația politică era neliniştitoare, dar noi ne simțeam relativ încrezători în micul nostru Sighet. Nemții începuseră să mănânce bătaie în Rusia şi noi am început să avem speranță: poate că războiul se va termina în curând. Era o iarnă foarte grea şi mulți evrei religioşi posteau în fiecare zi ca să-l înduplece pe Dumnezeu să le asculte rugăciunile. Scrisorile de acasă erau momente de bucurie deşi cel mai adesea conțineau ştiri despre greutăți.

Sighet, 3 martie 1943

Dragul meu copil!

Ar fi trebuit să-ți scriu ieri dar tu îmi ierți întârzierea. M-am învârtit în oraş toată ziua cu milioane de treburi. Nu treburi de afaceri dar o mulțime de alte treburi în legătură cu decretul de arianizare, aşa că sunt destul de obosit. Dar slavă Domnului, suntem acasă, seara ne putem culca în paturile noastre şi suntem sănătoşi. Ce mai putem dori?

Afacerile? Nu-mi mai pasă! O să fie cum o să fie. După cum ştii trebuie să procurăm toate certificatele de naştere pentru fiecare membru de familie, viu sau mort, bunicii după tată şi mamă şi noi ne putem considera fericiți că toți s-au născut în Ungaria. Unchiul Jojlis, al cărui tată s-a născut în Polonia, a trebuit să-şi procure un certificat fals cu bani grei. El a avut noroc fiindcă i s-a aprobat certificatul. A mers mai prost cu vecinul lui, Rosenbaum. S-a descoperit falsificarea şi a fost deportat cu toți cei şapte copii ai săi. Cine ştie unde vor ajunge? Se zvoneşte că nici polonezii nu vor să primească pe evrei.

Dar nu vreau să te încarc cu problemele acestea, tu gândeşte-te numai la şcoală. Se zvoneşte că anul şcolar se încheie mai devreme anul acesta. Este adevărat?

Te salut cu drag şi te îmbrățişez, Tata

Copil iubit!

Poşta vine foarte neregulat, azi am primit două scrisori de la tine deodată. Mă îngrijorează că tu umbli flămândă. Îmi este greu să mă bucur de casa noastră frumoasă şi de mâncarea noastră bună când mă gândesc că poate fata noastră nu are ce mânca. Vreau să-mi promiți că mănânci bine, nu fă multă economie la mâncare şi nu sări peste mese. O să-ți trimit un pachet cu mâncare dar tocmai săptămâna viitoare.

Certificatul tău de note a sosit împreună cu scrisoarea ta. Nici nu-ți pot descrie bucuria pe care ne-a produs-o. Tu te plângeai înainte că o să capeți note proaste aşa că noi nu eram deloc pregătiți pentru aşa un certificat bun. Notele tale depăşesc orice aşteptare. Tu ştii încă dinainte că noi nu avem pretenție la note mari şi niciodată nu ne-am aşteptat la nota zece. Aşa că suntem neînchipuit de mândri de prestația ta. Dumnezeu să-ți ajute să-ți fie de folos şi să ai bucurie de ea. Probabil că am presimțit asta când ți-am dat ca răsplată un palton frumos, fata mea cu părul zburlit nu poate să capete decât note mari. Eu sper că eşti mulțumită.

Am impresia că este cazul să primeşti un nou pachet cu mâncare, am făcut prăjituri şi îți trimit câte puțin din toate, să le mănânci cu plăcere. Este mult timp de când ne-ai dat ştiri despre ce mănânci şi cum arăți. Ai slăbit sau te-ai îngrăşat? Te îmbraci cum trebuie? Când capeți vacanța de paşte? Cum merge cu elevii tăi?

Noi ne simțim aşa şi aşa. Casa Szmuk arată ca un hotel prost. Rudele şi prietenii care trebuie să-şi pună în ordine certificatul de cetățenie vin în oraş şi, bineînțeles că înnoptează la noi. Dar după cum ştii, două camere sunt rechiziționate pentru armată aşa că locuim destul de înghesuit. Mama lui Greti locuieşte la noi de câteva zile şi ieri seara a sosit şi Andor, aşa

că a trebuit să dormim doi şi doi. Eu nu am închis ochii toată noaptea deşi am nevoie să mă odihnesc noaptea.

Eu nu mai am nici o femeie care să ajute în casă acum, e bine că pot face economie. Zsuzsa, fata în casă a noastră de totdeauna, o să se întoarcă în 15, luna asta. Musafirii noştri sunt destul de pretenţioşi, este mult de lucru în casă şi, deşi Livi mă ajută, este prea multă muncă pentru mine. Dar se va face mai bine cu timpul. Nu se compară cu problemele mult mai mari pe care le au alţii. O să ne descurcăm noi numai să fim sănătoşi.

Multe sărutări şi îmbrăţişări,

Mama ta.

Nu am căpătat nici o vacanţă de paşte. În schimb a venit sfârşitul anului şcolar mai devreme ca de obicei şi eu m-am înapoiat la Sighet cu diploma de învăţătoare în mână. Presentimentele mele că ne aşteaptă nenorociri nu s-au adeverit. Eu aveam o meserie şi puteam să predau într-o şcoală evreiască. Când am ajuns acasă am primit vestea că s-a înfiinţat prima grădiniţă evreiască de copii în oraş şi că eu voi avea răspunderea pentru ea. Majoritatea bărbaţilor evrei erau mobilizaţi la muncă obligatorie, trimişi pe front ca să culeagă mine şi să netezească drumul pentru trupele ungureşti. Femeile au rămas acum fără mijloace de existenţă pentru copii şi căutau serviciu. Pentru ca să ajute aceste mame a fost înfiinţată grădiniţa.

Eu mă bucuram de primul meu serviciu şi de banii câştigaţi de mine. Chiar dacă viaţa îmi era îngrădită mi se părea posibil să mă gândesc la viitor. Puteam să fac economii ca să-mi cumpăr cărţile dorite şi să fac planuri pentru timpul de după război, când universitatea se va deschide din nou pentru evrei şi eu voi putea studia medicina.

Grădiniţa s-a deschis în august 1943. În martie 1944 Ungaria a fost anexată de nemţi şi după câteva zile evreii au fost obligaţi să poarte steaua galbenă cusută pe haine. La începutul lui aprilie am fost mutaţi în cartiere speciale evreieşti, ghetouri şi, după o lună, am fost deportaţi.

CAPITOLUL II

GHETOUL
Aprilie 1944

Prima călătorie. Călătoria care nu a fost deosebit de lungă dar care totuşi s-a simţit lungă. Călătoria care a fost pe jos, cu picioarele. Călătoria care nu a fost o călătorie, deşi a fost o mişcare între două puncte la distanţă de ani-lumină. De la cunoscut la necunoscut. De la căldura omenească la răceala crudă a lupilor. De la siguranţă la haos.

Patru săptămâni după venirea nemţilor am sărbătorit pesah, paştele evreesc care aminteşte că evreii au părăsit sclavia din Egipt. Ne-am înghesuit în dormitor pentru că sufrageria şi salonul erau ocupate de un ofiţer neamţ. Noi eram deja obişnuiţi să locuim înghesuiţi de când ungurii ne rechiziţionaseră camerele cu un an în urmă. Când au venit nemţii a fost doar o schimbare. Baronul ungur s-a mutat de la noi şi ofiţerul neamţ s-a mutat la noi. El era un bărbat înalt şi frumos pe care noi îl observam pe ascuns. Era prietenos şi bine crescut, saluta politicos de câte ori ne întâlneam şi obişnuia să răspundă la întrebările îngrijorate ale tatălui meu. „Trebuie să înţelegeţi că noi nemţii nu ne gândim să vă facem rău, noi suntem oameni civilizaţi." Noi voiam din tot sufletul să îl credem, deşi ei ne sileau să purtăm steaua galbenă şi în ciuda tuturor zvonurilor. Noi am sărbătorit pesah şi nu am vrut să ne gândim la altceva.

Duminică, 9 aprilie, ultima seară de pesah, a venit decretul. „Împachetaţi-vă averea, atât cât puteţi căra şi fiţi pregătiţi de mutare. După ora şapte dimineaţa nu are nimeni voie să iasă pe stradă. Trebuie să urmaţi jandarmii atunci când vor veni să vă ia la camera care vi s-a repartizat în ghetoul nou înfiinţat."

Senzația sfârșitului lumii, pe care eu am reușit să o țin la distanță până atunci, m-a copleșit din nou. Întrebările îmi înghețau pe buze, nu aveam timp pentru ele, trebuia să împachetăm. Aveam voie să ne luăm cu noi averea personală atât cât puteam căra, fiecare salteaua lui, mâncare și vase de gătit. Dacă ne puteam procura o căruță aveam voie să o întrebuințăm la transport, altfel trebuia să cărăm noi. Tata plecă să facă rost de o căruță, mama planifică mâncarea, eu împachetai cărțile mele și Livi se juca cu pisica.

– Nu mai avem nici o pâine, zise mama.

– O să ne descurcăm noi și fără pâine, răspunse tata.

– Ba nu, zisei eu, eu pot să dau o fugă puțin înainte de șapte, așa că ajung acasă la timp. Kira face pâine devreme.

Eu știam că brutarul Kira era totdeauna gata cu pâinea dis-de-dimineață.

– Cum o să fie cu noi? întrebă mama neliniștită.

– O să ne descurcăm într-un fel, zise tata, ne-am mai descurcat noi și alte dăți.

Mama nu se putea liniști.

– Chiar trebuie să ne părăsim casa și lucrurile noastre? Doar nu putem să luăm totul cu noi.

– Nu face nimic, încuiem casa când plecăm. Poate că nu o să dureze mult până ne întoarcem, zise tata încurajator.

– Dar cum o să ne putem înghesui cu toții într-o singură cameră mică? Și unde o să gătim mâncarea? Unde o să ne spălăm?

– O să ne obișnuim, spuse tata.

– Să sperăm că o să fie o cameră mare și luminoasă.

– O să vedem noi în curând cum o să fie.

Noi am început să împachetăm, ne-am dus prin toate camerele și ne-m luat rămas bun de la casa noastră și de la fotografiile care atârnau pe pereți. Bunicul și bunica din partea mamei, bunicul și bunica din partea tatălui. Mama începu să plângă.

– De ce plângi?

– Că trebuie să părăsesc totul. Casa noastră frumoasă, mobilele noastre frumoase, covoarele, tablourile, îmi este greu.

– Atâta vreme cât este vorba de lucruri, nu trebuie să te necăjeşti. Important este ca noi să fim împreună şi să nu ni se întâmple nimica rău. Putem să locuim şi într-o cocioabă numai să fim împreună.

– Ai dreptate.

– Atunci de ce plângi?

– Fiecare lucru îmi aminteşte de ceva. Ştii tu cât i-a trebuit tatălui tău să muncească pentru ca să poată cumpăra mobila din salon? Şi când am primit-o acasă am sărbătorit ziua noastră de nuntă. Atunci mi-a făcut tata cadou tabloul cel frumos din sufragerie. Eram aşa de fericiți atunci.

Mi-am amintit şi eu. Brodasem un mic goblen cu poza unei țigăncuşe ca dar de ziua nunții. Tablouaşul atârna şi el în sufragerie. Trebuia să ne despărțim şi de el. Şi de bibelouri, mica balerină, vasul albastru ținut de două sirene, pendula bunicului...

Noi nu eram bogați, dar părinților mei le plăceau lucrurile frumoase... Vila pe care şi-au dorit-o mult timp şi au cumpărat-o, după multe sacrificii, vila în stil funcționalist, cu acoperiş plat şi ferestre mari, cu vedere largă, nimeni nu văzuse aşa ceva în Sighet până atunci. Şi aveam şi cameră de baie şi toaletă cu apă. Nici asta nu se obişnuia pe atunci, la fel ca apa curgătoare în casă.

Mama era mâhnită de pierderea salonului şi a sufrageriei, care îi aminteau de toate ocaziile când toată familia era adunată atât la sărbători cât şi în zilele obişnuite. Zile de nunți, zile de naştere, musafiri veniți de departe cu ştiri captivante din toată lumea şi alte evenimente care se sărbătoreau cu bucurie şi bună dispoziție. Am mers şi eu prin tot apartamentul ca să-mi iau rămas bun de la lucrurile bine cunoscute. Eu nu aveam aceeaşi legătură cu ele cum avea mama. Totuşi privirea mea a mângâiat soba de teracotă, care radia o căldură îmbietoare în zilele de iarnă, canapeaua moale pe care eu obişnuiam să mă odihnesc cu o carte bună în mână. Şi dulapul-vitrină în care se găseau totdeauna lucruri bune: praline de şocolată, caramele, fructe zaharisite. Privirea mea a continuat să examineze pereții şi s-a oprit pe căpița de fân

care se vedea prin fereastră, acolo voiam eu totdeauna să mă ascund când îmi era greu. Asta aş fi vrut să fac şi acum.

M-am dus la pian şi am luat câteva acorduri. M-am dus la polița cu cărți şi am luat câteva cărți. Rimbaud, Villon, Géraldy. „Voi nu aveți voie să veniți cu mine". Nici poeții mei unguri preferați, Ady şi Arany. Şi în clipa aceea am făcut un jurământ sfânt: nu o să mă mai leg niciodată de vreun lucru, nu o să plâng niciodată din motive materiale, nu o să mă necăjesc niciodată pentru o pierdere care se poate înlocui prin bani.

Şi totuşi eu nu mă puteam opri să nu mă mâhnesc de pierderea boschetului de jasmin care încă se mai ramifica desfrunzit în grădină, spre cerul albastru de primăvară. Acolo obişnuiam eu să mă ascund când voiam să fiu singură, florile jasminului mă consolau când eram tristă.

Soarele de aprilie încerca să pătrundă în cameră prin crăpătura din jurul transperantului şi eu mă trezii cu o săgeată în inimă. Era luni dimineață şi eu trebuia să mă grăbesc să cumpăr pâine, pentru că jandarmii cu pălăriile lor împodobite cu pene de cocoş urmau să vină să ne ia în curând. Mă îmbrăcai repede, alergai la brutărie, cumpărai pâine şi alergai înapoi acasă. Pe drum întâlnii alți oameni în drum spre brutărie. Abia că aveam timp să ne salutăm. Fiecare avea treburile lui.

Când am venit acasă, ne-am aşezat la masă şi am luat micul dejun şi am încercat să ne încurajăm unii pe alții. Mama era de neconsolat, tata încerca să fie practic şi surioara mea era prea tânără ca să înțeleagă pericolul. Ea se bucura în special de ceea ce i se părea ei o aventură palpitantă. Eu încercam să fiu rațională dar inima mi se strângea de presimțiri rele. Era oare mutarea pericolul cel mai mare care ne aştepta, sau numai începutul a ceva şi mai rău? Mi-am ascuns caietele mele de zi şi cărțile mele preferate sub creasta acoperişului şi speram să viu în curând să le iau. Lucrurile noastre de valoare le predasem deja vecinei noastre, doamna Fekete, care se oferise din proprie inițiativă să ni le ascundă.

Ea venise în vizită la noi în martie şi ne povestise că soțul ei, care era ofițer în armata ungară, a aflat că noi o să fim mutați.

Ea credea că o să ne fie greu să ascundem lucrurile de valoare fiindcă ele ar fi trebuit să fie predate autorităților cu mult înainte. Odată cu mutarea se va face și o percheziție și dacă se găsesc lucruri de valoare o să fim pedepsiți aspru. De acea ea se oferi să ne ajute și să ne păstreze bijuteriile și alte lucruri scumpe până când ne vom întoarce. Eu am păstrat doar lanțul subțire de aur de la gât pe care atârna o inimioară și un trifoi cu patru foi și ineluşul de aramă pe care îl căpătasem de la prietenul meu Puiu.

M-am dus sus la mine în cameră și am privit-o. Camera, care a fost căminul meu, care m-a văzut crescând de la copilărie la pubertate, camera pe care trebuia să o părăsesc acum, probabil pentru totdeauna. Chiar dacă o să mă întorc, nu o să mai fiu aceeași persoană. Când o să închid acum uşa camerei o să fie pentru totdeauna.

Era o cameră mică la mansardă, cu două ferestre mici. Printr-una din ferestre vedeam afară în grădină boschetele de jasmin, caișii și nucii și cuşca lui Bodri, prietenul meu vechi credincios. Nici pe el nu aveam voie să îl luăm cu noi. Sper că vecina o să aibă grijă de el. Cealaltă fereastră era orientată spre fereastra vecinului, unde era o cameră de mansardă la fel ca a mea, și unde locuia Geza, prima mea dragoste mare. De câte ori nu am stat eu la geam până târziu noaptea și am șoptit cuvinte de dragoste la umbra lui? Sau poate mă uitam la lună cu dor.

Camera era mobilată modest. Două paturi înguste, o masă, patru scaune și o poliță cu cărți. Câteva tablouri pe pereți, o oglindă și o sobă de fier goală într-un colț. Mai mult nu avea loc, dar culorile calde făceau ca odaia să nu dea o impresie spartană. Camera mea era o parte din mine, totuși îmi părea rău numai după cărți.

Orele se scurgeau încet. Mâncasem micul dejun și spălasem vasele. Alergam întruna la fereastră ca să văd dacă se apropiau nişte pene de cocoş legănându-se. Evacuarea a început la piață și noi locuiam foarte aproape de calea ferată așa încât trebuia să treacă mai multe ore până să vină rândul nostru. Dat fiind că erau 15000 de evrei în oraș, jumătate din populația orașului, evacuarea trebuia sigur să ia câteva zile. Ultimul ziar veni, ulti-

ma poştă veni. M-am dus să îl mai mângâi pe Bodri pentru ultima oară. Simțeam că tot ce făceam era pentru ultima oară.

O să avem timp să mâncăm prânzul? Dat fiind că jandarmii încă nu se vedeau mama mă chemă ca să pun masa. Ne-am înțeles să gătim ceva uşor. Mama pregăti ouă şi-mi spuse să aduc untura de gâscă din cămară. Untura de gâscă era păstrată în borcane mari; mama obişnuia să cumpere câteva gâşte în fiecare toamnă şi să topească grăsimea ca să avem untură toată iarna. Ea avea grijă ca să o întrebuințăm cu economie fiindcă era scumpă.

Când eu am venit cu o linguriță, s-a uitat la mine şi mi-a zis:

– Adu mai multă untură. Nu mai are rost să economisim acum, oricum trebuie să părăsim totul.

Am adus mai multă untură, şi mama servi cele mai gustoase jumări pe care le mâncasem vreodată.

– Şi totuşi aşa este, mâncarea este mai gustoasă dacă nu te zgârceşti cu grăsimea.

Am mâncat jumări cu pâine proaspătă şi am băut ceai. Mâncam în tăcere dar ne gândeam cu toții la acelaşi lucru. Când jandarmii deschiseră poarta m-am dus la toaletă ca să mai trag apa ultima oară.

Sunetul apei care se scurgea în toaletă mă mai însoți când intrai în bucătărie şi întâlnii penele de cocoş. Ei nu trebuiră să spună ceva, noi ne luarăm lucrurile şi părăsirăm casa fără un cuvânt.

Era greu să trecem pe străzile oraşului cu penele de cocoş după noi. Vecinii ne priveau curioşi pe după perdele, nu îndrăzneau să se arate. Nici un vecin nu ne-a arătat compătimire deşi am trăit alături toată viața, ne-am bucurat împreună de bucuria lor şi eram trişti împreună când ei erau trişti.

După jumătate de oră am ajuns la ghetou. Era cartierul sărăcimii din oraş, care acum era separat de restul oraşului cu un gard, după ce locatarii creştini fuseseră mutați de acolo. Am fost repartizați într-o cameră mică dintr-o cocioabă cu două camere şi bucătărie. În camera cealaltă locuia chiriaşa dinainte, o văduvă săracă evreică cu şapte copii.

Ne-am dus în curte şi am auzit imediat vaietele femeii:

– Vai de mine, ce să mă fac.

Am recunoscut-o imediat pe tanti Maria care obişnuia să vină la noi să ne ajute la spălătorie şi curățenie mare.

– Cine şi-ar fi închipuit că dumneavoastră veți fi siliți să locuiți în cocioaba mea sărăcăcioasă, dumneavoastră care trăiți aşa de frumos, se văicărea ea frecându-şi mâinile. Hitler ar fi trebuit să ardă în focul iadului înainte de a fi născocit atâta nemernicie. Ce o să se aleagă de noi? Ce o să mai născocească data viitoare? Focul iadului să-l ardă.

– Dragă Maria, liniştește-te, zise tata, o să treacă şi asta. Noi nu o să te deranjăm, o să stăm în camera noastră. Eu sunt bucuros că putem locui la dumneata.

– Nu mă deranjați deloc, răspunse Maria, întrebuințați cu plăcere bucătăria mea şi eu o să vă ajut cu tot ce aveți nevoie.

– Dar noi nu mai avem bani ca să-ți plătim, zise mama.

– Nu face nimic. Eu nu vreau bani. Dumneavoastră ați fost totdeauna buni cu mine

În timp ce ei vorbeau, Livi şi cu mine ne uitam la copiii murdari şi mucoşi care alergau înăuntru şi afară, în curte. Noi ştiam că Maria avea mulți copii dar nu îi întâlnisem niciodată până atunci.

– Îți dau voie să te joci cu păpuşa mea, zise una din fetițe, de aproximativ vârsta lui Livi. Ea o privise lung timp admirativ înainte de a fi îndrăznit să i se adreseze.

– Eu nu mă mai joc cu păpuşi, a fost răspunsul disprețuitor.

Fetița intră dezamăgită în casă. Eu m-am uitat după ea şi am văzut altă față în spatele ferestrei, o față cu o privire bănuitoare şi disprețuitoare. Era clar că nu toată familia avea aceeaşi atitudine prietenoasă față de noi ca bătrâna tanti Maria.

În curte, tanti Maria ne arătă locuința. În mijlocul curții pietruite se afla fântâna. Apa se trăgea sus cu frânghia, într-o găleată. Ceva mai departe era o clădire a cărei putoare trăda closetul. Îmi era deja groază că va trebui să îl întrebuințez. Din curte se intra direct în bucătărie, care era mică, murdară şi

întunecoasă şi plină de fum. În bucătărie erau două uşi prin care se intra în cele două camere, dintre care una ne era repartizată nouă. Am deschis uşa. Mirosea a mucegai, era murdar şi întunecos. O cameră mică cu două paturi şi un şezlong, o măsuță şi două scaune simple cu spătar. Asta era tot mobilierul şi mai mult nici nu avea loc. O sobă mică de fier se înghesuia tristă într-un colț şi o oglindă ciocnită rânjea pe perete.

– Unde o să mă culc eu? întrebă Livi.

– Voi două o să vă culcați împreună pe şezlong.

– Nu, eu nu pot să dorm cu ea, mă răstii eu. Ea se învârte în pat ca un tăvălug cu aburi şi, pe deasupra, sforăie. Eu nu o să pot închide ochii toată noaptea.

– Nu am ce să-ți fac. Va trebui să vă înțelegeți. O să încerc să fac rost de încă un pat mâine, dar astă-noapte trebuie să dormiți împreună. Acum trebuie să facem curat că nu putem locui aşa. Trebuie să spălăm podeaua şi pereții, aici sunt sigur ploşnițe.

Ne apucarăm de curățenie. Munceam şi frecam, mirosul de sodă ne pătrundea în nări aşa că uitam tot ce nu avea de a face cu curățenia. Am măturat şi am spălat podeaua cu peria, am scuturat aşternutul de pat, am spălat geamurile şi am uns soba. Când a venit seara eram aşa de obosite încât abia am avut putere să mâncăm sandvişurile pe care le luaserăm cu noi de acasă. După masă am căzut grămadă în pat, mulțumite de treaba făcută, şi delectându-ne de mirosul aşternutului nostru curat. Nici nu am mai băgat de seamă că împărțeam locul de dormit cu Livi, am adormit înainte de a apuca să mă gândesc la asta.

A doua zi ne-am dus afară ca să ne orientăm. Ghetoul consta din câteva cartiere înconjurate de un gard. Ferestrele care dădeau spre strada principală erau bătute în cuie şi geamurile vopsite. Pe stradă era o mulțime de lume, oameni care se salutau fără a-şi vorbi. Se înțelegeau şi fără cuvinte. Am văzut-o pe Dora şi Sussie care vorbeau cu Ana. Baba se apropia din cealaltă direcție. Ne-am bucurat că ne-am întâlnit şi ne simțeam întărite că locuiam în apropiere una de alta. Am mers prin prejur şi am descoperit un izvor mic în spatele caselor, l-am declarat locul

nostru de întâlnire. Era plăcut să avem un loc al nostru la adăpost de înghesuiala generală.

Viața înăuntrul îngrădirii trebuia organizată chiar dacă nu toți locatarii se mutaseră încă, trebuia organizată o poliție a ghetoului, curățenia și îngrijirea sanitară. Evreii care erau în spital au fost transportați în ghetou și acum trebuia găsită imediat îngrijirea medicală. Ghetoul începea să clocotească de activitate. Sinagoga, care era singura clădire goală, a fost declarată spital. S-au colectat paturi și saltele și în curând zăceau acolo bolnavi pe moarte alături de pacienți cu fracturi, în aceeași cameră în care numai cu câteva zile înainte bărbații evrei din oraș se rugau și mulțumeau Celui atotputernic pentru că i-a scos din Egipt.

Femeile au fost plasate la balconul pentru femei. Nu existau nici medicamente și nici bandaje. S-au colectat cearșafuri și perdele, s-au tăiat în fâșii și s-au întrebuințat, spălat, călcat și reîntrebuințat. Singurul medicament de potolit durerea era aspirina dar și asta trebuia întrebuințată cu economie. În schimb aveam cu prisosință doctori, toți buni, câțiva erau renumiți, în ghetou. Noi, fetele, ne-am oferit să lucrăm ca surori și asta ne-a ajutat să ne trecem timpul.

După câteva zile era adunată toată populația evreiască din oraș în ghetou. În cele mai multe case locuiau câte zece familii, două sau trei în fiecare cameră. Intrarea în ghetou a fost încuiată și păzită de jandarmi cu pene de cocoș. Nimeni nu avea voie să iasă afară, nimeni nu avea voie să vină înăuntru. Numai comandantul ungur al lagărului venea în fiecare dimineață ca să primească raportul de la „judenältesten", acel bărbat dintre noi care avea răspunderea ca ordinele date să fie executate.

Zilele se scurgeau încet. Noi am început să ne obișnuim cu înghesuiala dar nervii erau în tensiune. Rivalitatea între Livi și mine a izbucnit din nou. Ne înghesuiam în fața oglinjoarei din noua noastră casă și ne îmbrânceam una pe alta. Amândouă voiam să ne pieptănăm în același timp și amândouă credeam că aveam dreptul la oglindă. Eu nu cedam, ea nu ceda, iar eu, cu dreptul vârstei, i-am tras o palmă. Ea mi-a dat înapoi și deodată ne-am pomenit în plină bătaie. Ne băteam și ne zgâriam și ne

trăgeam de păr. Ne uram una pe alta fără să ne dăm seama că ar fi trebuit să îndreptăm ura în altă direcție.

Primăvara se apropia. Când ne întâlneam la izvor puteam să vedem cum iarba devenea din ce în ce mai verde pe zi ce trecea şi cum bobocii din boschetul de liliac se umflau. Şofrani mici apăreau de sub pământ şi violete începeau să împrăştie un parfum ameţitor. Când stăteam acolo şi ne lăsam pătrunse de primăvara care venea la noi, aproape că uitam că nu stăteam acolo de bună voie. Dar numai pentru o clipă.

În clipa următoare vorbeam despre băieți şi atunci ne trezeam la realitate. Dora ne citi o scrisoare de la prietenul ei care stătea în închisoare pentru activitate comunistă şi aştepta procesul care ducea sigur la condamnare. Baba ne povesti despre o scrisoare pe care cineva a primit-o din Ucraina, unde se găsea prietenul ei. Conform scrisorii, infirmeria evreiască a ars într-un incendiu şi toți bolnavii din infirmerie au murit. Nu se ştia dacă a fost un accident sau un incendiu plănuit.

În ghetou erau aproape numai femei, copii şi bătrâni. Toți bărbații capabili de muncă fuseseră trimeşi pe front în serviciul armatei ungare unde erau întrebuințați, printre altele, la culesul minelor. Trebuiau să meargă desculți pe câmpul minat, înaintea soldaților care înaintau şi să caute minele cu degetele de la picioare. Mulți şi-au pierdut viața acolo. Scrisorile veneau rar şi erau aşteptate cu teamă. Toți erau îngrijorați pentru toți şi, îndată ce cineva primea noutăți, se adunau cu toții ca să împartă bucuria sau durerea împreună.

Când Baba şi-a terminat povestirea am rămas tăcute, fiecare cufundată în gândurile ei. Toate ne-am întristat. Eu mă gândeam la prietenul meu Puiu, de la care nu mai primisem veşti de mult. O fi fost şi el în infirmerie? În acelaşi timp eram fericită că tata era acasă şi că eu nu aveam frați pentru care să mă neliniştesc.

Dar ceea ce mă neliniştea era că noi nu mai aveam bani şi că provizia noastră de mâncare era aproape terminată. Ce o să facem pe urmă? Noi aveam bani la doamna Fekete şi trebuia „numai" să ies din ghetou şi să îi aduc. Am vorbit despre asta cu fetele şi Dora a spus că şi ea avea aceeaşi problemă.

Singura posibilitate de a ieşi din ghetou era să te oferi la muncă voluntară. În fiecare dimineață venea comandatul ghetoului şi cerea un anumit număr de muncitori, care erau duşi sub pază în oraş ca să ajute la curățenie. Casele şi apartamentele noastre, pe care noi le-am încuiat cu grijă când le-am părăsit, nu au rămas încuiate multă vreme, ci au fost expropriate şi predate la ofițeri nemți şi unguri, îndată ce evreii au fost evacuați în ghetou. Toate „gunoaiele nefolositoare" au fost scoase de acolo înainte de venirea noilor proprietari.

Dora şi cu mine ne-am dus în aceeaşi după-masă şi ne-am oferit la muncă voluntară. Am fost admise şi ni s-a spus să fim la poarta ghetoului a doua zi la ora opt dimineața. Pe urmă m-am dus acasă şi am povestit planul meu părinților: că eu voiam să plec pe ascuns de la munca de curățenie, să mă duc la doamna Fekete şi să aduc o parte din banii pe care i-am încredințat ei când ea s-a oferit să ne păstreze bijuteriile. Mama se nelinişti şi încercă să mă convingă să nu fac asta. Ştiam cu toții că eram în pericol să fiu împuşcată dacă eram văzută pe stradă în afara ghetoului. Dar eu socoteam că nu aveam de ales şi speram să pot duce la capăt sarcina pe care mi-am luat-o. Tata era şi el îngrijorat dar până la urmă cedă şi îmi dădu sfaturi.

Eu m-am dus să mă culc dar nu am putut adormi. Încercam să planific fuga de sub pază dar era greu de ştiut în care parte a oraşului vom fi trimise. Eu speram că vom lucra pe strada Lonyai, numele cel nou al străzii Căile Ferate, ceea ce mi-ar înlesni să aduc banii de la fosta noastră vecină.

Deoarece era lipsă de alimente în ghetou, speram ca doamnei Fekete să i se facă milă de noi, cărora ne era aşa de greu, şi să-şi arate compătimirea dăruindu-ne alimente. Era sigur că ea o să fie bună fiindcă ea ne prevenise înainte deşi soțul ei era ofițer ungur. În fantezia mea vedeam deja grămezile de alimente şi atunci m-am hotărât să mă îmbrac cu pelerina mea cu buzunare interioare ca să pot ascunde darurile ei. Sau poate este mai bine să încerc să mituiesc paznicul? Făină, zahăr, unt, ouă... Poate că o să ne dea chiar şi o sticlă cu lapte pentru Jortzo, copilul vărului meu, dacă o rog. În ghetou începea să fie lipsă de

toate. Depozitul de la prăvălia noastră mică de alimente era pe sfârşite şi ceea ce mai avea devenise din ce în ce mai scump. Lapte nu mai văzusem de mult. Dar mai exista mâncare pentru cei care aveau bani; de asta se ocupa bursa neagră. Eu mă simțeam mai liniştită la gândul că aveam bani la Fekete aşa încât încă nu eram în criză. Numai să ajung afară din ghetou. Mâine.

A doua zi dis-de-dimineață am sărit din pat, m-am îmbrăcat şi după ce am băut o ceaşcă de ceai, m-am grăbit să o întâlnesc pe Dora. Ea mă aştepta deja la poartă şi ne-am dus împreună la gardul ghetoului unde aşteptau alte trei fete. După ce am fost identificate, s-a deschis poarta ghetoului şi noi am plecat supravegheate de doi jandarmi.

Mi se părea neobişnuit să merg pe străzile acestea bine cunoscute, care clocoteau de viață înainte vreme şi care acum erau complect tăcute. Am mers pe Strada Mare. Numai câteva prăvălii erau deschise. Cele mai multe prăvălii din oraş fuseseră ale evreilor, acum aveau obloanele trase. Nu se vedea nici un Pişta în fața prăvăliei de textile a unchiului Samuel, care să mătură strada. El obişnuia să stropească strada cu stropitoarea ca să nu facă praf când mătura, stropea apa în formă de opt şi noi îl chemam Optul de Apă. Acum era şi el în ghetou. Nici un unchi Kaufman în fața librăriei, ocupat cu aranjarea vitrinei. Nici o mătuşă Iluş în prăvălia de dulciuri, acolo căpătam totdeauna un cornet cu bomboane. Şi nici un parfum de levănțică în fața parfumeriei lui Darva, şi ea era închisă.

Soarele de primăvară strălucea numai pe frizerul ungur Kocsis care stătea în fața frizeriei care fusese proprietatea unui evreu şi aştepta clienți. Dar nu venea nici un client. Nici un bărbat nu se ducea la lucru la ora aia şi nici o femeie nu se grăbea atunci la piață cu coşul în mână. Doar câțiva copii şi nişte câini vagabonzi. Chiar şi trăsurile dispăruseră, evreii avuseseră trăsurile. Polițistul din colțul străzii nu avea treabă şi se uita leneş înaintea lui. Eu mă întrebam la ce se gândea el.

Oraşul era cufundat în somn ca Frumoasa din Pădurea Adormită. O să îl sărute vreodată un prinț ca să îl readucă la viață? Tare voiam să cred aşa ceva. Dar acum am ieşit din Strada Mare

şi am cotit spre staţia gării. O gospodină se aplecă peste fereastră şi scutură aşternutul. Pentru ea era o zi obişnuită de lucru, bărbatul ei era la servici şi copiii la şcoală. Ea o să îi aştepte cu masa de prânz pregătită şi nimeni nu se va gândi la noi care am fost vecini cu ei. Dar cele mai multe ferestre priveau goale, cu transperantele coborâte, case ale căror proprietari erau, ca şi noi, în ghetou.

Ne-am oprit în faţa unei căsuţe, nu departe de casa familiei Fekete şi ni se dădu ordin să sortăm şi să catalogăm inventarele: mobilele separat, vasele de porţelan într-o grămadă, hainele în alta şi bibelourile în a treia. Unde o să ajungă toate astea nu ştiam noi dar bănuiam că o să fie transportate în Germania. Cel puţin ceea ce era de valoare.

Era foarte neplăcut să scotocim în gospodăriile altora şi să aruncăm fotografiile lor din sertare la gunoi, fotografii care însemnaseră aşa de mult pentru foştii lor proprietari. Mi s-a făcut greaţă dar am avut noroc că nu cunoşteam pe oamenii care locuiseră acolo. Îmi era greu să mă gândesc că acelaşi lucru s-a petrecut şi în casa noastră, că cineva a sortat tot ce am avut şi am iubit, în grămezi fără valoare. Şi totuşi era plăcut să fiu afară din ghetou şi să fac o treabă.

Eram tot timpul atentă la vreo ocazie ca să alerg până la Fekete. Orele se scurgeau, era aproape unu şi timpul de întoarcere la ghetou se apropia. Atunci am prins curaj şi m-am dus la unul din jandarmi şi i-am povestit despre o scrisoare de dragoste pe care am uitat-o în fosta noastră casă şi că doream mult să o iau de acolo. Am avut noroc, el s-a arătat înţelegător şi mi-a promis că închide ochii dar să mă grăbesc. Am fugit cât am putut şi, după câteva minute eram în faţa porţii familiei Fekete. Înainte de a suna m-am uitat pe furiş la casa de alături unde am locuit până de curând. Numai fereastra de la salon, unde locuia ofiţerul neamţ, era deschisă. Transperantul de la cealaltă fereastră era în continuare coborât. Probabil că încă nimeni nu se mutase acolo.

Am sunat la Fekete. Doamna Fekete deschise uşa. Când m-a văzut a împietrit de parcă ar fi văzut o stafie.

– Ce faci aici?

– Am nevoie de ceva bani.

– Eu nu am bani. De ce să-ți dau bani?

– Pentru că noi am lăsat bani la voi înainte de fi fost evacuați.

– Care bani? Eu nu am primit nici un ban de la voi. Oricum, este mai bine să pleci cât mai repede, înainte să vină bărbatul meu. Dacă te prinde el aici e vai de tine.

Nu-mi rămânea altceva decât să plec. Am fugit de acolo cu sufletul la gură. Nu era deloc așa cum îmi închipuisem eu. Acum am început să pricep de ce ea a fost așa de „prietenoasă", o nevastă de ofițer ungur care ne-a prevenit pe noi evreii. Ar fi trebuit să înțeleg că avea un gând ascuns. De ce să nu-şi umple şi ea buzunarele cu banii evreilor așa cum au făcut atâția alții? Noi eram în continuare naivi. Cât timp trebuia să mai treacă până când să îndrăznim să vedem realitatea cu ochii deschişi?

Îmi era nițel ruşine când m-am înapoiat în ghetou fiindcă nu reuşisem în misiunea mea. Dar înăuntrul ghetoului mă aşteptau noutăți uluitoare. Toți bărbații, cu excepția celor decedați în Ucraina, se întorseseră. Ghetoul clocotea de bucuria revederii, de nesiguranță şi nelinişte. Ce însemna asta? Era bine sau era rău? Acum şedeau şi băieții cu noi la izvor şi încercam împreună să dezlegăm enigma. Până la urmă am ajuns la concluzia că era bine, sau cel puțin că nu era rău. Se zvonea că o să fim trimeşi la muncă agricolă şi, dacă era adevărat, era bineînțeles nevoie în primul rând de bărbați. După ce am dezlegat enigma asta, ne-am permis să ne bucurăm că băieții erau înapoi şi că discuțiile la izvor erau mai interesante când erau şi ei.

Noi voiam ca băieții să ne povestească prin ce au trecut ei şi băieții voiau ca noi să le povestim prin ce am trecut noi. Ne întâlneam la izvor în fiecare dimineață, prânz şi seară şi aveam multe de discutat. Timpul trecea repede şi nu ne păsa că era interzis să ieşim pe stradă după ora şase seara. Noi descoperiserăm drumuri dosnice, scurte şi le foloseam scoțând scânduri din gard.

Despre ce vorbeam? În primul rând despre situația din ghetou şi problemele noastre zilnice, pe urmă despre lipsa de speranță, căutam soluții şi, până la urmă le respingeam pe toate

ca fiind nerealiste. Frontul se apropria şi discuțiile noastre se terminau adesea cu: „nu apucă ei să ne facă mult mai rău ca acum fiindcă ruşii sunt în curând aici. " Pe urmă vorbeam despre cărți, cântam, eram romantici, ceea ce nici măcar nemții nu puteau alunga din sufletele noastre de adolescenți.

Doar un bărbat stătea puțin deoparte, tăcut şi serios, se amesteca rar în discuții, nu făcea cu adevărat parte din grup. Îl chema Michael şi avea ochi mari şi trişti, cu o privire intensivă. Îl văzusem de multe ori după ce bărbații veniseră înapoi de la munca obligatorie.

Michael era mult mai în vârstă decât mine şi nu băga de seamă că o fată tânără îl privea cu admirație. Nimeni nu bănuia atunci că el era viitorul meu soț. El era unul dintre puținii care aveau curajul să vadă situația aşa cum era. El a înțeles că zvonurile oglindeau adevărul şi se hotărî să nu mai aştepte ci să treacă la acțiune, nu voia să fie acolo când o să fim deportați la „muncă agricolă", chiar dacă ar fi fost în interiorul Ungariei. El plănuia să fugă în munți şi să aştepte acolo pe ruşi El cunoştea aşa de bine pădurile din jur încât era sigur că va reuşi să se ascundă de jandarmi. şi plănuia să-şi ia cu el o raniță cu alimente şi să aştepte acolo chiar dacă ruşii ar fi fost la o distanță de 100 de kilometri depărtare de oraş. Refuza să se lase deportat undeva într-un loc necunoscut.

Toate astea le-am aflat mai târziu de la mama lui care ne-a povestit isprava fiului ei. Mama încerca să o consoleze dar era greu. Soțul ei murise cu puțin timp înainte de a fi fost evacuați în ghetou şi acum era complect singură. Ea plângea şi mama plângea cu ea. Multe femei plângeau în ghetou. Probabil că plânsul le uşura pentru un moment. Noi, tinerii, disprețuiam slăbi-ciunea lor, noi ne simțeam tari. Solidaritatea noastră şi lipsa de experiență a tinereții ne dădeau tărie. Ne îmbărbătam unii pe alții şi încercam să îmbărbătăm şi pe părinții noştri. Dar eu simțeam un nod în gât, o presimțire a ceva groaznic. Creerul putea accepta că „totul se va sfârşi cu bine", că „ruşii sosesc îndată", dar inima nu.

CAPITOLUL III

LUMEA SE GOLEŞTE
14 mai 1944

Greutatea din piept mi-a dispărut imediat după ce ni s-a adus la cunoştinţă decretul că ghetoul va fi golit. Cei 3000 de locuitori de pe strada noastră vor fi primii evacuaţi, adică vor fi transportaţi a doua zi dimineaţa. Unde? În interiorul Ungariei, la muncă agricolă. Toţi se uitau unul la altul şi tuturor le era frică, începuseră să circule zvonuri despre lagăre şi acte de violenţă. Trăiserăm în ghetou timp de o lună şi acum eram nesiguri de viitorul nostru. Eu mă deşteptam neliniştită în fiecare dimineaţă: ce ne aşteaptă astăzi? şi adormeam neliniştită: ce ne aşteaptă mâine? şi acum, când, în sfârşit, am aflat ce se va întâmpla, mă simţeam uşurată, aproape fericită chiar. Nesiguranţa este totdeauna lucrul cel mai greu de suportat.

Mi-am îmbrăţişat mama şi i-am spus:

– Nu fi neliniştită, eu simt că totul se va aranja.

– Crezi tu asta? întrebă mama cu o rază de speranţă în ochii ei plini de lacrimi.

– Sunt sigură. Bineînţeles că ei s-au săturat să ne aibă lenevind aici, zi de zi, fără să aducem vreun folos. Este primăvară, bărbaţii sunt pe front, ei au nevoie de ajutor la agricultură. O să căpătăm mâncare, poate şi ceva bani.

– Să sperăm că ai dreptate, zise mama şi ieşi afară ca să discute cu vecinii.

Bineînţeles că nimeni nu voia să se gândească la ceva rău. Mama se grăbi să le împărtăşească părerea mea şi cei mai mulţi se alăturară părerii mele. Dar câţiva aveau obiecţii:

– Nu ne transportă nicăieri, fiindcă ruşii sunt doar la 10 kilometri de oraş şi apucă să ajungă aici înaintea zorilor, spuse doamna Weiss, care era totdeauna bine informată.

– Păi atunci ne întoarcem la casele noastre, răspunse doamna Grün şi se grăbi să se ducă la familia ei cu veştile cele noi şi bune.

– Putem pune bază pe asta? întrebă a treia femeie care era mai puțin credulă.

– Chiar dacă ruşii nu apucă să vină la timp aici şi noi suntem transportați, tot nu poate fi periculos.

– De ce să ne gândim numai la nenorociri? Hedi are dreptate, este nevoie de mână de lucru, ne duc cu siguranță la muncă agricolă.

– Dar dacă ne fac rău? întrebă Mosche, întruchiparea pesimismului, care era renumit pentru viziunile lui negre asupra lumii.

– Pesimistule, răspunse Eli, noi nu mai trăim în evul mediu, noi trăim într-o lume civilizată, de ce ne-ar face rău? Doar noi nu le-am făcut nici un rău.

Era logic. Lumea începea să se liniştească. Dar cineva voia totuşi să ştie şi o întrebă pe doamna Weiss:

– De unde ştii că ruşii sunt aşa de aproape?

– Am aflat asta de la doamna Kohn, care a aflat de la soțul ei, care este prieten cu Istvan, jandarmul.

– Şi de unde ştie jandarmul?

– Jandarmii sunt totdeauna informați de către superiorii lor.

– Atunci s-a terminat şi cu chinul nostru! Mâine plecăm acasă. Am ştiut totdeauna că ruşii sunt salvatorii noştri, Stalin este un mare om.

Era aşa de uşor să te alini cu speranțe false! Te agățai recunoscător de orice fir de pai care ți se oferea. În noaptea aceea nu am dormit. Eram de gardă la spitalul provizoriu. În paturile şubrede zăceau oameni care gemeau şi care, cu siguranță, nu au auzit de transporturi. Nu avea nici un rost să-i neliniştim, mai bine tăceam. Mi-am pus halatul pe care îl mai aveam de la lecțiile de gospodărie şi am intrat în salon. Am făcut rondul, am luat temperaturile şi am pregătit totul pentru noapte.

Nenea Salman, un bătrân prietenos pe care mi-l aminteam din copilărie, gemea şi se zvârcolea în pat.

– Poți să-mi dai puțină apă? Am dureri. El avea cancer într-o fază avansată şi ştia că spitalul nu avea medicamente împotriva durerii. Dar puțină apă putea să capete. I-am dat apă, şters fruntea de sudoare şi m-am aşezat pe marginea patului său. Recunoscător, a ridicat privirea spre mine şi a încercat să zâmbească. Mi-era ruşine că nu-l puteam ajuta mai mult şi îi mângâiai mâna slăbită. Mă uitai la obrazul lui palid şi scofâlcit, cu pielea transparentă ca un pergament prin care se vedeau vasele subțiri cu sânge albastru violet. Era fața unui om muribund. Îmi aminteam de când el era în plină putere şi conducea trăsura cu cai şi glumea vesel. Verile ne ducea la ştrand şi iernile ne ducea cu sania. Clopoțeii sunau blând şi noi, copiii, acoperiți bine cu blănuri, ascultam pios la povestirile lui. El avea totdeauna o poveste sau o anecdotă pregătită pentru noi. Mai puteam şi acum să aud râsul lui răsunător. Acum râsul a dispărut. Ce se va întâmpla cu el? şi cu toți ceilalți bătrâni din spital? Dacă rămân în ghetou, cine va avea grijă de ei? Ni se va permite să îi luăm cu noi? Ar putea ei să supraviețuiască unui transport? Ar putea ei să supraviețuiască aici, în spitalul ghetoului? Nu, nici măcar dacă unii dintre noi ar rămâne aici ca să îi îngrijească.

Era greu şi, aşa cum era, nu aveam nici medicamente şi nici pansamente. Abia că aveam ce mânca. Responsabilul ghetoului negociase un timp lung cu comandantul lagărului ca să ni se permită să cumpărăm alimente dar ni s-au permis doar câteva alimente importante. Acum erau şi banii pe terminate, schimbam cele câteva obiecte de valoare pe care le mai aveam pentru mâncare. Multe obiecte de valoare nu mai aveam, fiindcă jandarmii făceau adesea percheziții.

În timp ce eu stăteam acolo adâncită în gândurile mele, Salman a adormit. Atunci mă ridicai încet, cu precauție, îl mai mângâiai o dată pe frunte şi-mi continuai vizita la patul lui Jonas, care avea 8 ani şi era internat pentru o fractură.

– Cum te simți, Jonas?

– Bine.

– Nu te mai doare?

– Puțin.

– Mâine o să îți scoatem ghipsul şi atunci o să poți ieşi afară şi alerga din nou. Dar să nu te mai iei la întrecere cu Bandi. cine sare mai departe de pe acoperişul pivniței. Vrei să îți mai faci vreo fractură?

– Nu mai vreau, mi-ajunge.

Ce bine că Jonas ajunge acasă la mama lui înainte ca noi să fim transportați. Să nu uit să îi spun lui Vera să îi scoată ghipsul dis-de-dimineață. Trebuie să mă duc şi la mama lui, înainte să mă duc acasă, ca să o rog să îl ia acasă înainte de ora şapte dimineața.

Am acoperit copilul cu pătura şi el a adormit imediat, zâmbind la gândul că toată suferința lui se va termina a doua zi.

Am privit pacienții din salon, majoritatea adormiseră. Am stins lumina şi m-am dus la „birou", o cămăruță care fusese întrebuințată ca magazie de lucruri vechi. Acolo şedeau şi discutau colegii mei de lucru, îngrijorați din cauza ultimelor dispoziții. Eu le spusei ce credeam: agricultura în interiorul țării. Şi cei mai mulți voiau să creadă asta.

Discuția fu întreruptă de Petre, soțul Magdei, care intră în cameră. Magda era o fostă colegă de clasă, care se căsătorise anul trecut. Când ei, ca evreică, i s-a interzis să mai învețe ultima clasă de liceu, s-a căsătorit cu un băiat pe care părinții ei l-au găsit potrivit pentru ea. Eu ştiam că ea era la sfârşitul graviditătii, aşa că nu am fost surprinsă când Petre ne-a anunțat agitat că durerile de naştere au început. Eu am ieşit afară ca să o iau în primire şi să îi dau un pat la balcon. Ea trebuia să nască un copil în mijlocul femeilor bolnave, dar am reuşit să găsesc un paravan care o izola oarecum.

Magda era zăpăcită, bucuroasă şi îngrijorată în acelaşi timp şi eu încercam să o liniştesc. I-am ajutat să se spele şi am stat cu ea după ce ea s-a băgat în pat. Pe Petre l-am trimis acasă, oricum el nu putea să ajute cu nimic. Înainte de a pleca, mi-a

cerut să îi promit că voi veni personal să îi anunț nașterea copilului.

Magda era neliniștită de transport, cum o să reușească ea să călătorească cu un copil nou-născut. Eu nu îndrăzneam să spun ceva pentru că și eu eram neliniștită pentru ea. Dar când durerile începură să se îndesească uitarăm amândouă grija de ce ne așteptam și ne concentrarăm pe naștere. Eu chemai moașa care veni și o examină pe Magda, găsi că totul era normal și plecă. După puțin timp începu nașterea și Magda prinse să țipe. Eu nu știam ce să fac și am alergat din nou după moașă.

– Vino repede, fă ceva, că are dureri, strigai eu, gâfâind

– Eu nu pot face nimic, răspunse ea liniștitor, totul este normal. Așa este, când naști ai dureri dar nu este periculos.

Ne-am întors amândouă și am așteptat. Eu stăteam la picioarele patului Magdei și-mi țineam răsuflarea. Picăturile de sudoare străluceau pe fruntea ei și eu încercam să îi ajut a se screme. Moașa ședea liniștită lângă ea și îi ținea mâna.

– Respiră liniștit! Nu te screme așa de tare! Așa este bine, odihnește-te acum. Și mai screme-te puțin. Prudent!

Magda respira gâfâind și-și înfigea unghiile în palma moașei. Eu eram complet zăpăcită. Era prima oară când vedeam o femeie născând. Așa este o naștere? O să moară Magda? Îmi aminteam de toate femeile care muriseră la naștere. Eu nu cred că o să vreau vreodată să am copii dacă nașterea este așa de grea. Dar, deodată, un țipăt ascuțit și un ghem unsuros și întunecat la culoare căzu între picioarele Magdei.

– Foarte bine, aici avem capul. Mai screme-te puțin, Magda, ce a fost greu a trecut, în curând ești gata, spuse moașa.

Și după un minut a venit copilul. Moașa tăie cordonul ombilical și ridică copilul. Eu îmi țineam respirația. Ea îi trase o palmă la popou. Un țipăt slab și eu respirai ușurată.

– Un băiat, Magda, ai născut un băiat, strigai triumfător, are părul negru, uite ce mult păr, uite-te Magda, uite-te!

Ea era sleită de puteri. Se uită la copil cu un zâmbet slab și se lăsă masată ca să elimine placenta. În momentul următor adormi.

Totul cânta în mine. Viața nu a luat sfârșit! Ne vor transporta mâine dar avem cu noi o viață nouă care va continua după noi.

Moașa spălă copilul, îl înfășă în câteva bucăți de cearșaf proaspăt spălate și îl culcă lângă Magda. Eu m-am așezat pe un scaun lângă pat și nu mă mai puteam sătura uitându-mă la copil. Zorii zilei pătrundeau prin fereastră. Magda și copilul dormeau în continuare. Brusc mi-am adus aminte de Petre, Jonas și de tot ce mă aștepta. M-am sculat, mi-am scos halatul și am plecat.

Întâi m-am dus la Petre, nu a trebuit să îl trezesc. El ședea fumând nervos și în fața lui era o scrumieră plină cu scrum și o ceașcă de cafea goală. Când auzi că Magda a născut un băiețel scoase un chiot de bucurie, mă ridică în brațe și mă învârti în aer.

Numele lui va fi Nataniel, adică darul lui Dumnezeu! Și în momentul următor mă puse pe jos și fugi la spital.

A doua vizită era la Jonas, dar părinții lui erau deja pe drum spre spital. Se hotărâseră singuri să-și ia băiatul acasă și acum erau mulțumiți să afle că ghipsul va fi deja scos când ei vor veni să-și ia băiatul. Pe urmă m-am dus acasă.

Părinții mei se ocupau cu strânsul lucrurilor noastre. Nu aveam voie să luăm cu noi mai mult de 20 de kilograme, restul trebuia lăsat în ghetou. Rucsacul pe care îl cususem înainte de a veni în ghetou îmi era de folos acum. Am împachetat câtva rochii, ceva lingerie de corp, pantofi de rezervă, ciorapi, o jachetă, două cărți, hârtie și creioane și un săculeț cu numai un rând de lingerie, ciorapi și jurnalul de zi pentru cazul că rucsacul o să fie prea greu de cărat și o să trebuie să îl arunc.

Acum îmi vine în minte visul, mai bine zis coșmarul, care a fost probabil cauza pentru care am cusut rucsacul. Procesiunea care nu mai înceta să pribegească, cu saci pe spate și toiege de pribegie în mâini, pe drumuri de țară, pe poteci de pădure, de-a lungul șanțurilor, de-a lungul albiilor de râu. Visul mamei sau visul meu. Visurile se pot moșteni? Asta este inconștientul colectiv? Și nepoții mei vor visa același vis?

Era încă liniște când am ieșit afară pe stradă dar ora șapte se apropia și oamenii începuseră să iasă din case. Deodată îl zării pe Michael.

– Tu ești aici? Ce s-a întâmplat? Doar trebuia să te ascunzi în munți? izbucnii eu fără să mă gândesc că nu vorbisem unul cu altul până atunci.

– Da, am încercat să mă ascund. Prietenul meu Feri și cu mine ne-am urcat la Pietrosul, deasupra colibei de unde obișnuiam cu toții să facem excursii. Credeam că eram în siguranță acolo, pădurile sunt adânci acolo și noi cunoaștem fiecare colțișor. Dar am avut ghinion. Un cioban rutean care își căuta o oaie rătăcită ne-a descoperit. Nici nu am apucat să ne gândim dacă ne-a văzut ciobanul că jandarmii cu pene de cocoș erau deja acolo. Tu știi doar că țăranii ruteni nu iubesc pe evrei.

– Groaznic! Și ce au făcut jandarmii?

– Ceea ce e mai rău e că nu au făcut nimic. Ne-au pus cătușe la mâini și ne-au poruncit să mergem după ei. Noi am crezut că o să ne ducă la închisoare dar ei ne-au adus aici la ghetou. Asta înseamnă că soarta care ne așteaptă pe toți cei din ghetou nu este mai bună decât pedeapsa cu închisoarea.

– Ce crezi tu? Ce soartă ne așteaptă?

– Nimica bun, sunt sigur de asta, în orice caz nu muncă agricolă în Ungaria.

În timp ce noi vorbeam, se aduna lume în jurul nostru ca să asculte, unii au început să se vaite, dar nu era timp pentru comentarii lungi sau cuvinte de îmbărbătare, se făcea târziu. Zgomotul era din ce în ce mai mare, cei din casă chemau pe cei de pe stradă și cei de pe stradă îi chemau pe cei din casă.

Oamenii veneau cu saci, genți, boccele, geamantane, pachete învelite în hârtie cafenie sau valize elegante. Unii erau îmbrăcați cu hainele lor cele mai bune, alții aveau pe ei mai multe straturi de haine, dar familia noastră se hotărî să se îmbrace în haine sportive și ușoare. Eu mi-am pus o fustă-pantalon, o bluză, o jachetă, haină și ghete și nu înțelegeam cum unele femei și-au pus pantofi cu toc înalt.

Oamenii alergau în casă şi afară, unii uitaseră ceva, alții voiau să schimbe ceva, alții cereau să fie ajutați cu ceva, fiecare voia ceva şi, deodată, toată strada deveni un stup imens de albine, rătăcind şi bâzâind, în aparență fără nici un plan. Copiii mici plângeau, câinii lătrau.

Jandarmii veniră şi ne comandară ca fiecare familie să stea în fața casei ei, câte cinci într-un rând. La început încercară liniştit să facă ordine, dar era greu să ne facă să îi ascultăm când noi eram aşa de înfricoşați şi nedisciplinați. Atunci începură să țipe la noi şi să ne amenințe cu puşca. Oamenii neliniştiți nu se puteau linişti. Țipete stridente, plânsete şi strigăte se amestecau cu lătrat de câini şi înjurăturile jandarmilor. Deodată detună un glonte şi se făcu liniște. Împuşcătura de avertizare îşi făcu efectul şi următoarea informație putu fi citită:

– Ghetoul va fi evacuat. Evreii vor fi transportați în interiorul Ungariei.

– Nimeni nu are voie să ia mai mult de 20 de kilograme.

– Toate lucrurile de valoare se vor preda imediat.

– Cel care va fi găsit cu lucruri de valoare va fi împuşcat.

– Cel care va încerca să evadeze va fi împuşcat.

După citirea ordinului, lumea începu din nou să bâzâie şi să roiască şi penele de cocoş încercau în zadar să îi convingă pe cei aproximativ 3000 de oameni de pe strada noastră să se alinieze în rânduri ordonate. Eu mi-am luat cuminte locul meu în fața casei şi eram mulțumită că evacuarea începea cu strada noastră. O să fim transportați departe şi asta mi se părea mai uşor de suportat decât speculațiile fără sfârşit. În curând o să ştim ce ne aşteaptă la sfârşitul călătoriei şi siguranța împrăştie neliniştea. Lumea se linişti încet-încet, se alinie în rânduri ordonate şi aşteptă.

Noi a trebuit să stăm pe stradă ore întregi. Nu era uşor să ții copiii liniștiți când şi adulții deveneau neliniştiți. Unora le era sete, alții aveau nevoie să se ducă la toaletă, dar nimeni nu avea voie să se mişte din loc. Masa de oameni, cu steaua galbenă lucitoare pe piept, devenea din ce în ce mai neliniştită. Când agitația

începu să se simtă amenințătoare, se auziră câteva împușcături în aer. Împușcăturile înfricoșară și avură efect pe loc.

Ce așteptam? Nimeni nu știa. Trebuie să fi trecut mult timp, fiindcă soarele era acum sus, deasupra capetelor noastre, când se dădu semnalul de plecare și grupul ieși din ghetou.

Am fost conduși în oraș, la sinagoga mare. Familiile au fost despărțite acolo, bărbații au fost vârâți în sala cea mare, femeile și copiii se înghesuiau la balcon. Noi eram obișnuiți să stăm separați în sinagogă așa că nu am dat atenție la asta. În schimb sufeream de înghesuială și sete. Penele de cocoș începură să controleze lucrurile noastre ca să găsească eventuale obiecte de valoare. Ei chemară femeile una câte una și ordonară gardienelor să ne percheziționeze corporal, ca să cerceteze dacă nu am ascuns ceva în orificiile corpului nostru.

Noi ne așezarăm pe bănci, bărbații se înfășurară în șalurile lor de rugăciune și începură să se roage. Multe femei își scoaseră și ele cărțile de rugăciune în timp ce altele încercau să se îmbărbăteze una pe alta cu zvonuri încurajatoare:

– Rușii sunt la numai 10 kilometri de oraș, repeta doamna Weiss care era totdeauna bine informată. Dacă ascultați cu atenție puteți auzi tunurile.

– Asta ai spus deja timp de câteva săptămâni, răspunse cineva.

– Dar acum este sigur adevărat. Au ajuns foarte aproape.

– Dar cine spune că ajung aici până mâine?

– Așa este pentru că Dumnezeu își ține brațul lui protector asupra noastră.

– Nu stăm oare în sinagogă și ne rugăm? Nu crezi că Dumnezeu ne ascultă?

– Fericiți sunt credincioșii.

– O să vedeți că rușii o să fie aici înaintea zorilor și noi o să putem pleca acasă.

– Acasă în ghetou?

– Nu, acasă la casele noastre din oraș.

– O să ne luăm dejunul în casele noastre dinainte.

Chiar şi scepticii se lăsau îmbărbătați, şi ei aveau nevoie să creadă. Zvonul se răspândi de la balconul femeilor, jos la bărbați şi se întoarse la femei cu distanța de pozițiile ruseşti scurtată cu câțiva kilometri. Pe măsură ce trecea timpul creştea şi numărul celor care auzeau împuşcături la periferia oraşului. Aşa îşi păstrau curajul oamenii obosiți şi înghețați.

Noi nu aveam voie să plecăm de la sinagogă nici pentru a ne duce la toaletă. Putoarea şi setea începeau să devină chinuitoare, copii plângeau, femei leşinau. Eu m-am hotărât să procur puțină apă şi m-am dus jos la intrare ca să vorbesc cu jandarmii. Ca o fată bine crescută ce eram, am cerut frumos voie să aduc apă. Răspunsul a fost o privire disprețuitoare şi un „nu" răstit. Mi s-a făcut frică, că mă vor bate şi m-am dat deoparte, în aşteptare.

După un timp veni Ana şi începu sa vorbească cu acelaşi Pană de Cocoş. Ea îl compătimi că el trebuia sa piardă o seară aşa de frumoasă păzindu-ne pe noi şi continua sa sporovăiască. Ei glumeau şi făceau haz până când Ana se întoarse spre el şi ii spuse cu o privire seducătoare şi o voce care nu se lăsa contrazisă.

– Mă duc numai să aduc puțină apă.

Şi se duse. Eu mă zgâiam fără să înțeleg. Nu merita să fii bine educată! Dacă te rugai şi te făceai mic, ți se dădea cu piciorul. Trebuia să fii obraznic, să iei, să pui la respect. Deodată am înțeles că promisiunile din copilărie „capeți dacă eşti cuminte" erau doar o şmecherie cu care părinții, dornici de putere, îi păcăleau pe copii ca să îi facă să îi asculte. Aşa se explica purtarea noastră de astăzi: ei nu o să ne facă rău dacă noi suntem cuminți, dacă colaborăm, dacă facem cum ni se spune.

Ziua s-a prefăcut în seară, seara în noapte şi noi stăteam acolo când înfricoşați, când plini de speranță. Zorii zilei veniră dar nici un rus nu apăru la orizont. Ni se dădu ordin din nou să ne aliniem în rând şi aşa începu marşul spre gară.

15 mai 1944

Era o dimineață cenușie. Emisarii soarelui, norișorii roz, se arătau cu promisiunea unei zile fermecătoare de mai. Noi târam picioarele noastre grele și bagajele care ni se păreau din ce în ce mai grele cu fiecare pas pe care îl făceam. Dacă cineva rămânea în urmă, căpăta o lovitură de baston în cap, așa că toți încercau să țină pasul. Familiile se țineau de mână, voiau să fie împreună și, din ce în ce mai mulți își aruncau bagajele ca să poată ajuta pe cei care nu mai aveau putere. Pe măsură ce noi mărșăluiam pe străzi, se ridica și soarele deasupra acoperișurilor caselor. Când am ajuns la parcul central, soarele era sus și strălucea deasupra verdeții proaspete, bobocilor de lalele și covorului mov de crocuși.

Era liniște împrejur. Orașul dormea. Clopotul de la biserică bătea ora șase tocmai când noi treceam. Era bine planificat, nimeni nu putea vedea că noi eram transportați! Când oamenii se vor scula, vor trage sus jaluzelele și vor exclama: „Ce zi minunată!" Dar eu nu am voie să mă bucur de ea.

M-am uitat în jur ca să îmi iau rămas bun de la orașul meu. De la parcul unde se cânta muzică militară într-un mic pavilion în fiecare duminică, unde eu mă plimbam cu speranța să întâlnesc băiatul de care tocmai atunci eram îndrăgostită , unde obișnuiam să șed cu prietenii mei și să filozofez despre Omenire, Viață și Dragoste. De la liceul de fete „Domnița Ileana" unde am învățat timp de șapte ani, m-am bucurat de cunoștințele noi pe care le căpătam și mă necăjeam de nereușite. De la prăvălia de stofe a unchiului Samuel, unde obișnuia banda noastră să se întâlnească înainte de ora închiderii și să organizeze mici petreceri după ora închiderii. De la cinematograf, unde elevii nu aveau voie să se ducă, dar unde noi obișnuiam să ne furișăm la matineele de duminică dimineață și să ne ascundem sub bancă în pauze. De la cofetărie, care avea cea mai gustoasă tortă de șocolată din lume și unde perechile îndrăgostite se puteau ascunde în boxele dispuse de-a lungul pereților. Eu mă

delectam cu „frou-frou"ul lor, pireul de castane înecat în frișcă. O să mai gust eu asta vreodată?

Un câine jigărit stătea la colțul străzii și își întoarse capul lui jalnic după noi, ca și când ar fi vrut să-și ia rămas bun. Ochii trişti ai câinelui adânceau tristețea mea și amintirea privirii lui m-a urmărit mult timp după aceea.

Gara. Am ajuns. Acum nu-mi mai amintesc, soarele s-o fi ascuns în nori? În fața noastră stăteau vagoane de marfă cu ferestrele bătute în cuie. Ne așteptau. Câte o sută de oameni din grupul nostru erau vârâți și îndesați în fiecare vagon, care era prevăzut pentru opt cai. Noi eram obosiți, înfometați, însetați, ușor apatici. Ne-am lăsat vârâți în vagoane, ne-am uitat când jandarmii au încuiat ușile vagoanelor și am auzit când au zăvorât cu bare grele de fier. Acum s-a făcut într-adevăr întuneric, doar o rază slabă de lumină se strecura în vagon. Ne-am așezat cum am putut și am început să vorbim unii cu alții.

De abia atunci m-am uitat în jur ca să văd cine mai era în vagon. Îi cunoșteam aproape pe toți, dar nici unul din prietenii mei buni nu era acolo. Oamenii ședeau apatici, cei care mai aveau ceva de mâncare încercau să o mănânce pe furiș. Cineva începu să distribuie apa care ni se dăduse înainte de a se fi închis ușile vagoanelor. Se hotărî unde să se plaseze găleata pentru latrină, și cineva încercă să atârne o pătură în fața ei. Trenul duduia și noi am început să discutăm despre ce putea să însemne asta. Speram în continuare că eram în drum spre interiorul Ungariei.

– Ce crezi tu că e bine să spun despre vârsta mea? mă întrebă tata. Împlinesc 50 de ani în iulie, poate că scap de muncă dacă spun că sunt mai în vârstă?

Intuiția mea îmi spunea că era o tactică greșită.

– Eu cred că e mai bine să spui că ești mai tânăr. E mai bine dacă putem lucra cu toții. Tu mai ești în puteri și mama este tânără. Și Livi începe să fie mare.

– Dar dacă o să ne ducă în altă parte?

– O să ne pună la muncă oriunde o să ne ducă. Altfel de ce ne-ar transfera?

Dar bănuielile începură treptat să apară, sau poate oamenii îndrăzneau abia acum să-şi exprime teama în cuvinte? Acum când nu mai exista cale de întoarcere. Dacă ne duc să ne omoare? Vor să ne ducă în locuri pustii şi să ne împuşte? Vor să introducă gaze otrăvitoare în vagoane? Mama îşi aminti că refugiatul polonez îi povestise de transporturi cu vagoane, în care oamenii au fost omorâți în felul ăsta.

Eu ascultam discuția şi comparam alternativele. Auzeam voci interioare, poetul Attila Jozsef într-una din cele mai frumoase poezii ale lui: „Eu am trăit, şi alții au murit şi ei din cauza asta." Şi eu am trăit. Dar ceva se revolta în mine. „Am trăit eu în realitate?" Celălalt poet favorit al meu Janos Arany răspundea acum: „Omul nu are voie să moară înainte de a fi fost fericit. " Oare am fost eu fericită? Eu am fost un copil fericit, dar nu am apucat să fiu un om fericit. Eu nu am voie să mor. Poate că scap de moarte. Poate că totuşi suntem duşi în interiorul Ungariei.

Îndată ce ne apropiam de o gară, încercam să mă uit prin crăpăturile ferestrei. Atâta timp cât puteam să citesc nume ungureşti de localități mă simțeam liniştită.

Mă uitam la tovarăşii mei de drum. Familiile şedeau înghesuite împreună şi-şi păzeau micul lor revir. Trebuiau să-şi păzească micul lor teritoriu de invadatori, cei care voiau să se întindă sau să-şi întindă numai un picior. Se ridicară ziduri nevăzute, familiile se prefăceau că erau singure. Dacă cineva îşi scotea mâncarea şi începea să mănânce, nu întreba, ca de obicei, pe vecinul lui dacă voia şi el să se servească. O familie descoperi că a uitat ceva şi începu să se certe unul cu altul. O pereche tânără se mângâiau unul pe altul, cu totul fără jenă, în timp ce altcineva îşi făcea nevoile la găleată.

Familia Grün şedea şi-şi mânca şunca pe care şi-o aduseseră cu ei. Familia nu era ortodoxă, numai bunica ținea „cosher". În condiții obişnuite nu ar fi mâncat şuncă în public, dar acum nu le mai păsa de asta. Bunica şedea tăcută, scufundată în ea, lacrimile îi curgeau în două şiroaie nesfârşite. Deodată privi sus:

– Dă-mi şi mie şuncă! În toată viața mea de 76 de ani nu am pus gura pe mâncare ne-cosher, dar acum o să mănânc. Dacă Dumnezeu permite să fim tratați aşa, nu mai vreau să ascult poruncile lui.

Toți se uitau la ea cu nedumerire în timp ce ea îşi tăia o felie de şuncă şi începu să o mestece cu precauție, ca şi când ar fi aşteptat un răspuns de la Dumnezeu. Ea nu încetă să creadă în Dumnezeu, voia numai să îl provoace. Spera, poate, că un trăsnet va pune capăt chinurilor ei.

Ceva mai încolo şedea familia Schwarz, mama, tata, bunica şi trei copii. Cel mai mic avea numai cinci ani. El şedea în poalele bunicii şi voia să asculte o poveste. Bunica începu să îi povestească despre Hans şi Greta, dar se simțea, probabil, deranjată de familia de alături, care se certa. Ea tăcu, se uită împrejur şi zise:

– Hai să mergem în altă cameră. Aici este prea multă lume.

Copilul se uită la ea fără să înțeleagă.

– Dar bunico, suntem în tren, nu vezi?

– Ba da, dar să trecem totuşi în altă cameră, zise ea şi se ridică, ca să se mute din loc.

– Bunico, chiar nu vezi că nu suntem acasă? Nu-ți aminteşti că ne-au zăvorât în tren? Aici nu există camere.

– Atunci ne putem duce în bucătărie, răspunse bunica, privind în depărtări, cu o privire stinsă.

– Aici nu este nici o bucătărie, zise copilul şi trase de poalele bunicii ca să o facă să se aşeze din nou. Câțiva dintre cei care şedeau în jur se ridicară şi ei ca să explice doamnei bătrâne care era situația, dar ea se uita nedumerită la oamenii nesimțitori care îi puneau piedică. Abia când fiica ei o luă pe după umeri se linişti şi acceptă să se aşeze din nou.

Privirea înfricoşată a nepotului nu se dezlipi de bunica lui, dar nu mai îndrăznea să o roage să îi spună poveşti. Bunica era deja departe, în lumea ei, şi cânta legănându-se, cântece vechi, evreeşti, de leagăn. Poate credea că-şi legăna fetița, sau că era din nou în casa părintească şi cânta un cântec de leagăn ca să adoarmă un frățior mai mic.

CAPITOLUL IV

AUSCHWITZ

Noaptea veni după zi şi ziua veni după noapte. Noi încercam să dormim, şezând – în lipsă de loc, unde să ne întindem. Noaptea ne întindeam cu rândul.

Găleata pentru latrină se revărsase şi mirosul de sudoare, urină şi excremente ne făcea greaţă. Rezerva de apă se terminase şi setea deveni insuportabilă. Oamenii începură să se roage, să spună rugăciuni, să plângă şi să ţipe. Când trenul s-a oprit, am rugat paznicii să ne facă puţin aer şi să ne dea puţină apă, dar degeaba. Atunci am învăţat pe unul din copiii mici câteva cuvinte germane, l-am ridicat la fereastră şi l-am lăsat să spună: „Bitte schön, Wasser!" Fii bun şi dă-ne puţină apă! Dar vocea subţirică de copil suna în pustiu. Paznicii se răstiră la noi să facem linişte şi ne ameninţară cu puşca.

Trenul schimbase direcţia, nu mai mergea spre vest, numele localităţilor nu mai erau ungureşti, ci poloneze. Unde ne duceam? Acum eram pregătiţi pentru tot ce putea fi mai rău, dar oboseala şi setea ne făcea să dorim să terminăm cât mai repede cu călătoria. Dacă trebuia să murim, doream să murim cât mai repede, nimic nu putea fi mai rău decât acum! Copiii mici plângeau. O fată leşină. Mama ei începu să strige după ajutor, tatăl ei încercă să o trezească. Apă, apă! Nimeni nu se îndură de noi?

Locomotiva şuieră, trenul se puse din nou în mişcare, călătoria continua. Au mai trecut câteva ore. Trenul se opri pe o linie laterală. Noaptea era tăcută în jurul nostru. Unde eram? Cei care se înghesuiau în faţa deschizăturii ferestrei puteau să citească ceva mai departe numele staţiei Oswiecim. Numele nu ne spunea nimic. Oamenii oftau şi se văicăreau, spuneau rugă-

ciuni şi plângeau. Cei mai mulți erau complet apatici. Toți se gândeau numai la apă.

Mama plângea. Ea adulmeca aerul nopții şi i se părea că mirosea ciudat.

– Simt miros de gaze. Acum este într-adevăr aşa. Ei dau drumul la gaze otrăvitoare în vagoane, spuse ea resemnată.

– Nu e aşa, mamă, este imposibil, fiindcă vagoanele nu sunt închise ermetic. Intră aer de afară prin deschizătura ferestrelor.

– Nu simțiți şi voi mirosul ăsta pătrunzător?

– Ba da, zise tata, poate că vine de la industria la care vom lucra.

– Nu plânge mamă, spuse surioara mea. O să-ți ajut să speli vasele în fiecare zi.

Mama o mângâie pe Livi şi încercă să zâmbească printre lacrimile care nu încetau să curgă.

Luminile proiectoarelor treceau prin fața crăpăturilor din vagon şi de afară se auzea lătrat de câini. După câteva ore de aşteptare se deschiseră uşile vagoanelor. Bărbați aspri, în costume vărgate, ne alungară din vagoane:

– Raus, raus, schnell, schnell! (Afară, afară, repede, repede!) țipau la noi şi ne înjurau.

Toți se grăbeau spre ieşire, dar tata şi cu mine ne oprirăm ca să întrebăm pe unul din bărbați:

– Unde suntem?

Bărbatul în costum de deținut se uită cu frică în jur şi, când se asigură că nimeni nu îl asculta, răspunse cu voce joasă:

– La lagărul de exterminare.

Atunci am înțeles, în sfârşit, adevărul. Ne-am uitat unul la altul, dar nu aveam timp de comentarii, comenzi aspre ne grăbeau să părăsim vagonul.

– Schnell, schnell! Macht, dass ihr rauskommt, Sauschweine! (Repede, repede! Grăbiți-vă să ieşiți afară, porci împuțiți!) strigau militarii din SS, care supravegheau, cu câinii lor, toată operația de pe peron. Pocneau din bici la intervale regulate şi, dacă cineva întârzia, căpăta o lovitură de bici.

O voce din megafon ne dădea ordine: „bărbații la stânga, femeile la dreapta". Și bâtele aveau grijă ca să ascultăm. L-am sărutat repede pe tata și l-am rugat să se grăbească pentru ca să scape de o lovitură de bâtă. După câțiva pași am auzit o pocnitură de bici și un țipăt. Să fi fost tata? Nu o să aflu asta niciodată.

Am ajuns din urmă pe mama și pe surioara mea și m-am încadrat în rând. Coloana lungă de femei înainta încet spre o masă, unde militarul din SS, cu un copoi lângă el, își învârtea bâta, ca un dirijor în fața orhestrei.

– Tu la dreapta, tu la stânga, dreapta, stânga, stânga, stânga... El era, ca Dumnezeu în persoană, stăpân pe viață și pe moarte.

– Noi suntem împreună! protestau familiile.

El continua să se uite cu răceală înaintea lui și răspundea mecanic:

– O să vă întâlniți mai târziu, bătrânii și copiii vor merge cu mașina, o să vă întâlniți cu toții în același loc.

Mamele, șovăitoare, dădeau drumul fiicelor lor să plece, frați și surori se despărțeau cu groază.

Mama era de neconsolat. În timp ce ne târam încet, înainte, în coadă, Livi și cu mine o susțineam pe mama de subsuoară și eu încercam să găsesc ceva care să o facă să înceteze să plângă.

– Mamă, nu este așa că ai avut o viață frumoasă?

– Sigur că da. Dar voi? Nici nu ați apucat să trăiți, de ce să muriți voi?

– Nu te mai gândi la asta! Nu te îngriji de asta, mie nu-mi pasă dacă o să mor.

Eu acceptam cu liniște că eram dusc la moarte, nu mă revoltam, nici prin minte nu-mi trecea să opun rezistență. Poate fiindcă în adâncul sufletului meu totuși nu credeam că voi fi omorâtă.

Ajunserăm în fața ofițerului din SS, înalt și îmbrăcat într-o uniformă impecabilă. Mai târziu am aflat că ar fi fost doctorul Menghele. El își îndreptă privirea lui pătrunzătoare spre noi și arătă cu bâta pe mama:

– Tu du-te la stânga, voi două la dreapta. Mama se ținea strâns de noi, înfășurată în broboada ei albastră închis și cu ochii roșii de plâns:

– Ele sunt copiii mei.

– O să le întâlnești mâine.

– Pot să capăt puțină apă?

– O să capeți cafea când ajungi la destinație.

Sărmana mea mamă! Ea nu căpătă nici o cafea când ajunse la destinație. În schimb se deschise robinetul de gaze când ea stătea sub duș și-și întindea buzele însetate către stropitoarea dușului.

Eu i-am dat drumul repede. Puțin cam prea repede. Timp de o fractură de secundă, mi-a fulgerat prin minte: „Ea o să moară, noi o să trăim! Nu vreau să îi țin tovărășie, eu vreau să trăiesc".

Dar imediat după despărțire îmi năvăliră lacrimile în ochi. Aveam remușcări. Deodată o văzui pe mama cu ochii ofițerului din SS. Ea arăta bătrână, așa cum era înfășurată în broboada ei de culoare închisă și cu ochii ei roșii de plâns... de ce nu am reușit eu să o fac să înceteze cu plânsul? de ce nu i-am scos broboada de pe ea? De ce, de ce... Livi nu putea înțelege de ce eu plângeam. Eu nu știu ce simțea ea, dar ea credea că nu aveam de ce să plâng.

– Mama, mama, cum o să fie cu mama? repetam eu mereu.

– Doar ai auzit că o să vină cu mașina. Cu siguranță că o să fie acolo înaintea noastră și că o să ne aștepte.

– Mi-e teamă că nu ne așteaptă acolo, i-am răspuns eu, dar nu voiam să îi dezvăluiesc ce ne-a spus omul în haine vărgate la coborârea din tren: „Lagăr de exterminare".

– Atunci o să ne întâlnim mâine, zise Livi cu înțelepciune.

Dar eu știam mai bine. Și conștiința nu-mi dădea pace. Ea moare din cauza greșelii mele. Eu am înșelat-o, și cu trăiesc.

Fără să mă pot gândi la altceva, mergeam acum cu grupul care se regrupa în rânduri de câte cinci. Faptul că mi-am înșelat mama și amărăciunea că s-a întâmplat așa o nenorocire mă făcea mereu să plâng.

Noi mărşăluiam spre lagăr şi, după un timp nesfârşit de lung, am ajuns într-un loc cu multe barăci, despre care ni s-a spus că erau clădirile de baie. Era în continuare întuneric, dar lămpile puternice luminau şi aici. Militarul din SS dădu comanda:

– Lăsați tot ce ați luat cu voi într-o grămadă aici. Dacă aveți bani sau lucruri de valoare dați-le doamnei de la birou. Cine va fi prinsă cu lucruri de valoare va fi pedepsită aspru. Pe urmă dezbrăcați-vă, puneți-vă hainele într-o grămadă ordonată, legați-vă pantofii şi puneți-i în altă grămadă.

Eu nu prea înțelegeam cum o să îmi pot găsi hainele în grămada uriaşă care se formase, dar am făcut cum mi s-a spus. Supunerea era mai presus de toate.

Eu aveam în continuare inelul de aramă pe care mi-l dăduse Puiu ca amintire. Mai aveam şi colierul subțire de aur, de care atârna o inimioară şi de care nu am vrut niciodată să mă despart. M-am dus la doamna de la birou, i-am arătat inelul ieftin şi am întrebat-o:

– Am voie să îl păstrez?

Ea îmi smuci inelul din deget şi îl aruncă la gunoi. Eu mă uitai după inel şi mă gândii: „Dacă nu am voie să păstrez amintirea unui inel ieftin, nu are rost să păstrez nici colierul"; şi îl aruncai şi pe el în aceeaşi grămadă.

Noi ne dezbrăcarăm goale şi ne plasarăm în fața unui bărbat care ne tunse până la piele. Încercam să ne ascundem goliciunea cu mâinile, dar paznicii din SS mergeau printre noi şi ne loveau cu bâta, dacă nu stăteam drept. Veni rândul meu. Înghiții în sec, încercai să uit unde mă aflam şi mă plasai în poziție de drepți înaintea „frizerului". El şedea pe un taburet, învârti foarfeca şi mă rase pe cap. Întâi cu foarfeca, apoi cu maşina. Întâi pe cap, apoi la subsuori şi la urmă între picioare. Sprâncenele nu îl interesau!

După tunsoare, ni se împărțiră nişte bucăți mici de săpun rău mirositor şi ni se dădu ordin să facem duş. După duş a trebuit să îmbrăcăm pe pielea udă haine cenuşii de puşcăriaşi. Era neplăcut dar suportabil. Ni s-a dat voie să ne păstrăm încălțămintea proprie, aşa că am început să scotocim în grăma-

da cu pantofi. Ghetele mele negre, comode, îmi dădeau o senzație de bunăstare şi-mi era milă de toate fetele şi femeile care se bălăbăneau pe pantofii lor eleganți.

Când am fost gata, nu ne-am recunoscut una pe alta. În cenuşiul zorilor se legăna o mare de mingi cenuşii de biliard. Eu am apucat-o pe Livi de mână, mi-era frică să nu o pierd, dacă îi dădeam drumul nu o mai recunoşteam. Mă uitam la ea. Cozile ei frumoase, negre ca pana corbului, dispăruseră, surioara mea se transformase într-un băiat. M-am uitat şi la celelalte, trebuia să le privesc în ochi ca să le pot recunoaşte. Deodată am văzut un zeu grec ridicându-şi ochii. Era Dora. Eu admirasem totdeauna profilul ei, dar acum, fără păr, cu nasul ei drept şi trăsăturile ei regulate, arăta ca o operă de Fidias. Ochii ei îi căutau pe ai mei şi am văzut îndoiala şi sclipirea nesigură a recunoaşterii.

– Hedi, tu eşti?

– Da, nu mă recunoşti?

– Ba da, dar arătăm cu toatele niţel ciudat.

– Nu tu. Tu eşti frumoasă chiar şi fără păr, am spus eu şi mă întrebam cum arătam eu fără păr. Probabil că mi se vedea numai nasul meu mare acum, când nu mai aveam părul care să îl ascundă. Mi-am pipăit capul şi m-am cutremurat, atingerea mi se părea greţoasă.

Pe nesimţite noaptea deveni zori de zi şi zorile deveniră dimineaţă. Grupul nostru de fete dârdâind de frig semăna mai mult cu o ceată de băieți care se înghesuiau în faţa băii publice. Încă o dată a trebuit să ne aliniem în rând şi aşa începu primul nostru Zählappell (strigare la apel). Eu eram ultima în rând şi am putut auzi cum militarul din SS şi-a terminat numărătoarea: 421. Deci asta era tot ce a rămas din grupul nostru, 421 de femei? Şi câți bărbați? Poate tot atâți? Mai puțin decât o treime din cei 3000 de oameni care au plecat din ghetou în dimineaţa de 15 mai.

Gândurile mele fură întrerupte de ceva umed care mi-a picat pe vârful capului. M-am pipăit, era o picătură de ploaie. În curând o urmară mai multe. Simţeam cum se rostogoleau de pe cap şi se opreau pe sprâncene sau formau pârâiaşe care mi se scurgeau de-a lungul gâtului. M-am cutremurat, m-am uitat la

celelalte fete şi m-a apucat râsul. Colegele mele de nenorocire erau ude leoarcă şi arătau ca nişte viţei nou-născuţi, cenuşii, fără păr şi bălăbănindu-se, dar nici o vacă nu era în apropiere ca să le dea adăpost. Noi am stat afară în ploaie, în timp ce paznicele noastre au intrat în ghereta pentru paznici. Noi aşteptam fără să ştim ce anume aşteptam. Ploaia ne biciuia pe spate.

Era de-acum târziu când a venit comandantul SS al lagărului, comandantul care urma să preia pe cele 421 de prizoniere. El ne-a mai numărat o dată şi ne-a dat ordin să pornim în marş.

Pe drum, în spatele unui gard, văzurăm un grup de femei care păreau mai în vârstă. Fetele începură să le cheme şi să întrebe despre mamele noastre dar au fost silite să tacă, era interzis să vorbim cu alţi prizonieri. Femeile ne priveau cu vizibilă curiozitate, în tăcere, dar fetelor le ajungea şi atâta pentru ca să li se aţâţe speranţa că mamele noastre erau printre ele. Şi de ce nu ar fi fost aşa? Era un lagăr pentru femei, era un lagăr pentru bărbaţi, de ce nu ar fi şi un lagăr pentru bătrâni şi copii? Dar mie îmi venea greu să cred aşa ceva deşi fetele încercau să mă convingă.

Ne apropiam de o zonă cu barăci joase, răspândite, sau Block, cum o numeau pe nemţeşte militarii SS. Ar fi putut să arate ca o zonă de fabrici dacă nu ar fi fost înconjurată de un gard înalt de sârmă ghimpată, pe care atârnau firme de avertizare: „OBS. GARD ELECTRIC". Atât cât vedeam cu ochii, terenul era descoperit şi steril. Nici o plantă, nici măcar un fir de iarbă. Chiar şi cerul era cenuşiu. Valuri de fum se răspândeau neîncetat şi ascundeau albastrul cerului din spatele fumului.

Am fost duse într-unul din blocuri. După lumina puternică de afară, ne-a întâmpinat întunericul. Ne-a trebuit un moment până când ochii noştri s-au adaptat la lumina slabă care se strecura înăuntru prin două ferestre mici de pe unul din pereţii de la capătul barăcii. Tavanul era jos şi, chiar la intrare, era o cameră mică, despre care am aflat mai târziu că era camera unde stătea blockova, paznica responsabilă de ordine. De acolo cotea un coridor spre stânga. Era îngust, cu nişe pentru paturile noastre de-a lungul ambilor pereţi. Nişele erau despărţite atât pe înălţime cât şi

pe lățime și formau trei etaje de-a lungul fiecărui perete, cu cușete de aproximativ trei metri pe doi metri fiecare, nu mai înalte decât era nevoie ca să ședzi. Fiecare cușetă era prevăzută pentru zece fete care să locuiască, să mănânce și să doarmă acolo. Eu și alte nouă fete din apropiere ne instalarăm într-o cușetă de sus.

Era cam înghesuit. Când voiam să dormim eram nevoite să ne culcăm toate pe aceeași parte. Dacă una dintre noi se întorcea, trebuiau toate cele nouă fete să se întoarcă și ele. A se întinde pe spate era considerat ca obrăznicie egoistă și dădea loc la cuvinte aspre din partea camaradelor. Câte nopți nu am dormit eu pe o parte și am visat la fericirea de a mă întinde pe spate, sau să mă ghemuiesc în poziție fetală! Un lux pe care noi nu ni-l puteam permite niciodată.

Noi dormeam direct pe scândură, nici vorbă de saltea, ne puneam cu capul la picioarele vecinei, cinci astfel de perechi. Cele care locuiau în cușeta de jos dormeau direct pe podea și erau mereu expuse la loviturile de picioare ale celor care aveau drum pe acolo. Cele care locuiau în cușeta de la mijloc erau mereu deranjate de traficul celor de sus, așa că eu eram mulțumită că locuiam cel mai sus.

Noi eram cinci fete care ne țineam împreună încă de pe timpul când ni s-a dat ordin să ne aliniem câte cinci. Dora, frumoasa și înțeleapta Dora, pe care toate o admiram, și eu, ne simțeam răspunzătoare de copiii Sussie, Livi și Ilu. Sussie, verișoara mea, avea 15 ani, Livi 14 ani și Ilu, verișoara lui Sussie 12 ani. Ilu era înaltă pentru vârsta ei, dar era foarte copilăroasă. Ea era cea mai tânără dintre cele care au fost băgate în lagăr la Auschwitz și asta se remarca. Era foarte tăcută și părea absentă, îi era greu să se adapteze, greu să învețe să trăiască fără părinți și era apatică, spre deosebire de celelalte două cărora nu li se mai oprea gura. Sussie și Livi erau prietene încă dinainte, la fel ca Dora și cu mine. Chiar mai mult decât atât, Dora era logodită cu Tzali, fratele lui Sussie, cel care stătea în închisoare în România. Toate legăturile astea ne făceau să ne simțim foarte aproape una de alta și ne încărcau de răspundere. Acum, când ședeam în cușeta noastră, nu am mai putut să mă

abțin și le-am povestit ce am auzit în tren. Ele nu voiau să mă creadă. Dora asculta gânditoare, dar Sussie și Livi flecăreau vesel despre bucuria revederii cu mamele noastre. Până la urmă adormirăm toate cinci de oboseală.

A fost o trezire amară. Gândurile noastre se duceau la mamele noastre Eu plângeam și o vedeam doar pe mama în fața mea. Mă gândeam și la tata, dar după el nu jeleam, voiam neapărat să cred că el trăia undeva în Auschwitz. Plângeam și nu simțeam nici foame și nici sete, când ni s-a adus dejunul, am cedat rația mea de pâine lui Livi. Eu nu eram în stare să mănânc, deși noi nu mâncaserăm nimic în ziua dinainte.

Fetele alergau de ici-colo și întrebau paznicele lagărului:

– Când vin mamele noastre?

Paznicele, fete poloneze înăsprite de mai mulți ani petrecuți în lagăr, arătară cu degetul spre coșurile fumegânde :

– Idioatelor, acolo sunt mamele voastre! Unde credeți voi că ați venit? La o casă de vacanță? Aici este un lagăr de exterminare. Uitați-vă la coșurile de fum! Nu vedeți flăcările? Acolo ard mamele voastre, acolo se prefac tații voștri în cenușă, de acolo se duc frățiorii și surioarele voastre la cer.

– Ce rele s-au făcut, ziseră camaradele noastre, anii ăștia de suferință le-au prefăcut în niște sadiste dornice de răzbunare. Ele vor ca și noi să simțim durerea doliului. Ele vor să ne chinuiască pentru că noi nu am suferit de pe urma nazismului până acum. Ele sunt invidioase pe noi fiindcă am putut trăi o viață normală până acum, împreună cu familiile noastre, în timp ce ele stăteau deja în lagăr.

Coșurile scuipau cruptii de fum negru cu miros urât, pătrunzător. Ele stăteau acolo ca un semn de exclamare, o confirmare a relatărilor date de fetele poloneze.

– Se ard gunoaie acolo spuseră camaradele mele, și încetară să mai asculte la ce spuneau fetele poloneze. Pe noi nu ne înșeală ele, și continuară să invoce clipa revederii. Numai eu plângeam. Livi încerca să mă mângâie:

– Nu mai plânge, ai să vezi că mama vine curând!

Eu nu am răspuns. Inima nu mă lăsa să îi spulber speranța.

A trebuit să învățăm rutina zilnică. Deşteptarea în zori, urmată de Zählappell, lung de parcă nu se mai termina. Noi dormeam îmbrăcate, aşa că nu trebuia să pierdem timp cu îmbrăcatul.

După deşteptare alergam cu toate la privată, înainte de a se da semnalul pentru Zählappell. Privata era o baracă lungă cu o bancă de-a lungul unuia din pereții lungi. Acolo erau douăzeci de găuri, aşa că douăzeci de fete puteau să-şi facă nevoile în acelaşi timp. În fața fiecărei găuri se forma repede o coadă lungă şi fiecare nou-venită avea grijă ca cea care întrebuința privata să nu stea o clipă mai mult decât era absolut necesar.

Când coada în afara barăcii era prea lungă, veneau paznicele şi loveau sălbatic în jur, în cine se nimerea. Atunci fetele se înțelegeau două câte două şi se aşezau popou lângă popou la aceeaşi gaură pentru ca să se micşoreze coada. A-ți face nevoile era un lux.

Aveam voie să mergem la privată numai dacă ne însoțea o paznică, în grupuri de câte cinci. Trebuia să avem nevoie să urinăm în acelaşi timp. Dacă era numai una care avea nevoie, trebuia să aştepte. Cel mai rău era dacă nevoia de a urina ne deştepta noaptea, când privata era încuiată. Atunci aveam voie să întrebuințăm nişte butoaie mari, plasate în spatele barăcii. Trebuia să fim foarte precaute, fiindcă butoaiele erau uşor de răsturnat.

Era greu cu spălatul. Exista un robinet unde ne puteam spăla pe mâini şi pe obraz, când veneam de la privată, dar cel mai adesea era închis. Câteodată aveam voie să facem duş în clădirea băii, când ni se dădeau şi haine curate.

Hainele noastre consistau din o pereche de izmene mari, cenuşii, care se țineau în talie cu o frânghie, o brasieră aspră şi o rochie din acelaşi material aspru, cenuşiu. Rochiile erau doar de două mărimi. Noi încercam să schimbăm rochiile între noi, dar tot nu reuşeam să găsim o rochie pe măsura noastră. Unele veneau înfăşurate în corturi mari, pe când altele veneau cu paşi mărunți, cu minifuste şi izmenele la vedere. În picioare aveam încălțăminte proprie şi din nou mi-era milă de fetele care purtau pantofi cu tocuri înalte şi acum mergeau şchiopătând pe tocurile

lor rupte. Ciorapi nu ni se dădeau. În schimb ni s-a dat o batistă mare, bărbătească, cu margini cenușii, pe care noi o întrebuințam ca să ne acoperim capul ras.

Robinetul de apă era deschis dimineața și ne permitea să ne spălăm repede pe mâini înainte de a ne prezenta la Zählappell. Spălatul mâinilor după întrebuințarea toaletei era foarte important fiindcă nu aveam hârtie. Asta era o problemă greu de rezolvat și cerea o mulțime de fantezie. Câteodată găseam vreo bucățică de carton, alte dăți rupeam o bucățică de pânză din izmenele sau brasierele noastre. Deși asta se descoperea când schimbam hainele, și eram pedepsite aspru, noi continuam, și lingeria noastră de corp devenea din ce în ce mai scurtă.

Zählappell era evenimentul cel mai important al zilei: era ca un rit religios. Eram alungate din barăci de trei ori pe zi. Toate trebuia să stăm pe rânduri de câte cinci, chiar și bolnavele, nici măcar muribundele nu erau scutite. Noi eram numărate de câteva ori, întâi de blockova (paznica de ordine), pe urmă de o paznică din SS, apoi de încă una și la urmă de comandantul SS. Numărătoarea trebuia să corespundă, altfel...

Nu știu ce s-ar fi întâmplat altfel, pentru că blockova nu își asuma niciodată riscul să predea grupul paznicei din SS dacă nu era absolut sigură că numărătoarea este exactă. Noi trebuia să stăm acolo ore întregi până eram numărate și răsnumărate. Dacă cineva se simțea rău sau leșina, trebuia să se întindă acolo, pe jos, nimeni nu avea voie să strice rândul. Trebuia să stăm în poziție de drepți în plină ploaie, în arșița prânzului și în frigul dimineții. În rândul nostru de cinci, Dora stătea totdeauna în față și eu la spate. Fiecare îmbrățișa pe cea dinainte, așa că puteam să dăm și să primim puțină căldură.

După Zählappell, ni se împărțea mâncarea de dimineață în block. Ne grăbeam înapoi fiindcă trebuia să supraveghem ca să nu ne fure cineva porția de mâncare. Ni se dădea o bucățică mică de pâine și o felie subțire de margarină, câteodată un supliment de o linguriță de marmeladă, și „cafea", un lichid negru care era numit cafea. Dar era cald și înviora nițel membrele noastre

amorțite. Micul dejun se mânca repede şi cu el dispărea iarăşi senzația noastră de plăcere.

Iarăşi şedeam în cuşeta noastră şi aşteptam apatice următorul Zählappell. Fetele sperau în continuare să-şi regăsească rudele dar vorbeau din ce în ce mai puțin despre asta. Pe măsură ce timpul trecea, înțelegea una după alta că aici nu exista nici un lagăr pentru bătrâni. Discuțiile atât de aprinse de până acum încetară, apatia ne cuprindea.

După apelul de la prânz venea împărțirea mesei de prânz. Ea consista dintr-o supă subțire cu ceva legume înăuntru, câteodată chiar şi cu o bucată de carne. Era binevenită dar nu ne sătura. Seara era din nou Zählappell. După aceea cafea şi pe urmă întrebuințarea în grabă a privății, înaintea semnalului de interdicție de a ieşi afară şi de stingerea luminii în timpul nopții.

Zilele treceau şi lacrimile mele începură să se usuce. Corpul pretindea ce avea nevoie şi am început să simt foamea. Acum nu-mi mai dădeam porția mea de mâncare ci o mâncam singură pe toată. Am început să cercetez împrejurimile, care constaseră până atunci din coşurile de fum, înconjurate de o pătură groasă de ceață cenuşie. Am descoperit că paznicele poloneze arătau foarte bine, frumoase, cu părul lung, haine bine îngrijite, ciorapi de mătase şi cizme înalte. Poate că, în ciuda nenorocirii, se poate supraviețui la Auschwitz, mă gândeam eu şi începui să cuget la comportarea lor. Am încercat să vorbesc cu ele, dar ele nu erau prea prietenoase, se răsteau imediat ce le puneam vreo întrebare. Am renunțat.

Într-o zi veni un militar din SS şi ne împărți cărți poştale ca să scriem acasă la rudele noastre. Noi nu mai aveam rude, ştiam foarte bine că penele de cocoş curățaseră oraşul. Pe vremea aceea Ungaria devenise juderein (curățită de evrei). Aşa că noi am devenit bănuitoare şi am început să ne sfătuim.

– Asta este sigur o cursă. Ei vor probabil să ştie dacă mai sunt evrei ascunşi pe undeva. Ei vor să ne facă să le scriem şi, prin asta, să îi trădăm, spuse Dora.

– Ai dreptate. Ne abținem de la a scrie.

– Este cel mai bine. Oricui îi scriem o să aibă necazuri. Nu este bine văzut să fii prieten cu un evreu în lagăr la Auschwitz.

– Atunci ne-am putea răzbuna pe cei care au fost răi cu noi, zise Sussie.

– Bineînțeles, de exemplu Fekete, care ne-au înșelat cu bani și bijuterii și pe urmă au negat că au primit ceva de la noi.

Din ce în ce mai multe își aminteau unguri care fuseseră informatori sau, pur și simplu răi, ceea ce făcu să ne hotărâm să le scriem. Ne făcea bine să știm că poate și ei o să aibă necazuri. Abia după război am înțeles rostul acestor cărți poștale: să arate lumii că noi trăiam și eram sănătoși. Dar asta nu cotrazicea presupunerea noastră.

Când neliniștea provocată de scrierea cărților poștale se potoli, se auzi deodată cum cineva fredona încet *Für Elise* de Beethoven.

– Ce este asta? Cine cântă?

– Ella, răspunse Livi.

Ella era o fată de vârsta mea, viguroasă și cu înclinări artistice. Cânta minunat la pian și picta frumos. Acum mergea în sus și în jos pe coridorul dintre cușete și fredona. Fredonatul se transformă în cântat și, la al patrulea tur, cânta în gura mare.

– Și-a pierdut mințile, spuse cineva.

M-am dus la ea și am privit-o în ochii ei arzători.

– Ella, ce e cu tine?

– O aștept pe mama. I-am promis să îi cânt la pian și trebuie să exersez ca să îi cânt frumos. Ei îi place așa de mult *Für Elise*. Știai că pe ea o cheamă Elise? Ei îi face așa multă plăcere, eu o cânt acum chiar bine, vino să asculți.

– Dar Ella, nu este nici un pian aici și mama ta nu poate să vină.

– Ba da, mama vine. Eu știu mai bine. Vrei să fii bună să-mi întorci paginile? Hai să mergem la pian, și făcu un gest larg cu mâna spre celălalt capăt al coridorului.

Ea se întoarse și-și continuă drumul spre pian, fără să mă aștepte. și începu să cânte din nou. Toate o priveau înfricoșate.

Ce se va întâmpla acum? Nimeni nu reușea să o liniștească, ea continua să cânte. După o oră veniră doi militari din SS și o luară cu ei.

– O duc la camera cu gaze, zise Anja, paznica blockului (blockova).

Eu am așteptat până spiritele s-au potolit și m-am dus la Anja, în camera de pază, ca să aflu mai mult de la ea.

Intrarea în camera de gardă era interzisă pentru noi. De fiecare dată când cineva reușea să arunce o privire înăuntru era surprinsă de „abundența" de acolo. Farfurii pline cu supă, o grămadă de îmbrăcăminte, machiaj, oglinzi, piepteni și mii de lucruri de care ne aduceam aminte din altă viață. De unde au ajuns lucrurile astea aici? Ne era greu să găsim o explicație și a trecut mult timp până când eu am reușit să stabilesc o relație atât de prietenoasă cu una dintre paznice încât am îndrăznit să o întreb.

Dar acum voiam numai să știu ce s-a întâmplat cu Ella. Am avut noroc: Anja era bine dispusă și nu m-a dat afară. Ca răspuns la întrebarea mea, am aflat despre așa multă cruzime încât puterea mea de înțelegere a fost depășită. Din tot ce am auzit, am înțeles că era foarte important să încercăm să ieșim din Auschwitz cât mai repede posibil. Cei care rămâneau aici riscau ca mai devreme sau mai târziu să termine în coșurile de fum.

Se găseau totdeauna posibilități de a pleca de acolo fiindcă era nevoie de muncitori în interiorul Germaniei. Anja nu știa exact ce fel de muncă, dar ea mă asigură că orice era mai bine decât să stau aici, în umbra crematoriului. Ea însăși spera să i se permită vreodată să plece de aici, când se vor mai cere muncitori. În asemenea cazuri, tot blockul era aliniat în rând și militarii din SS alegeau atâtea muncitoare câte aveau nevoie. După selecție, cele care rămâneseră erau trimise la camera de gazare.

Anja mă informă, de asemeni, că conducerea lagărului avea câteodată nevoie de muncitori benevoli pentru munca din afara lagărului și că aceștia erau recrutați din diferite blockuri, de dimineață. Fetele care se ofereau căpătau ca răsplată o porție suplimentară de supă. Îi mulțumii Anjei și plecai de la ea mulțumită că am aflat așa de mult.

La întoarcerea în cuşetă i-am povestit Dorei ce am aflat şi, pe urmă, ne-am dus împreună la blockova şi ne-am înscris ca voluntare pentru munca de a doua zi.

A doua zi, când militarii din SS veniră să rechiziționeze fete pentru făcut curățenie în localurile paznicilor, Dora şi cu mine furăm trimise acolo. Împreună cu încă câteva fete, am fost conduse afară din lagăr şi a trecut un timp destul de lung până când am ajuns la poarta de la intrare, pe care era fixată o firmă mare „Arbeit macht frei" (munca dă libertate). Poate că este adevărat, mă gândeam eu, care eram pe drum spre locul de lucru şi mă simțeam deja liberă şi bine dispusă, deşi militarii din SS erau în spatele nostru. Numai faptul că am scăpat de zăcutul zilnic, fără ocupație, în cuşetă, însemna o uşurare pentru mine. Şi cu ochii mei interiori vedeam deja porția suplimentară de supă.

Am ieşit afară prin poarta de la intrare şi am intrat în localurile de pază, care erau alături de poartă. Ni s-au dat câteva găleți şi cârpe şi ni s-a ordonat să frecăm podelele şi mobilele. Nu aveam nici perii de frecat şi nici sodă sau săpun. Eu am adus apă şi am început să frec scândurile murdare de pe jos, dar oricât mă căzneam eu ele tot nu ieşeau curate. Degetele mă dureau. Am cerut voie să mă duc să culeg câteva vreascuri, dar nici asta nu a ajutat, era tot aşa de murdar.

M-am aşezat resemnată pe jos şi mă uitam la scândurile care nu voiau să fie curate, când veni un militar din SS. Când m-a văzut şezând pe jos, a început să mă înjure şi pe mine şi pe toate jidancele alintate care nu voiau să muncească. Nu a ajutat cu nimic că i-am explicat că era imposibil de curățat o murdărie veche fără perie şi sodă. El țipa şi urla aşa încât a trebuit să încep din nou să frec cu cârpa.

La prânz ni s-a dat o pauză binemeritată şi o porție suplimentară de supă Pe urmă nu ne rămânea decât să reluăm munca noastră de Sisif. M-am luptat cu treaba asta până când s-a dat semnalul de „Feierabend", sfârşitul zilei de lucru, transmis prin megafon. Senzația de libertate, pe care gândul la muncă o evocase dimineața, dispăruse de mult. Deviza de pe poartă mi se

părea acum o batjocură când militarii din SS veniră să ne ducă înapoi în lagăr.

Pe drum am trecut pe lângă nişte mesteceni. Mi se părea ireal să văd un pom, după ce trăisem aşa de mult într-un mediu lipsit de orice verdeață. Dar poate totuşi nu trecuse aşa de mult timp de când venisem la Auschwitz, deşi mie mi se părea o veşnicie. Frunzele de mesteacăn mai erau încă de o verdeață proaspătă.

Am rupt o rămurică şi am început să îi mângâi frunzele în formă de inimă. Ele îmi vorbeau, mă consolau şi îmi insuflau speranță. Păreau că-mi spun: „Uite-te la mine, eu sunt nou-născut, eu sunt liber. Iarna cea lungă a trecut, viața a început din nou. O vară minunată mă aşteaptă". Poate pot şi eu să îndrăznesc să sper? Eu nu mă puteam hotărî să arunc rămurica, mă simțeam obligată să o iau cu mine în lagăr. Eu voiam să o păstrez, să o arăt şi celorlalte, să las verdeața ei să vorbească aşa ca toate să o audă, să dea speranță tuturor. Dar cum? Eu ştiam că o să ne perchiziționeze la intrare şi că nu aveam voie să aducem nimic de afară. Eram convinsă că nici măcar o frunzuliță nu ni se permitea să aducem. Am ascuns rămurica în banda de la cordonul fustei şi, pentru mai multă siguranță, am ascuns o frunzuliță în gură.

Am ajuns la intrarea în lagăr. Paznicul din SS se apropie să controleze, mă pipăi cu experiență şi îşi trecu mâna de-a lungul corpului meu. Eu îmi țineam răsuflarea. Rămurica trecu neobservată. Eu făcui câțiva paşi şi respirai uşurată, reuşisem. Abia mă puteam stăpâni când mi-am luat locul în rândul pentru Zählappell, aşa că îi şoptii vecinei mele că aveam ceva palpitant de arătat. Când Zählappell-ul s-a terminat şi noi ne-am întors la cuşetele noastre, o mulțime de fete se adunară în jurul meu ca să vadă ce adusesem. Telegrafia fără fir funcționase perfect.

– Uitați-vă, frunzulițe verzi, am zis eu şi am scos rămurica din fustă.

Ele se uitară cu neîncredere, nu le venea să-şi creadă ochilor. Voiau să pună mâna pe frunze.

– Sunt frunze adevărate!

– O, ce frumoase!

– Am voie să țiu puțin crenguța?

– Sunt într-adevăr pomi afară?

– Cum ai putut să iei rămurica?

– Pot să capăt şi eu o frunză? Cum ai putut să aduci înăuntru rămurica?

– Unde ai găsit pomul?

– Poți să aduci mai multe crenguțe?

– Dă-mi şi mie voie să o mângâi!

– Erau mulți pomi?

– Ce fel de pomi erau?

Întrebările mă asaltau, fetele erau nerăbdătoare să le răspund, pipăiau cu rândul rămurica şi frunzele, puneau frunzele pe obraz ca să le simtă mângâierea lor blândă. Când toate şi-au satisfăcut plăcerea, am luat una din frunzele în formă de inimă şi am pus-o sub saltea. Voiam să o presez ca să o păstrez pentru vecie. O să o privesc în fiecare seară pentru a-mi aminti că mai exista o viață şi în afara lagărului. Când m-am dus să mă culc, mă bucuram pentru prima dată la gândul că venea o zi nouă şi că voi revedea pomul. Am adormit aproape fericită.

A doua zi dimineața m-am trezit cu aceeaşi senzație de plăcere şi m-am grăbit la Zählappell cu aşteptarea că o să fiu chemată din nou la lucru. Am aşteptat degeaba fiindcă nu era nevoie de muncitori suplimentari în ziua aceea. Abia după câteva zile a venit un militar SS din nou şi a cerut două muncitoare benevole. Olga şi cu mine ne-am oferit, dar mare mi-a fost dezamăgirea când am fost conduse în altă direcție decât data trecută.

Am fost conduse la alt lagăr, care era pustiu şi parcă bântuit de fantome. Nu era nici un om nicăieri, numai barăci goale Corpuri împietrite de femei zăceau împrăştiate în fața uneia dintre barăci şi ni s-a dat ordin să le încărcăm pe o roabă şi să le cărăm câteva sute de metri la o altă clădire. Acolo trebuia să le descărcăm, să le cărăm înăuntru şi să le punem grămadă pe o masă. Olga şi cu mine am apucat corpurile, ea de mâini, eu de picioare şi ne-am pus pe treabă. În timp ce ridicam corpurile moarte, comentam indiferente: Ce tânără era! Asta nu era aşa tânără! Asta era chiar bătrână!

După ce ne-am terminat treaba, am primit porția noastră de supă și am fost conduse înapoi la blockul nostru.

Fetele, care așteptaseră nerăbdător frunze proaspete de mesteacăn și povestiri despre verdeața de afară fură dezamăgite când văzură fețele noastre obosite și fără viață. Noi nu aveam nimic de povestit, voiam doar să ne culcăm. Ca totdeauna ne refugiam în somn.

Imediat ce eram libere după Zählappell, încercam să dormim. Obișnuiam să ședem în cușetele noastre și ne lăsam cuprinse de o toropeală care ne făcea din ce în ce mai incapabile să vorbim una cu alta.

Într-o dimineață m-am trezit cu o senzație difuză, greu de definit. Plânsul îmi stătea în continuare în gât, dar mai era ceva cu care se amesteca, ceva cu totul aparte. Era bucurie? Nu, ci numai o constatare tristă: „Astăzi este ziua mea". Eu împlineam douăzeci de ani, eveniment important, pe care înainte îl așteptasem cu emoție. Dar acum ziua mea de naștere nu-mi mai producea nici o bucurie, din contră, îmi producea hohote de plâns. În amintirea mea defilau zilele mele de naștere din trecut când eram deșteptată cu o ceașcă de șocolată caldă la pat, flori și cadouri. În locul cântecului de felicitare se auzea vocea paznicei din SS care țipa cu voce stridentă:

– Raus, raus, afară cu voi, grăbiți-vă, scroafelor, afară, la Zählappell!

Eu m-am grăbit, de frică să nu fiu atinsă de bastonul ei de cauciuc și mi-am început activitatea obișnuită de dimineață, care devenise o rutină zilnică. Livi era deja trezită și veni la mine și mă îmbrățișă:

– Am onoarea să te felicit de ziua ta de naștere! zise ea.

– Mulțumesc! Nu așa mi-am închipuit eu ziua mea de douăzeci de ani.

– O să trebuie să sărbătorim dublu când o să împlinești douăzecișiunu de ani acasă. Poate că în sfârșit o să capeți de la tata bicicleta ta atât de dorită.

– Chiar crezi tu asta?

– Dar acum o să capeți un cadou de la mine. Mi-a întins obiectul cel mai prețios al ei, peria de dinți pe care ea o luase cu ea, pe furiș, în lagăr.

– Este a ta, zise ea când întâlni privirea mea uimită.

Eu eram emoționată. Peria ei de dinți. Ea care era așa de vanitoasă, care era în stare să-și frece dinții ore întregi ca să îi facă albi. Ea care a riscat o pedeapsă aspră pentru ca să-și păstreze peria, mi-o dădea acum mie. O îmbrățișai în timp ce lacrimile îmi curgeau șiroi.

– Iarăși plângi? Nu ești mulțumită?

– Ba sunt mulțumită, plâng de bucurie, de recunoștință că sunt împreună cu tine.

Ne-am îndreptat spre privată. Magda a venit și ea cu noi.

– Felicitări! zise ea și-mi întinse o bucată de hârtie de ambalaj , nu mai mare decât jumătate din palma ei.

– Hârtie, mă mirai eu. Capăt eu hârtie? Sigur? Absolut sigur?

Mă uitam la bucățica mică de hârtie și mă întrebam cum a reușit ea să și-o procure. Asemenea comori erau de negăsit în lagăr. Hârtie tocmai când eram pe drumul spre privată! Ce importanță avea că hârtia era aspră și minusculă, era totuși hârtie.

– Îți mulțumesc din toată inima, este cel mai prețios cadou pe care l-am primit vreodată!

Și deodată am devenit veselă că era ziua mea. Am fost, totuși, felicitată. Am primit și cadouri.

În noaptea aceea am căpătat diaree. Era întuneric beznă. Am trezit-o pe Dora fiindcă mi-era frică să mă duc singură la latrină. Încet, ca să nu trezim pe cineva, ne-am dat jos din cușetă și ne-am dus la ușă. Ușa era încuiată și paznica dormea în camera de gardă. Am trezit-o și ea ne-a dat drumul după ce am jurat somnoroase că venim repede înapoi. Afară era tot atât de întuneric. Am bâjbâit în beznă și eu m-am așezat pe marginea butoiului. Mă durea burta așa că a durat destul de mult timp. Dora aștepta tremurând în frigul nopții. Era liniște, noi nu aveam putere să conversăm. Deodată se rupse tăcerea de sunetul unei sirene. Alarmă aeriană! Eu știam că nimeni nu avea voie să fie afară în timpul alarmei aeriene. Ca să evit o pedeapsă, m-am

grăbit să mă ridic de pe butoi, dar o mișcare greșită m-a răsturnat înăuntru până la jumătatea butoiului. Dora izbucni în râs și mă ajută să mă ridic.

– Îți amintești basmul cu fata care a căzut în balegă, care pe urmă s-a transformat în aur? Poate că și tu o să fii acoperită cu aur mâine, zise ea.

Eu nu aveam chef de râs. Ce să fac? Robinetul era departe și, sigur că era închis peste noapte. Nu mă puteam spăla. Nu aveam haine de schimb și noaptea era rece. Ne-am întors la block și paznica s-a ținut de nas când am deschis ușa. Am avut noroc că Anja era de gardă și că ea era una dintre puținele care puteau, câteodată, să arate sentimente umane. Nu i-a trebuit nici o explicație. S-a dus la camera de gardă și a adus o flanelă de schimb. Mi-a dat o cârpă ca să mă șterg și așa m-am putut întoarce la cușeta mea. Mirosul nu dispăru numai cu schimbatul hainelor, așa că eu nu îndrăzneam să mă culc lângă celelalte. În schimb m-am întins pe podea și am așteptat ghemuită acolo semnalul de deșteptare.

Am încercat să țin pasul cu calendarul, dar nu era deloc o sarcină ușoară. Toate zilele erau la fel. Într-o zi am fost surprinsă că mi-a venit menstruația. M-am dus la paznica blockului, ca să îi cer un bandaj Ea mi-a dat bandajul și m-a consolat că era, probabil, ultima dată când eram deranjată de menstruație. Nimeni nu avea menstruație în lagăr.

– Din ce cauză?

– Cine știe? Poate fiindcă am încetat de a mai fi femei.

– Cum se poate? Vi s-au făcut injecții?

– Nu, dar cred că ni se pune ceva în pâine – sau în supă – care face să înceteze menstruația.

– Dar atunci devenim toate sterile. Și nu o să putem niciodată să facem copii!

– Copii, cine vrea să aibă copii aici? Dacă ei găsesc o femeie însărcinată, o trimit imediat la crematoriu.

– Dar mai târziu, când o să fim libere?

– Ce naivă ești. Îți închipui tu că o să fim vreodată libere, că o să dea ei drumul la vreuna din noi?

– Dar războiul o să se termine odată?

– Da, dar nu pentru noi! Ei o să aibă grijă ca nimeni să nu supraviețuiască. Ei nu o să vrea să aibă martori. Dacă nu înainte, o să ne facă capătul la sfârșitul războiului.

Rosa, una din paznicele blockului, venea din Polonia și nimeni nu știa prin câte lagăre trecuse înainte de a fi ajuns la Auschwitz. Era mică de statură dar bine făcută, plinuță, cu părul castaniu închis, lung și ochii calzi, căprui. Era drăguță, părul îi cădea în bucle pe umeri și era totdeauna bine îmbrăcată. Azi purta o fustă cenușie cu un pulover de lână albă și cizme înalte negre. Mă gândeam adesea cum de puteau aceste fete să se îmbrace atât de frumos și, până la urmă, m-am hotărât să întreb:

– Cum se face că ai îmbrăcăminte așa de frumoasă? De unde o capeți? Rosa era în dispoziție bună, așa că mi-a răspuns:

– Asta este plata pentru serviciile pe care li le facem.

– Ce vrei să zici?

– Avem grijă ca voi să vă purtați bine și să faceți ce trebuie și în schimb avem îmbrăcăminte și mâncare mai bună.

– De asta ne bate Liuba?

– Ea este nițel aspră, dar trebuie să o iertați.

– Fetele spun că este sadistă. Ele cred că voi toate sunteți rele fiindcă spuneți că părinții noștri sunt în coșurile de fum numai ca să ne produceți suferință.

– Tu știi doar că este adevărat

– Eu știu. Dar celelalte nu vor să creadă.

– Ar trebui să înceapă și ele să se obișnuiască cu gândul. Trebuie și ele să accepte realitatea așa cum este. Numai dacă ești conștient de ce se întâmplă poți să supraviețuiești. Nu ajută să închizi ochii.

– Totuși ar putea Liuba să înceteze să ne mai bată cu bâta ei tare.

– Ea a trecut prin multe și a căpătat multă bătaie. Asta înăsprește, dar ea nu este rea.

– Tu ești singura paznică prietenoasă!

– Noi nu avem voie să fim prietenoase! Dacă vrem să supraviețuim trebuie să fim aspre. Poate că eu îmi sap propria mea groapă.

– Nu-i adevărat, Rosa! Îți promit că te vom asculta totdeauna, trebuie să continui să ții la noi. Noi nu am putea rezista fără tine. Tu trebuie să continui să fii așa cum ești acum.

M-am înapoiat la cușetă și acolo am dat de Cili, care era agitată. Ea îmi povesti cu o figură îngrijorată că nu i-a venit menstruația și era nedumerită fiindcă nu fusese împreună cu vreun bărbat după menstruația trecută. I-am relatat ultimele informații pe care le-am primit și ea s-a liniștit. Am început să discutăm. Alte fete auziră discuția și se alăturară nouă. Era un subiect care interesa pe toate și voiau să comenteze

– Ce bine, scăpăm de necaz! zise una.

– Dar dacă rămânem sterile toată viața? întrebai eu.

– Atunci o să fim sterile. Nu putem să facem nimic împotrivă, spuse înțeleapta Dora. Oricum nu știm pe ce cale ni se dă preparatul ăsta, nici ce fel de preparat este.

– Poate ar fi bine să nu mai bem cafea?

– Sau supă?

– Dar dacă este în pâine?

– Nu mai vorbiți prostii. Nu ne putem lipsi de nimic. Căpătăm și așa prea puțină mâncare încât nu o să putem supraviețui dacă renunțăm la ceva.

– Pe de altă parte ne-ar fi destul de greu să sângerăm și să avem dureri.

– Știți ceva? zise Magda, eu, care sufeream de dureri de cap înainte, nu m-a mai durut capul de când am venit aici. Poate că preparatul ăsta e bun și împotriva durerilor de cap.

– Și eu nu am mai avut dureri de stomac nici măcar o dată, deși trebuia să mă operez de ulcer gastric înainte de am fost transportați în ghetou, zise o mamă, care arăta destul de tânără ca să scape de a fi trimisă la stânga când s-a făcut selecția.

– Eu nu am mai avut nici o criză de pietre la ficat, zise cineva.

– Poate că pun medicamente și în mâncarea noastră, zise altcineva.

– Nu fi copilăroasă, nu se poate așa ceva!

– Atunci cum se explică?

– Nu știu. Poate că ne-am însănătoșit. Poate că ne priește schimbarea aerului.

– Știți voi ce am auzit? întrebă Olga. Că ni se pune brom în pâine pentru ca să ne țină liniștite.

– Credeți asta?

– De la cine ai auzit asta?

– Bözsi a auzit asta undeva pe afară.

Böszi era sora cea mare a Olgăi, cea care totdeauna dispărea. Cel mai adesea era dispărută când suna semnalul pentru Zählappell și Olga trebuia să o caute. Olga avea grijă de ea, se temea că Böszi o să capete bătaie, așa că era veșnic în căutare după ea. Când Böszi apărea din nou avea totdeauna noutăți de povestit – o convorbire pe care a ascultat-o pe ascuns, un cuvânt pe care l-a prins în zbor – și dezvăluia mereu „secretele" lagărului celor care voiau să o asculte.

Dar cele mai multe dintre noi continuau să considere toate astea drept „minciună".

Asta se întâmplă și acum.

– Astea sunt invențiile tale, spuseră cele mai multe, în timp ce nici noi, care o credeam, nu puteam face ceva. Trebuia să acceptăm. Și dacă pâinea noastră conținea brom se explicau și alte lucruri: pasivitatea noastră, că Olga și cu mine am putut să clădim piramide din cadavre fără să urlăm de durere, că cele mai multe dintre noi preferau să nu creadă ceea ce vedeau cu ochii lor, să nu vadă flăcările din coșurile de fum.

– Sper numai că nu o să ne pună și otravă în pâine într-o zi.

– Să sperăm.

Într-o dimineață ne alungă Liuba la Zählappell cu bâta în mână. Noi eram o mie de deținute în block și toate trebuiau să se prezinte deodată. Nu putea merge prea repede fiindcă ieșirea era îngustă, dar nimeni nu ținea seamă de asta. Paznicele țipau și loviturile curgeau asupra noastră, noi eram de acum obișnuite și încer-

cam să ne apărăm capetele. După un timp eram toate afară şi ne aliniarăm, ca de obicei, cinci câte cinci. Spre marea mea surpriză stătea şi Roza în mijlocul rândului, Roza cu ochii roşii de plâns, haine cenuşii de deținută şi cu batista albastră pe cap. Ne uitam nedumerite una la alta, ce se întâmplase? Böszi ştia şi asta.

Roza avea un prieten printre bărbații deținuți, unul dintre bărbații în haine vărgate pe care îi întâlnisem în prima noapte la Auschwitz. Perechea obişnuia să se întâlnească pe furiş câteva clipe. Ziua dinainte fuseseră surprinşi de un militar din SS. Amândoi au fost biciuiți. Ce s-a întâmplat apoi cu bărbatul nu ştia nimeni dar Roza a fost destituită din postul de blockova şi i s-au tuns buclele ei cele frumoase.

Ea a fost înlocuită cu Liuba cea rea, care învârtea des şi repede cu bâta. Ne era milă de Roza dar ne era şi mai milă de noi când ne gândeam la puterea pe care o avea acum Liuba asupra noastră. Speranța noastră era ca şi Liuba să pățească la fel, noi presupuneam că şi ea întâlnea vreun bărbat pe furiş. Böszi mai avea ceva de povestit dar acum trebuia să aşteptăm sfârşitul apelului.

După ce ne-am înapoiat la cuşetă, Böszi a început să ne povestească despre bărbații cu haine vărgate. Ei lucrau la venirea trenurilor şi supravegheau ca noii veniți să asculte ordinele nemților. Ei ajutau SS-ul ca să conducă pe cei selecționați la camerele de gazare şi apoi să le arunce cadavrele în cuptoarele crematoriului. Ca răsplată, aveau voie să adune ce voiau din bagajul rămas după cei omorâți, mâncare şi îmbrăcăminte. Mulți găseau briliante ascunse, cusute în haine şi deveneau astfel ca-pitaliştii lagărului. Erau numiți „canadieni", pentru că la locul lor de muncă părea să curgă lapte şi miere, ca în țara promisă evreilor din Europa de răsărit: Canada.

Dar ei ştiau tot ce se întâmpla în lagăr, ceea ce constituia un pericol potențial. De asta ei nu erau lăsați în viață mult timp, ci erau schimbați la fiecare trei luni. Ei îşi terminau viața la locul lor de muncă, în camera de gazare. Cei cărora li se dădea ordin să lucreze la „Canada", ştiau că zilele lor erau numărate şi de aceea încercau să întrebuințeze puținul timp pe care îl mai aveau de trăit,

în chipul cel mai plăcut posibil. Erau bogați, puteau să cumpere tot ce exista în lagăr, chiar şi pe fata pe care o doreau. Luau riscuri mari când se duceau la întâlnirile lor de dragoste dar nevoia de dragoste era puternică după ce nevoia de mâncare a fost satisfăcută. Întâlniri scurte puteau avea loc în spatele unui zid, la privată sau, în cazul cel mai bun, în patul vreunei blockova.

În ciuda dispozițiilor nemților de a ține grupele din lagăr separate, se întâmpla câteodată să întâlnim vreun cunoscut venit cu un transport ulterior. Într-o zi veni Livi la mine, strălucind de bucurie:

– Hedi, Hedi, am întâlnit pe tanti Helen şi vărul Juci. Aproape că nu i-am recunoscut, nici ei nu aveau păr pe cap!

– Unde?

– Pe drum spre privată. Ştii blockul din spatele privatei, acolo stăteau ele la Zählappell şi eu am alergat acolo deşi ştiam că o să mă bată. Am apucat să o îmbrățişez pe tanti Helen şi să o întreb dacă ştia ceva de mama dar tocmai atunci a venit blockova şi m-a bătut. Dar nu m-a durut aşa de rău, sunt bucuroasă că am putut să o îmbrățişez.

– Ce a spus ea de mama?

– Că nu ştia nimic. Dar dacă ea trăieşte, trebuie şi mama să trăiască, este sigur în alt lagăr. Sunt aşa de multe de jur-împrejur. Nu putem să mergem împreună la privată şi să încercăm să o întâlnim din nou?

Nu am reuşit în ziua aceea. Când am revenit a doua zi blockul era gol. Am aflat că deținuții au fost mutați la lagărul C.

Auschwitz era mare, noi nici nu ştiam cât de mare. Noi ştiam numai că erau mai multe lagăre, A, B, C, şi aşa mai departe, fără să ştim cât de multe. Noi locuiam în lagărul A, un teritoriu mare cu cincizeci de blockuri şi, dincolo de gardul cu sârmă ghimpată, puteam vedea oameni în lagărul B. Deasupra porții din fiecare lagăr era emblema „Arbeit macht frei" cu litere făurite în fier. Eu continuam să mă gândesc la sensul acestei embleme.

După câteva zile, în timp ce stăteam la Zählappell, au venit câțiva militari din SS şi noi am aflat că va fi o selecție. Ei aveau nevoie de câteva sute de fete pentru munci agricole şi eu

speram să fac parte dintre fericitele alese. Noi cinci, Dora, Livi, Sussie, Ilu şi cu mine stăteam totdeauna în acelaşi rând, nimic nu ne putea separa vreodată. Credeam noi!

Militarul din SS începu de la extrema dreaptă şi noi aşteptam încordate în timp ce el alegea şi respingea. Ochii lui se opreau în special pe gambele fetelor ceea ce m-a făcut să mă simt ca la iarmarocul de animale din Carpaţi. Mă aşteptam să se uite şi în gura noastră. Asta nu a făcut el, dar a ales, în schimb, fete cu picioare puternice şi gambe groase. Părea că avea nevoie de boi care să reziste la munca câmpului. Acum se apropia de rândul nostru şi cu îmi ţinui răsuflarea. Se uită întâi la Dora, care stătea în faţă, îi privi gambele, aprobă cu capul şi îi făcu semn să iasă din rând. La următoarele trei se uită cu o expresie dispreţuitoare şi fixă privirea pe picioarele mele. Eu am început să tremur şi mă întrebam dacă o să mă ţină picioarele.

– Şi tu, zise el şi arătă spre mine cu biciul lui de călărie.

Eu am făcut câţiva paşi şovăitori şi m-am gândit: „Nu pot să mă duc fără sora mea. Nu pot să o las aici, ea trebuie să vină cu mine. Dar cum?" Când militarul din SS s-a uitat într-o parte, i-am făcut semn lui Livi să vină repede la noi, dar una din paznice a băgat de seamă şi a împins-o înapoi cu câteva lovituri de bâtă. Selecţia se termină puţin după aceea, numărul de fete necesare era împlinit şi restul fetelor fu trimes înapoi la block.

Noi, cele alese, am fost duse la alt lagăr, la localul de baie. Trebuia să ni se tatueze un număr pe antebraţ, ceea ce îmi aminti cu nostalgie de boii din Lăpuşel tatuaţi cu numele lor, în timp ce nouă nu ni se permitea să ne păstrăm numele. Noi eram transformate în numere, o masă fără identitate, obiecte fără valoare.

A început să mă preocupe cum de ei au reuşit să mă facă să trăiesc ca o muscă strivită, care acceptă orice şi cum de îmi doream chiar şi moartea pentru a le intra în voie. Cum s-a putut întâmpla asta? Era într-adevăr brom în pâine? Sau depindea de altceva?

Dar de data asta nu aveam de gând să mă supun. Eu ştiam că selecţia însemna salvarea pentru Dora şi mine şi moartea pentru Livi şi toate celelalte fete rămase în baracă. După fiecare selecţie se transporta restul la crematoriu. Gunoaiele trebuiau

arse. Erau mai multe surori despărțite, așa că le-am întrebat dacă vreuna dorea să schimbe cu Livi. Au râs de mine.

– Nu ți-e bine? Oare nu știi ce așteaptă pe cine se întoarce?

Ori că știam!

Între timp începu bine cunoscuta procedură: ni s-a dat bucățica de săpun puturos, ne-am dezbrăcat și ne-am dus la duș. După asta ni s-au dat haine curate. De data asta nu hainele cenușii de deținute ci îmbrăcăminte civilă, hainele pe care femeile le-au lăsat la venirea la Auschwitz. Ele erau prevăzute cu cruci mari, galbene pe spate, ceea ce înlesnea să fim identificate ca deținute de la distanță mare. Spre marea mea bucurie ni s-a dat și o bucată de pânză pe care eu am și întrebuințat-o ca prosop.

Înainte de-a ne fi îmbrăcat am fost tunse din nou. Bucățica scurtă de păr care crescuse în ultimele săptămâni trebuia rasă din nou și capetele noastre trebuiau să arate iarăși ca niște mingi netede de biliard. De data asta eram mai destinse decât prima oară când am fost rase pe cap, deși stăteam din nou goale în fața „frizerului". Poate fiindcă începuserăm să ne obișnuim, poate și fiindcă ne bucuram că ieșeam din Auschwitz. Dar eu nu mă puteam bucura, mă gândeam mereu la Livi. Începu tatuarea. Fetele erau îndemnate să stea la coadă, în ordine alfabetică, în fața militarului din SS care ședea afară, în fața clădirii băii, la o masă pe care era un registru mare. El lucra foarte metodic, căuta în registru numele fiecărei fete și scria un număr alături, același număr care se ardea imediat pe antebrațul ei. Dora, al cărei nume de familie începea cu A era deja gata. Ea veni la mine și-mi arătă antebrațul ei cu numărul A-7603 ars acolo pentru veșnicie. Am întrebat-o:

– Ești amărâtă?

– Eu? Pentru că am fost tatuată? Nu! Ei trebuie să fie amărâți pentru că ei s-au purtat rău, nu eu.

Draga Dora, înțeleaptă ca totdeauna! Ea judeca realist și demonstra că problema aparținea totdeauna celui care se purta rău.

– Bineînțeles că sunt amărâtă pentru părinții mei, dacă este adevărat că au fost omorâți, dar nu sunt amărâtă pentru ceea ce fac ei cu mine acum. Eu am identitatea mea și ei nu mi-o pot

lua oricât ar vrea ei. Eu știu că eu sunt eu și că o să rămân eu chiar dacă ei mă numesc A-7603 sau altfel.

– Poate că ai dreptate. Dar eu am o problemă. Ajută-mă! Nu vreau să o las pe Livi în lagăr. Ce să fac?

Nici ea nu știa. Atunci m-am hotărât să ies din coadă și să mă așez undeva ca să mă gândesc la o soluție. Numele meu începea cu S așa că aveam destul timp. Am plecat din grup și m-am dus atât de departe cât am putut, m-am așezat lângă gard și am început să plâng. Priveam la coșurile de fum și mă gândeam intensiv la părinții mei. Am auzit vocea mamei mele: „Ai grijă de sora ta". „Da, eu vreau să am grijă de ea, dar nu știu cum. Ajută-mă"! Simțeam că iarăși îmi dezamăgeam mama. Oare nu fuseseră ultimele ei cuvinte: „Aveți grijă una de alta"? Așa am grijă eu de sora mea? Îmi salvez viața mea și o las pe ea să moară? Nu, așa ceva nu e voie să se întâmple. Dacă moare ea, mor și eu cu ea.

Deodată am văzut soluția. Era așa de simplă încât nu am înțeles de ce nu am văzut-o mai de mult. Soarele era deja sus când eu m-am întors ușurată la grupul meu. Acum știam ce aveam de făcut. Dat fiind că eu nu puteam să o aduc pe ea, trebuia să mă duc eu înapoi la block și să fiu cu ea, să împart soarta ei, orice s-ar întâmpla. Dar cum să ajung acolo? Noi eram supravegheate continuu, înconjurate de un gard electric și păzite de SS cu copoi. Nimeni nu se putea mișca fără permisie.

Când am văzut că patru dintre fostele mele camarade din block veneau spre noi, purtând o găleată mare cu supa noastră de seară, am înțeles ce aveam de făcut. M-am dus la ele și le-am întrebat dacă nu voia careva să schimbe locul cu mine. Nina, a cărei soră era aleasă la munca agricolă, se oferi îndată, nu voia nici să primească peria mea de dinți pe care i-am oferit-o. Ne-am pus îndată pe lucru. Când s-a terminat cu împărțirea supei, am rugat fetele să formeze un cerc în jurul nostru ca să schimbăm hainele fără să fim văzute. Eu mi-am dezbrăcat rochia mea roșie cu floricele și mi-am îmbrăcat costumul ei cenușiu de deținută. Ea, la rândul ei, și-a pus hainele mele și s-a grăbit să-și caute sora. Eu am apucat găleata goală și m-am dus împreună cu celelalte trei

spre poarta lagărului, unde emblema „Arbeit macht frei" rânjea din nou la mine. Găleata era grea dar eu mă simțeam ușurată.

În block domnea o dispoziție de parcă ar fi fost Judecata de Apoi. Totdeauna era întuneric înăuntru, dar astăzi părea și mai întuneric decât de obicei. Era o liniște de înmormântare, se auzeau doar câteva suspine de plâns. Bözsi a fost prima care m-a descoperit. Se uita la mine ca la o stafie.

– Hedi, ce faci tu aici?

– M-am întors. Unde este Livi?

– Nu ești în toate mințile? Știi tu ce ne așteaptă?

– Bineînțeles că știu, dar nu vreau să mă salvez fără sora mea.

– Tu ești probabil nebună de legat. Și ce dacă ți-e soră? Trebuie să te gândești la tine. Și eu am o soră, dar dacă aș fi fost aleasă nu m-aș fi sinchisit că sora mea a rămas aici, spuse ea clătinând din cap.

– Unde e Livi? am întrebat eu din nou.

– Probabil că la privată. Mă duc să o aduc, mormăi ea nemulțumită.

Tocmai atunci veni Livi alergând. Cineva îi dăduse deja de veste. Plângând, se aruncă la gâtul meu.

– Hedi, Hedi, ai venit înapoi. Slavă Domnului!

Am plâns amândouă în timp ce ne îmbrățișam și ne gândeam că nimic nu avea importanță atâta timp cât puteam fi împreună.

Și viața continua în camera de așteptare a morții. Se făcu seară și noi eram două fete mai puțin în cușetă, Dora și încă o fată nu mai erau cu noi. Ne lipsea Dora, dar peste noapte ne bucuram că ne puteam întoarce după placul nostru fără să deranjăm pe cineva. Dimineața urmă rutina obișnuită cu deșteptarea, mersul la privată și Zählappell, unde Magda luă locul Dorei în rând. Magda era și ea una dintre prietenele mele bune, fostă colegă de clasă, o fată micuță și palidă cu ochii negri, arzători și un intelect strălucitor.

Noi așteptam să fim numărate și să vină comandantul SS ca să fim trimise la camera de gazare. Dar nu se întâmplă nimic. Nici în ziua aceea și nici în următoarea. După Zählappell eram

trimise înapoi la block şi ne aşezam din nou în cuşetă ca nişte vrăbii înspăimântate în aşteptarea sfârşitului.

Zilele se scurgeau încet. Lipsa de activitate făcea ca gândurile noastre să macine mereu pe aceleaşi căi şi eram mulţumite când venea seara şi noi constatam că mai eram în viaţă. Dar la ce bun? Ce rost avea viaţa noastră? Nu ar fi fost mai bine dacă am fi putut muri repede ca să scăpăm de durerea doliului după rudele noastre şi neliniştea pentru viitorul nostru? Şi totuşi voiam să trăim.

Zilele treceau în aşteptarea morţii. După câteva zile, spre marea mea mirare, am fost trimise la lucru. În alt lagăr se clădeau barăci noi şi noi am fost trimise să lucrăm acolo. Sarcina noastră era să curăţăm gunoiul, să adunăm scândurile rămase şi să punem totul în ordine. Eram mulţumite că inactivitatea noastră a fost întreruptă şi ne-am pus pe lucru bine dispuse. Dar abia am început să lucrăm că a şi sunat semnalul de Zählappell. Inima mea începu să bată cu putere. „Acum mi-a sunat ceasul", mă gândeam eu. „Acum o să ne ducă la camera de gazare. Altă explicaţie nu este pentru acest Zählappell la o oră cu totul neobişnuită". Ne-am pus în rând şi am aşteptat. Kapo, conducătorul echipei noastre de lucru, ne dădu ordin să ne întoarcem la blockul nostru, fără nici o explicaţie. Am dat mâinile noastre asudate cu fetele din alte blockuri care continuau să lucreze şi am plecat, credeam noi, la moarte.

Înapoi în lagărul nostru, am văzut că doi militari SS se apropiau de blockul nostru şi pe urmă au intrat în camera unde era blockova. Eu m-am furişat lângă fereastra ei şi am încercat să ascult convorbirea, voiam să ştiu ce se plănuia. Am auzit că au întrebat-o pe Liuba dacă toate fetele din block au trecut prin selecţie. Când au aflat că mai era un rest de vreo sută de fete, dădură ordin de aliniere şi explicară că mai aveau nevoie de mână de lucru.

Când paznica blockului sună apoi semnalul de aliniere, mă repezii la camaradele mele care aşteptau îngrozite şi le liniştii povestindu-le ce auzisem. Planul meu era gata: am încercat să mă înghesui cu rândul meu de cinci fete printre primele o sută de fete, dar nu am reuşit. Toate ne cunoşteam şi ştiam foarte bine că dacă

cineva din afară se înghesuia, însemna că altcineva cădea afară. Atunci m-am hotărât să stăm alături de fetele din prima sută.

M-am uitat la „copiii mei" și nu am fost mulțumită cu ce am văzut. Erau patru fete subțiri, slabe și nenorocite, fără valoare ca mână de lucru. Magda, măruntă, și celelalte trei ceva mai înalte stăteau acolo palide, cu obrajii scofâlciți. Am înțeles că trebuia să fac ceva. Am luat bucățica de pâine pe care o mai aveam și am înfundat obrajii lui Livi cu ea ca să arate mai rotundă la față. I-am tras și câteva palme ca să aibă culori în obraji și să pară mai sănătoasă. Și am rugat-o să stea dreaptă ca să dea impresia că este puternică și hotărâtă. Am făcut la fel și cu celelalte trei fete și acum nu mai rămânea decât să așteptăm și să sperăm.

Militarul din SS trecu încet prin fața grupului de o sută, alegea din când în când către o fată. Acum nu se mai uita la picioare ci la impresia generală. Cu cât se apropia el cu atât mai nervoasă deveneam eu. Țineam pumnii și mă rugam în gând.

Acum era în fața ultimelor cinci fete dinaintea noastră și eu îmi țineam răsuflarea în timp ce el alegea două fete și-și muta apoi privirea la rândul nostru de cinci. Am reușit: el nu băgă de seamă că grupul de o sută se terminase. El alese pe Livi, Sussie, Magda și pe mine. Respirai ușurată. Ne-am salvat! Mi-am împins „puișorii" afară din rând dar m-am oprit deodată cu o săgeată în inimă când am văzut-o pe Ilu, care rămăsese singură și privea înainte, apatică, cu ochii pierduți.

Asta a fost ultima dată când am văzut-o.

După ce s-a terminat cu selecția am fost duse la baie pentru dezinfectare și schimbarea hainelor. Hainele noastre de deținute au fost schimbate cu haine civile pe care s-au vopsit cruci galbene. Cele care aveau încălțăminte foarte stricată au căpătat saboți olandezi. Olga, care a căpătat o asemenea pereche, se plângea că erau prea tari. Ea, ca și noi celelalte, nu văzuse vreodată pantofi de lemn și nu se învățase să meargă în ei. Când ne-am aliniat, pe urmă, în fața funcționarului care ședea cu un registru mare pe masa dinaintea lui, m-am așteptat la aceeași procedură ca data trecută, dar în locul acului de tatuaj

am văzut un teanc de tăblițe cu numere atârnând pe sfori. Urma ca noi să ni le atârnăm de gât.

Toată procedura se termină după două ore. Am fost duse la gară unde ne aştepta un tren de marfă. Ne-am urcat în el, pregătite să ne aşezăm pe jos. Deodată am observat că existau bănci de şezut. Ne-am aşezat şi am început să discutăm, curioase să aflăm unde vom fi transportate. Dar întrebările noastre nu căpătară răspuns. Paznicii din SS ne amenințară cu bătaia dacă nu făceam liniște. Atunci încercarăm să ne înfrânăm curiozitatea şi tăcurăm. Îmi țineam şi eu gura dar aşteptam cu nerăbdare să coborâm undeva. Atâta timp cât eram în trenul care stătea ni se putea întâmpla orice. Timpul se scurgea încet şi eu îmi mobilizam toată puterea mea de voință ca să pun trenul în mişcare, dar trenul nu mă asculta.

Nu mai ştiu cât timp trecuse când am auzit ca prin ceață că cineva striga numele meu de familie. M-am dus la fereastră şi am văzut o fată care alerga de la vagon la vagon şi întreba dacă se găsea acolo cineva cu numele ăsta. Eu am răspuns şi ea mi-a povestit că lucra la bucătărie şi că un bărbat de la brutărie a rugat-o să se intereseze dacă vreuna din rudele lui era în tren. Trebuie să fi fost tatăl meu. Livi şi cu mine o copleşirăm cu întrebări dar, deşi ea nu era în stare să ne dea mai multe informații, noi continuarăm să fim convinse că era vorba de tata. Eram fericite şi în acelaşi timp triste că trebuia să plecăm tocmai când reuşisem să dăm de urmele lui. Totuşi bucuria că el trăia a învins şi ne venea să cântăm când trenul s-a pus în mişcare puțin mai târziu. Nouă ni s-a dat voie să părăsim lagărul morții şi tata era în viață. Ce importanță avea că noi nu ştiam unde ne duceam? Oricum ar fi fost, era mai bine. În deznădejdea noastră adâncă orice schimbare nu putea să ducă decât la ceva mai bun.

Fetele începură să cânte balade vechi ungureşti şi eu am început să cânt cu ele. Vocea mi s-a părut ruginită şi neobişnuită să cânte dar după puțin timp îşi reveni şi în curând cântam cât mă ținea gura şlagăr după şlagăr, unul mai zaharisit decât altul.

CAPITOLUL V

HAMBURG
Wilhelmshafen

Excitația dispoziției noastre se potoli în ritmul bufniturilor monotone și adormitoare ale trenului. Am încetat să cântăm și fetele adormiră una după alta. Eu am început să mă gândesc: „Cât timp am fost noi în Auschwitz?" Părea că o viață întreagă, dar, când m-am uitat prin fereastră cum arăta natura, am înțeles că nu putea fi mai mult de două luni.

Noi am ajuns la Auschwitz în noaptea dintre 17 și 18 mai, după calendarul evreiesc 27 Iiar, dată pe care eu nu o voi uita niciodată. În ziua asta voi citi kadiș, rugăciunea după o rudă decedată, în fiecare an, atâta timp cât voi trăi.

Trenul trecea printre peisaje de un verde proaspăt. Ochii mi se bucurau, după locurile sterpe de la Auschwitz. Ce vedeam? Întinderi de iarbă sau ogoare? Nu-mi amintesc, dar cred că era iarbă, grânele ar fi fost mai palide. Totul era așa de pașnic, nu se putea imagina că era război de jur-împrejur. O clipă m-am gândit că poate totul era un coșmar și că eu eram în drum spre mătușa Regina, la țară. Dar ajungea să privesc puțin pe tovarășele mele de drum ca să înțeleg că coșmarul se petrecea în realitate. Fețele adormite ale fetelor era destinse, dar lunile trecute lăsaseră urme pe ele. Trupuri slăbite, începuturi de riduri, capete chele. Numai realitatea poate crea asemenea imagini.

O muscă se plimba pe cerceveaua ferestrei și eu mă întrebam dacă și ea simțea aceeași senzație de eliberare, că a scăpat de Auschwitz? Nu cred. Musca nu era prizonieră, ea era liberă să zboare de acolo când și unde voia. Și acum voia să ne ție nouă tovărășie, să vadă unde suntem transportate. Spre deosebire de

câinele care ne-a văzut când am trecut prin fața parcului comunal la plecarea din Sighet, musca ne-a putut întovărăşi tot drumul. Mă uitam cu duioşie la muscă, o vietate care se îngrijea de noi, sau aşa îmi închipuiam eu.

Cât timp a durat călătoria cu trenul? Nu îmi mai amintesc. Singura amintire este că m-am trezit când am ajuns la o stație mare: Hamburg. Se înghesuiau multe trenuri acolo. Trenul nostru continuă să meargă şi trecu pe dinaintea stației până la port, unde se opri în fața unor hambare uriaşe. Pe o firmă scria: Wilhelmshafen. Era cu siguranță stațiunea terminală. Aici urma să înceapă noua noastră viață, dincolo de umbra coşurilor de fum.

Soarele strălucea şi apa sclipea când ni s-a dat ordin să coborâm din tren şi să ne ducem la clădirea hambarului care va fi casa noastră de acum înainte. Am urcat treptele şi am intrat într-o sală cu ferestre imense prin care se vedea fluviul Elba. Paturi cu etaj erau aşezate în rânduri duble şi toate fetele se repeziră să ocupe un pat. Livi şi cu mine am ocupat un pat de la etaj, la fereastră, ca să ne putem bucura mereu de privelişte, dar paznicul SS ne anunță că fiecare dintre noi dispunea de un pat. Livi s-a mutat la patul de jos şi eu m-am întins în pat ca să încerc cum este să am patul meu numai pentru mine, să mă pot întinde pe spate cu brațele desfăcute şi să mă întorc pe o parte şi pe alta fără să fiu dojenită.

Ultimele raze ale soarelui de după-amiază luminau clădirea hambarului, imaginile reflectate ale valurilor tremurau pe ziduri. Sala luminoasă strălucea în contrast orbitor față de întunericul din încăperea barăcii. Din iad am nimerit acum în paradis.

După ce ni s-a împărțit pâine şi cafea, care avea gust de adevărată cafea, am adormit. În somn am visat că mă jucam cu peşti aurii care se fugăreau unii pe alții, neştiutori că un peşte răpitor aştepta ascuns în spatele unei stânci.

M-am trezit la semnalul de Zählappell. Prima dimineață la locul nostru cel nou ne dădea speranță, deşi rutinele erau foarte asemănătoare. Ne-am învățat să ne facem patul întorcând pătura sub saltea în aşa fel încât salteaua devenea netedă şi arăta ca o tăblie de masă. Pe urmă ni s-a dat să trăim un lux pe care

aproape îl uitaserăm: ne puteam spăla în chiuvetele instalate în pereții de la capetele înguste ale sălii.

Ne-am aliniat pentru Zählappell și am fost împărțite în grupe mici de lucru. Rândul nostru de cinci a intrat într-o grupă mai mare de aproximativ treizeci și am fost conduse la port. Închipuie-ți mirarea noastră când am fost încărcate pe un vapor care șuieră și porni în susul apei. Ne-am manifestat bucuria cu entuziasm și, dacă nu ar fi fost ruine pe malurile apei, ne-am fi putut închipui că eram într-o călătorie de plăcere. Nici una dintre noi nu călătorise cu vaporul înainte. Apa ne stropea hainele și vântul ne mângâia obrajii în timp ce noi stăteam pe punte, rezemate de parapet și ținându-ne de mână.

După o jumătate de oră am ajuns la destinație, șantierul naval al lui Schindler. Am debarcat și ne-am adunat sub un copac. Comandantul voia să aleagă un „kapo", conducător de echipă. El privi cercetător pe cele treizeci de fete mici de statură și ochii lui se opriră când mă văzu pe mine. Mă țintui cu privirea lui, mă măsură de sus în jos și de jos în sus. În sfârșit mă întrebă:

– Vorbești nemțește?

Gândul mi s-a dus la Rose, olandeza cea mică pe care am cunoscut-o la Auschwitz și care și-a dat multă osteneală ca să mă învețe nemțește. Am răspuns cu curaj:

– Da.

– Atunci o să fii tu kapo. Să ai grijă ca toate fetele să lucreze bine. Nu vreau să aud plângeri, ai grijă ca lucrul să fie bine făcut și atunci o să fiți bine tratate. Cine nu muncește nu primește mâncare. Ai înțeles?

Eu mă simțeam zăpăcită, tristă și veselă în același timp. Eu nu voiam să fiu polițistă, dar numirea însemna avantaje. Kapo căpăta totdeauna primul polonic de supă, care era totdeauna umplut cu supă groasă: legume, câteodată chiar și carne.

Eu eram adâncită în gândurile mele așa că de-abia am auzit vocea care ne împărțea sarcini de lucru. Noi trebuia să curățăm după bombardament, să săpăm șanțuri, să cărăm saci cu ciment și să formăm un rând lung ca să ne pasăm cărămizi. Cărămizile întregi într-o movilă și cele sparte într-alta.

Eu am tresărit când paznicul, un soldat mai în vârstă, din armata obișnuită, nu din SS, mi-a adresat cuvântul. El arăta prietenos și m-a întrebat cum mă chema. Voia să știe ce vârstă aveam, de unde veneam și cum de am ajuns în lagăr. Era prima oară după câteva luni când cineva mi se adresa ca unui om. Soldatul Hermann îmi povesti că și el avea fiice de vârsta mea și se arătă foarte revoltat când auzi povestirea mea. Îi era milă de noi și încerca să mă consoleze spunând că o să ne simțim cu siguranță mai bine acum când o să lucrăm.

Și chiar așa a fost. Hermann era un om cumsecade, îi era milă de fiecare dintre noi și voia să mă convingă să nu pretind fetelor să muncească din greu. Ca și când eu aveam nevoie să mă las convinsă!

M-am înțeles cu fetele să se prefacă doar că muncesc, dar să fie atente să nu fie prinse. Am ales pe cineva care să stea de gardă și noi pălăvrăgeam sprijinite pe cozile de sapă din jurul șanțurilor pe care trebuia să le săpăm. Dacă paznica de gardă vedea că cineva se apropia, striga parola „optsprezece", la care semnal fetele începeau să sape și eu începeam să merg în control, îndemnând fetele să lucreze: – Mal los, arbeiten, schnell, schnell! (Lucrați, repede, repede!) iar pe ungurește le spuneam: – Nu o luați chiar așa în serios, prefăceți-vă, însă aveți grijă să arate ca și când ați lucra.

Militarul din SS se depărtă și noi ne reluarăm activitatea de a nu face nimic în timp ce Hermann se prefăcea că nu vedea nimic.

Noi discutam noua noastră situație și abia am băgat de seamă că soarele se ridicase sus pe cer, când sună semnalul de prânz. Am fost conduse în săli de cantină mari și luminoase, unde alți muncitori, prizonieri de război din țările baltice și Franța, ședeau deja la mesele așternute. Noi priveam mirate la fețele albe de masă și credeam că eram acolo din greșeală, dar Hermann ne rugă să ne așezăm la masă. Pe masă erau farfurii albe de porțelan, linguri, pahare și o carafă de sticlă cu apă limpede ca cristalul. În mijlocul mesei trona un coș mare plin cu felii de pâine neagră. Noi ne uitam ca hipnotizate de frică să nu dispară pâinea înainte ca noi să fi apucat să ne înfigem dinții în ea.

Îndată ce ne-am aşezat a venit o fată îmbrăcată în halat alb, aducând un castron cu supă fierbinte din care ieşeau aburi. Ea ne servi şi ne umplu farfuriile cu o supă groasă cu legume, carne şi macaroane mărunte. Când am întins fricoasă mâna ca să iau o felie de pâine, mă văzu Hermann şi el ne încurajă prietenos să mâncăm cât voiam. Când coşul cu pâine se goli fu înlocuit imediat cu un coş plin. Noi mâncam încet, încet, ca să savurăm mâncarea cât mai mult. Când, în sfârşit, golirăm farfuriile, ni se oferi încă o porție. Bineînțeles că voiam încă o porție. Am mâncat şi am mâncat până ce ne-am săturat.

Dimineața următoare tot nu îndrăzneam să credem că ceea ce se petrecuse cu o zi înainte era adevărat. Acum aşteptam cu nerăbdare masa de prânz. Seara dinainte fusese prima dată după mult timp când ne-am culcat fără să fim flămânde. Viața devenise mai uşoară. Dar nu pentru mult timp.

Conducerea lagărului descoperi după câteva zile că noi nu aveam dreptul la tratamentul de care se bucurau muncitorii lui Schindler. Noi nu eram prizonieri de război, nici măcar nu veneam din țările baltice, noi eram evrei. S-a terminat cu călătoriile cu vaporul la şantierul naval al lui Schindler. Hermann a fost mutat şi noi am fost conduse de un militar răutăcios din SS la o clădire bombardată, la o depărtare de câțiva kilometri, unde am ajuns mergând pe jos. Acolo ni s-au împărțit sarcinile, asemănătoare celor de la şantierul naval, dar tratamentul era deosebit. Când a venit pauza de prânz a trebuit să ne instalăm la coadă în fața unui cazan cu mâncare şi paznica ne turna supa la fiecare în parte. Nu mai era supă groasă şi gustoasă, ceea ce am căpătat acum era o mâncare apoasă ca pentru porci, care amintea de supa de la Auschwitz. Dar era caldă şi, în timp ce o mâncam din strachina noastră de tinichea, şezând pe jos, visam la şantierul lui Schindler.

Serile, după muncă, obişnuiam să ne spălăm, să mâncăm cina noastră săracă şi să ne bucurăm de clipa asta scurtă când eram singure înainte de a adormi. Era lumină până târziu şi timpul ăsta noi îl întrebuințam ca să ne spălăm, să ne odihnim şi să visăm cu ochii deschişi. În timp ce stăteam culcată pe patul meu,

puteam să discut cu fluviul care curgea masiv şi întunecat dincolo de fereastră. Primeam salutări de la pădurile din Cehoslovacia, de unde izvora Elba, nu departe de locul copilăriei mele. Mi se părea că eram prieteni vechi.

Am reuşit să leg şi prietenii noi. Vecini în aceeaşi casă erau nişte prizonieri de război italieni, care încercau să comunice cu noi prin fereastră. Când au aflat cine eram, au găsit ei o cale să ne trimită cadouri. Ei legau pachetul de capătul unei frânghii şi îl coborau de la fereastra lor până la fereastra noastră. Noi desfăceam pachetul şi legam o scrisoare în locul lui. Ei ne trimeteau ţigări, şocolată şi marmeladă, ceea ce noi apreciam foarte mult, atât ca lucruri de lux cât şi ca un semn că cineva era interesat de soarta noastră.

Noi o duceam relativ bine în Wilhelmshafen şi voiam să ne exprimăm recunoştinţa faţă de noii noştri prieteni care contribuiau la bunăstarea noastră. Puţine dintre noi vorbeau limbi străine, ceea ce mă făcu să cresc în ochii fetelor care voiau să trimită scrisori de mulţumire. Eu mi-am asumat cu plăcere rolul de scriitoare şi mă bucuram că o să vie un „răspuns la răspuns", adică pachete noi.

Locuiau şi prizonieri de război ruşi în clădirea hambarului. Ei ne priveau cu interes dar nu au luat niciodată contact cu noi aşa cum au făcut prizonierii de război italieni şi pe urmă francezi. Poate că se datora limbii – nici una dintre noi nu cunoştea limba rusă – sau poate nu aveau ce să ne ofere. Într-o zi am aflat că fiul lui Stalin era şi el acolo ceea ce a dat naştere la o mulţime de fantezii că ruşii o să vie într-o noapte şi o să îl libereze. Atunci o să ne libereze şi pe noi. Că lui Stalin nici nu-i păsa de fiul lui nu ştiam noi atunci şi nici că o eventuală eliberare de către ruşi ne-ar fi dus la un alt prizonierat.

În acelaşi timp cu venirea noastră la Hamburg a sosit şi un grup de femei de la Theresienstadt, lagărul pentru familii din Cehoslovacia. Cele mai multe erau cehe, dar erau şi câteva nemţoaice. Istoria suferinţelor lor era mult mai lungă decât a noastră, fiindcă ele au fost internate chiar de la începutul războiului şi aveau o experienţă mult mai lungă de lipsuri şi

despărțiri. Dar lor li s-a dat voie să-şi păstreze părul şi noi le invidiam pentru asta. Printre femeile astea se găsea şi Ursula, care era născută în Hamburg. Ea părăsise Hamburgul când se măritase cu un ceh şi i se părea o ironie a soartei ca să fie prizonieră tocmai în oraşul care fusese martor la liberarea ei de copilărie. Ea avea un băiețel despre care vorbea adesea şi spera că soțul şi copilul ei erau sănătoşi în Theresienstadt

Noi am rugat-o să. ne povestească despre Hamburg, oraşul pe care ea îl cunoştea aşa de bine, şi ea nu se lăsă mult rugată. Pe măsură ce ea povestea, lumea noastră strâmtă. care până acum era compusă numai din clădirea depozitului şi o bucățică din Elba, se completa cu bulevarde largi, clădiri frumoase, biserica Sf. Nicolae, Altstadt, muzee şi parcuri. Că multe din acestea erau acum ruine am înțeles noi, dar şi că Hamburg trebuie să fi fost un oraş foarte frumos.

Ursula se juca cu gândul de a evada, ne arătă ce drum voia să aleagă, dar totdeauna rămânea o îndoială: Va îndrăzni cineva s-o ascundă? Ea se simțea mult prea nesigură pe foştii ei aşa-zişi prieteni pentru a îndrăzni să-şi îndeplinească planurile. În orice caz ea nu făcu nimic în timpul cât eu am fost la Wilhelmshafen. Sper că a căpătat curaj mai târziu şi că a reuşit.

Altona

Grupul nostru din Ungaria plus câteva fete din Cehoslovacia fu mutat la o periferie numită Altona. Lagărul cel nou se compunea din cinci barăci de lemn încercuite de un gard de sârmă ghimpată. Era evident mai rău decât „locuința" dinainte, în special cu gândul la pachetele pe care acum nu le mai puteam primi. Ne părea rău de clădirea hambarului şi de priveliştea asupra Elbei, dar era necesar să ne adaptăm repede la situația cea nouă.

Rutinele erau aceleaşi, dar acum nu mai locuiam sub acelaşi acoperiş. Furăm împărțite în barăci, câte cincizeci în fiecare block. De ordinea în block răspundea *blockova,* care era numită de comandantul lagărului. În rest eram păzite înăuntru de

paznice SS, *Aufseherrinnen*, iar afară, de militari SS. Peste toți aceștia era comandantul lagărului, un bărbat lung și blond SS-*Unterscharführer* (corespunzător la gradul de caporal) pe care noi îl numeam „Schara". Îl ocoleam de îndată ce-l zăream, deoarece nu voiam să ne întâlnim cu el și să primim o palmă fără nici un motiv. Elegant, ca toți militarii SS, într-o uniformă ireproșabilă și cu cizme bine lustruite, se plimba prin curte cu o privire cercetătoare, mereu la pândă după o victimă.

Posibilitățile de întrebuințat toaleta erau mai bune decât la Auschwitz. Într-unul din blockuri erau chiuvete pentru spălat și robinete de apă într-un rând lung, unde ne puteam spăla noi și lenjeria noastră de corp asudată.

Noi, care eram de la Sighet, reușiserăm să fim împreună și furăm plasate în același block cu câteva cehoslovace. Printre ele era și Grete, o femeie foarte dominantă de vreo patruzeci de ani. Ea reușise să impună respect fetelor deja în lagărul dinainte. Era mică și grăsuță, cu păr scurt castaniu închis și cu ochii mereu cercetători. Ea era foarte inteligentă, vorbea bine germana și avea talentul de a-și impune voința totdeauna. Chiar și paznicii o tratau altfel. Ea făcea totul pentru cel care-i plăcea, dar putea să fie un dușman periculos pentru cel pe care ea nu-l suferea.

Grete ținea să aibă o curte împrejurul ei și reușise ca să aibă totdeauna un cârd de fete în apropiere. Ele concurau să-i obțină favoarea, și-i făceau servicii, împărțeau cu ea din pachetele pe care le primeau, îi dădeau din rația lor și o alintau în tot felul. Dar eu și cu ea nu ne înțelegeam. Eu nu voiam să mă las ținută în zgardă de ea și ei îi era greu să se împace cu aceasta. Ca atunci când a trebuit să ne mutăm.

Grete se uita cu invidie la toți care primeau pachete de la prizonierii italieni. Ea se aștepta ca și eu să împart cu ea, dar eu nu aveam de gând să fac asta. Când eu refuzai, chiar și când ea îmi ceru deschis, se înfurie. Ea ridică din sprâncene și ochii ei trimiteau fulgere. Ea încerca să mă influențeze cu privirea ei: va fi rău pentru mine dacă nu mă voi supune. Când eu, cu toate acestea nu mă plecai la voința ei, ea mă amenință că la ocazia viitoare o să mă raporteze la comandantul lagărului. Mie mi se

făcu frică, totuşi nu voiam să mă supun pretenţiei ei la putere. Nu am putut dormi toată noaptea, eram neliniştită la gândul zilei de mâine. Când mă uitam pe furiş la patul Gretei, mi se părea că ea zâmbea mulţumită în întuneric. Cine se credea ea? De ce i se supuneau toate?

Dimineaţa următoare, când ne aliniarăm pentru Zählappell, Livi văzu cearcănele din jurul ochilor mei şi mă întrebă ce mi s-a întâmplat. Eu îi povestii că m-am gândit toată noaptea. şi că totuşi nu acceptam să mă supun Gretei. Şi atunci, spre marea noastră surpriză, ni se anunţă că vom fi transferate în alt lagăr.

În felul acesta se rezolvă şi problema mea. Se termina cu pachetele de la fereastră şi Grete nu mai avea prilej de pârât. Nici una dintre noi nu a trebuit să cedeze dar Grete trebuie să fi înţeles că eu nu aş fi devenit niciodată una din „supusele" ei.

Fetele au interpretat transferarea noastră ca o confirmare a puterii lui Grete, a tăriei ei misterioase. Ele credeau că ea a aranjat cu ajutorul unei puteri supranaturale ca noi să ne mutăm de la Wilhelmshafen, locul care nu permitea avantaje celor care i se împotriveau Gretei şi că nu era de sfătuit ca cineva să i se împotrivească. Fetele începură să o privească de parcă era o vrăjitoare.

După plecarea noastră, Grete fu numită blockova şi eu mă întrebam dacă ea avea de gând să se răzbune pe mine. Curtea din jurul ei o felicită, dar eu nu am participat la felicitări. Eu nu mai eram nici măcar kapo, aşa că ea nu mai avea nevoie să fie nici măcar politicoasă cu mine.

Eu fusesem de fapt destituită din „postul" meu de kapo. Asta se datora lui Cili, care flecărise faţă de Schara încă din primele zile în Altona, că eu încurajam fetele să se prefacă doar că lucrează. Ea îi relată că eu puneam paznice de gardă, care ne preveneau când SS se apropia şi că nici una nu lucra când nu eram supravegheate. Bineînţeles că ea spera să fie numită kapo în locul meu, ceea ce se şi întâmplă. Toate astea mi le-a relatat Anni, prietena lui Cili, a doua zi după destituirea mea.

În prima seară, când am venit de la muncă şi mă îndreptam spre baracă, l-am întâlnit pe Schara care mi-a distribuit două palme zdravene. Eu am rămas surprinsă şi eram aproape să cad, dar am reuşit să-mi menţin echilibrul şi am început să mă gândesc la pricina pentru care am primit palmele. Înainte de a găsi vreun răspuns, Schara îmi spuse:

– S-a terminat cu sarcina ta de kapo. Începând de mâine o să raportezi la noua kapo pentru ca să-ţi primeşti repartiţia la muncă.

Cu obrajii în continuare încinşi de la palme, am intrat în block şi am povestit cele întâmplate. Nu eram prea tristă fiindcă nu-mi plăcea treaba de kapo.

Nu mai puteam întâlni pe italienii din Wilhelmshafen şi nu mai puteam să căpătăm pachete de la ei, dar prizonierii francezi de la locul nostru nou de lucru îi înlocuiră repede. Francezii erau mult mai „bogaţi"– sau mai generoşi? Pachetele deveniră mai numeroase şi mai mari. Cele mai multe dintre noi aveau acum un „prieten de pachet". Lor le era strict interzis să comunice cu noi; îi aştepta pedeapsa cu moartea dacă erau prinşi. Totuşi ei nu se lăsară înfricoşaţi şi găseau mereu posibilităţi noi ca să ne dea pachetele şi cuvinte încurajatoare. Îmi este greu să judec ce însemna cel mai mult pentru noi, pachetele sau cuvintele.

Educaţia noastră şcolară ne învăţase să iubim tot ce era francez: Franţa, francezii, limba franceză, poeţii francezi, scriitorii francezi. Şi acum au venit aceşti francezi frumoşi care vorbeau franţuzeşte şi ne dădeau cadouri. Ajungea să îi vedem o singură dată că ne şi îndrăgosteam. Una după alta veneau fetele ca să îmi povestească despre marea lor dragoste şi mă rugau să le ajut să scrie scrisori de dragoste. Scrisorile erau urmate de pachete, care erau urmate de scrisori şi pasiuni fierbinţi începură să înflorească.

Şi eu m-m îndrăgostit.

Grupul meu fu trimis la un loc de lucru nou, un şantier de clădiri. Se clădeau căsuţe pentru cei ale căror case fuseseră bombardate şi noi trebuia să ajutăm cu tot felul de munci. Cea mai grea sarcină, dar în acelaşi timp cea mai dorită, era să cărăm saci cu 50 de kilograme de ciment de la magazie la temeliile caselor

Munca asta avea avantajul că puteam să fim singure pe un parcurs de 100 de metri. Olga şi cu mine tocmai căram un asemenea sac, când l-am întâlnit prima oară pe Paul.

Nu înfăţişarea lui m-a atras şi nici frumuseţea lui interioară despre care nu ştiam nimic. Dar când el trecu pe lângă mine, scăpă, ca din întâmplare, un pachet la picioarele mele, la fel cum domnişoarele din evul mediu scăpau batista. Dar abia a doua zi, când acelaşi lucru se repetă, mă năpădiră sentimente calde pentru el. I-am scris o scrisoare de mulţumire şi i-o dădui când el trecu din nou pe lângă mine. Am reuşit chiar să schimbăm câteva cuvinte.

– Cum te cheamă?

– Edwige (traducerea în franceză a numelui Hedvig). Şi pe tine?

– Paul.

După care dispăru din nou. Paul nu era special de frumos. Era de talie mijlocie, avea păr negru şi ochi întunecaţi. Dar vorbea franţuzeşte. Inima îmi palpita şi, deodată, viaţa era mai uşor de suportat. Deodată soarele era mai strălucitor, sacii mai uşori, lumea înconjurătoare mai prietenoasă. Eu lucram mecanic şi trăiam numai pentru clipa când ochii noştri se întâlneau din nou.

Serile îi scriam scrisori şi visam cu ochii deschişi.

Zilele treceau şi vara s-a prefăcut în toamnă. Ploua adesea şi era din ce în ce mai întuneric când ne aliniam pentru Zählappell. Trebuia să mărşăluim la locul de lucru pe ploaie şi furtună deşi purtam în continuare haine de vară. Ne bucuram când veneam acasă după o zi de lucru afară. Chiar dacă baraca nu era încălzită, ne adăpostea de vânt şi ne dădea posibilitatea să ne vârâm sub pătura noastră subţire. Plăcerea noutăţii cu francezii se potolise şi dispoziţia noastră era destul de proastă. Aproape tot timpul eram flămânde.

Ca să mai avem şi altceva de gândit ne-am hotărât să înfiinţăm cercuri de studii. Fiecare trebuia să aştearnă pe hârtie poeziile pe care şi le amintea şi serile le citeam cu voce tare. Erau poeţi unguri şi români şi, bineînţeles, cei francezi pe care îi iubeam cel mai mult: Baudelaire, Villon, Verlaine, Geraldy. Dar

cum să facem rost de hârtie şi creion? Sfaturile bune erau scumpe. noi cerşeam de la cei câțiva paznici cumsecade pe care îi aveam şi de la prizonierii de război francezi. căutam în movilele cu gunoaie. Până la sfârşit reuşirăm să „organizăm" material de scris. După câteva zile şedeam în cerc şi scriam şi după încă vreo câteva zile am inaugurat lectura noastră cu voce tare. Am invitat musafiri din alte blockuri şi noi declamam de parcă uitaserăm unde ne aflam. Am continuat aşa în fiecare seară. După un timp am prins curaj şi am început să recităm propriile noastre mici poezii şi povestiri, ne permiteam să lăsăm să înflorească plăcerea noastră pentru literatură. Am început să folosim talentele noastre necunoscute, una desena bine, alta ştia să joace teatru şi încercam să ne amuzăm una pe alta ca să uităm foamea.

Cel mai nostim era când Grete ne imita. Ea juca teatru ca o caricatură şi noi ne sufocam de râs. Nu exista niciodată vreo îndoială pe cine imita ea, ca atunci când ea s-a dus la oglindă şi s-a prefăcut că înlătură pe cineva care se oglindea, era exact ca orgolioasa Giza. Abia atunci ne-am dat seama că noi obişnuiam să îi facem loc îndată ce Giza dădea semne că voia să se uite în oglindă.

Când am terminat de râs Grete s-a dus din nou la oglindă, s-a privit din nou atentă şi a făcut o strâmbătură... După un timp am descoperit că fetele râdeau acum de mine, în fiecare dimineață eu obişnuiam să scot limba la imaginea mea din oglindă. M-am hotărât să mă las de asta, dar credeam în continuare că arătam ca o maimuță. Părul care începuse să-mi crească arăta ca țepii de arici, obrajii erau cenuşii, pielea se cojea şi hainele atârnau fiindcă erau mai mari cu câteva numere. Nu îmi plăcea ceea ce vedeam în oglindă şi eram invidioasă pe fetele care îşi păstraseră părul şi pe fetele care erau aşa de frumoase încât arătau bine chiar şi fără păr şi în haine care atârnau în zdrențe.

Dar Grete îşi continuă reprezentația. De data asta se duse într-un colț, se cocoşă şi-şi ascunse capul între umeri, ca o cioară rănită. Ciorapii îi atârnau ca nişte cârnați, fața arăta îngrozită şi iscoditoare. Un nou hohot de râs era semnul că toate o recunoşteau pe Ladi, cea care se ascundea pe după colțuri ca să scape de cărat sacii grei cu ciment.

Romanța cu Paul continua, adică pachetele continuau să vină. Eu credeam că, bineînțeles, el era îndrăgostit și asta alimenta dragostea mea. Cum aș fi putut eu să înțeleg că pachetele și atenția francezilor erau semn de compătimire? Noi eram slabe și arătam jalnic în zdrențele noastre, în timp ce ei aveau haine proprii, un regim mai bun, mâncare mai bună, câte un pachet pe lună de la Crucea Roșie și alte privilegii.

Ne vedeam zilnic, schimbam câteva cuvinte pe furiș și ne scriam scrisori. Eu îmi mobilizam toate cunoștințele mele de limbă franceză și scriam cele mai frumoase scrisori de dragoste de care eram în stare. Serile, când mă gândeam la el, mi se umplea inima cu ceva ce de mult nu mai simțisem. Dragoste de adolescentă? Fericire? Nu-mi păsa că riscam o pedeapsă severă.

M-am trezit dimineața la sunetul strident al fluierului. Primul meu gând a fost să pipăi sub saltea. Pâinea mai era acolo? Îmi păstrasem o bucățică de pâine seara dinainte și mi s-ar fi putut fura. Dar de data asta era acolo. Ce bine că nu trebuia să simt că burta îmi era goală. Mi-am mâncat bucățica de pâine înainte de a fi apucat să deschid ochii. În același timp am auzit strigăte și lovituri care se apropiau: era paznica SS, Maria cea grasă.

– Afară, afară! Cât timp o să mai leneviți în pat? Sus și făceți-vă paturile, acum imediat! Afară la Zählappell!

Cel mai bine este să mă grăbesc înainte de a ajunge ea la patul meu cu bâta de cauciuc. Am sărit jos din patul meu de sus, mi-am făcut repede patul și am controlat caietul meu de poezii bine ascuns sub saltea. Am alergat la baraca de spălat ca să mă clătesc pe mâini și repede înapoi ca să am timp să beau puțin lichid subțire cafeniu care tocmai se împărțea. Oricum, era cald. După câteva înghițituri eram deja afară la Zählappell, numărătoarea zilnică. Exact ca și la Auschwitz, ne numărau când ne sculam, ne numărau când plecam la lucru, ne numărau când veneam înapoi și ne numărau înainte de culcare. Trebuie să le fi fost foarte prețioase de vreme ce ne numărau așa de mult.

Era în continuare întuneric și a trebuit să stăm și să așteptăm pe temutul comandant al lagărului. Dar tocmai în ziua aceea eu nu am băgat de seamă că timpul de așteptare era lung pentru

că eu mă gândeam numai la revederea apropiată cu Paul. El scrisese în ultima lui scrisoare că el dorea să mă întâlnească în baraca goală de pe terenul unde lucram, ne puteam ascunde acolo și, în sfârșit vorbi. Eu mă îndoiam că această întâlnire avea șansă să treacă nedescoperită dar, în ciuda îndoielii mele, eram hotărâtă să mă duc la întâlnire.

Deodată fui readusă la realitate. Olga, care stătea în fața mea, căzu, cât era de lungă, la pământ. Ea avea tensiunea arterială scăzută și îi venea greu să stea nemișcată un timp așa de lung. Am vrut să o ajut să se ridice dar ea leșinase așa că am cerut voie să aduc puțină apă. După un moment și-a revenit și noi am continuat să așteptăm. Era complet lumină când comandantul lagărului a venit, ne-a numărat și ne-a dat semnalul de plecare.

Poarta lagărului se deschise și noi am mărșăluit în vânt și ploaie până la locul nostru de muncă. Îmi era frig în rochia mea subțire de vară și simțeam cum apa pătrundea prin talpa pantofilor, dar nu voiam să mă gândesc la asta. Acum nu mă preocupa decât întâlnirea apropiată cu Paul. Când am ajuns la locul de muncă am fost împărțite în grupe de lucru. Un grup forma un lanț ca să paseze cărămizi, alt grup făcea curățenie pe șantier, iar grupul din care eu făceam parte continua să care saci cu ciment. Eu eram mulțumită și așteptam momentul potrivit. Paul nu se vedea încă.

Când eu am depus al zecelea sac cu ciment apăru și Paul. El trecu pe lângă mine și-mi șopti:

– Acum, du-te acolo!

Cu inima palpitândă m-am uitat în jur și, dat fiind că paznicul era departe și nici un neamț nu se vedea, m-am furișat la întâlnire. Înăuntru în baracă am căzut unul în brațele celuilalt și el șopti numele meu pe franțuzește. Eu mă așteptam la cuvinte de dragoste, dar Paul nu era un adolescent romantic ci un bărbat în plină putere, căruia îi lipsea o femeie. Așa, deodată, am început să deosebesc altceva:

– Edwige, tu sais, tu nu mai ești copil, eu aș vrea, înțelegi, cu tine...

Mâna lui dreaptă căuta sub fusta mea și mâna lui stângă pipăia șlițul lui. Mă simțeam de parcă aș fi primit o palmă.

M-am uitat la el şi mi s-a făcut frică. Ochii lui ardeau. Ce voia el? M-am eliberat şi am fugit de acolo, dar acum îmi bătea inima de frică, nu de dragoste romantică. Bineînțeles că am priceput ce voia el. Dar aşa ceva nu se făcea – în orice caz nu eu.

Ceva mai târziu, când am trecut din nou pe acolo cu un sac cu ciment, veni comandantul SS într-un control de rutină şi controlă şi baraca goală. Educația mea victoriană ne-a salvat pe amândoi.

După sfârşitul zilei de lucru ni s-a dat voie să adunăm crengi şi resturi de lemn de pe şantier ca să putem să ne încălzim apă pentru baie, ceea ce era o raritate. Se auzi fluierul, noi ne-am aliniat din nou în rând pentru numărătoare şi am plecat spre lagăr în amurg.

Înapoi în lagăr, am descoperit că poeziile mele dispăruseră. În timp ce noi eram la lucru, SS-ul a făcut unul din controalele lui obişnuite la paturilor noastre. Magdei i-a dispărut iubitul ei Dostojevski, Teresei bucățica păstrată de pâine, Olgăi creionul... tuturor li s-a luat câte ceva. Se auzeau înjurături şi plângeri de la fiecare pat. Cel mai mult ne-a întristat dispariția poeziilor, povestirilor şi întregului material de scris, toată străduania noastră literară trebuia luată de la început.

Dar acum nu aveam timp să ne tânguim. Trebuia să facem foc sub cazanul mare de spălat ca să avem timp să ne îmbăiem înainte de stingerea luminii. Am adus resturile de lemn în spălătorie şi am turnat apă în cazanul de spălat rufe. Tereza se pricepea să facă foc aşa că ea aprinse focul. Noi, celelalte, ne-am aşezat ca să hotărâm ordinea la spălat. Eram zece fete care trebuia să ne îmbăiem în aceeaşi apă. Era important ca cele care reuşiseră să scape de paraziți să facă baie la început, scabia şi păduchii erau musafiri cunoscuți. Eram cinci care mai eram „curate", aşa că noi traserăm la sorți între noi, iar celelalte cinci traseră la sorți între ele.

Focul de sub cazan răspândea o lumină plăcută, intimă şi noi ne bucuram de jocul flăcărilor şi de gândul la baia care ne aştepta. Focul ne trezi multe amintiri şi începurăm, toate, să ni le povestim în acelaşi timp.

– Îți amintești când se fierbea magiun de prune acasă în grădină? Se întreținea focul sub cazanele uriașe toată noaptea și cineva trebuia să învârte tot timpul până când prunele se făceau o pastă neagră. Putea să ia câteva zile și nopți. Atunci aveam voie și noi, copiii, să fim acolo și să ascultăm povestirile oamenilor mari.

– Când o să ne întoarcem acasă o să avem și noi ce povesti.

– Dacă o să ne întoarcem!

– Ce prostii sunt astea? Cui o să povestești? Cine o să vrea să asculte la tine? Ai noștri sunt cu toții aici, toți au trecut prin ce am trecut și noi.

– Ai dreptate.

– Apa s-a încălzit. Cine e prima la rând?

Eu am avut noroc, eram prima. Mă simțeam bine în apa caldă dar nu am putut să-mi fac plăcerea lungă fiindcă celelalte fete mă grăbeau. Eu eram fericita posesoare a unei bucățele de săpun și mă delectam spălându-mă.

– Dacă tu îmi împrumuți săpunul tău, îți împrumut și eu peria mea de dinți, zise Olga. Servici și contraservici.

Când am ieșit din baie a trebuit să îmbrac aceleași haine murdare pe care le-am purtat înainte de baie. Le-am scuturat puțin ca să le împrospătez și m-am dus la baracă, unde tocmai se împărțea supa de seară. Nu mă atrăgea să stau cu fetele care făceau baie în timp ce apa devenea din ce în ce mai cenușie. După masa de seară am mai discutat puțin despre poeziile dispărute și posibilitățile de a le recrea. Și când s-a închis lumina s-au închis și ochii noștri.

A doua zi am încercat să îl evit pe Paul. Credeam că era supărat pe mine și mă temeam să aud asta. Am schimbat munca cu Rozsi, ea a luat sacii mei cu ciment și eu am luat locul ei în lanțul de la cărămizi. Când a sunat de prânz, Rozsi veni la mine și-mi dădu un pachet. Era de la Paul. Inima îmi sări de bucurie când am înțeles că Paul nu se supărase. Am deschis pachetul. Înăuntru erau o bucată de pâine, două țigări, un măr, un prosop

şi o scrisoare. Am împărțit pâinea şi mărul cu Livi, am ascuns prosopul şi țigările şi am citit scrisoarea în timp ce mâncam.

Paul nu pomenea nimic despre ce se întâmplase cu o zi înainte. Scria că a auzit la postul de radio englez că trupe engleze au debarcat pe coasta franceză, că nemții au fost învinşi pe toate fronturile şi că războiul se va termina curând. El ştia ce însemna pentru noi să aflăm veşti. Erau ca injecțiile cu vitamine, care ne dădeau putere să suportăm mai uşor. Eu povestii şi celorlalte şi parcă foamea noastră fu mai suportabilă în seara aceea

Dar după zile mi se fură prosopul. Când am pipăit sub saltea, degetele mele nu au simțit decât suprafața ei aspră. Prosopul meu moale şi plăcut, singura mea avere, dispăruse. Am ridicat salteaua ca să văd dacă prosopul a lunecat alături, dar nu, nu era nimic acolo. Mă simțeam ca şi când mi-aş fi pierdut pe cineva foarte apropiat şi am început să plâng. Livi mă auzi, se ridică din patul ei de sub al meu şi mă întrebă:

– Ce s-a întâmplat? Eşti bolnavă?

– Mi-a dispărut prosopul.

– Poate că a lunecat mai încolo.

– Nu, mi s-a furat, urlam eu printre hohotele de plâns.

– Pentru asta nu e nevoie să plângi.

– Ba da, fiindcă era de la Paul. El mă iubeşte, nu este supărat pe mine. Eu îi simțeam mângâierea de câte ori mă ştergeam, continuai eu printre suspine.

– Nu fi caraghioasă! Tu ai pierdut aşa de mult, atâtea lucruri cu mult mai importante. O să plângi acum pentru un prosop?

Eu nu puteam să-mi stăpânesc plânsul. Simțeam ca şi când l-aş fi pierdut pe Paul. Plângeam şi înjuram fata cea rea care îmi furase prosopul. Pentru că de data asta nu fusese nici un control al paturilor, asta ştiam eu, fiindcă atunci ar fi dispărut mult mai multe lucruri. Şi controalele nu se făceau niciodată tăcut.

Grete fu destituită ca blockova. Ea devenise mult prea sigură pe ea şi provocase prea mult pe paznicii SS. Într-o zi, când am venit înapoi de la lucru, am aflat că Teri fusese numită blockova. Eu eram foarte bucuroasă pentru că Teri era tot din

Sighet, aparținea grupului nostru și, în sfârșit, puteam spera să căpătăm favoruri. Deoarece Grete nu m-a simpatizat niciodată, îmi dădea mie și prietenelor mele supa cea mai subțire și nici un supliment dacă rămânea supă.

În Hamburg căpătam supă de două ori pe zi, o dată la locul de lucru și o dată în lagăr seara. Supa ne era împărțită de kapo sau de blockova, la fiecare pe rând. Cu toatele ne înghesuiam la coadă, fiecare voia să fie prima, fiindcă primul polonic conținea cele mai multe legume.

Dar conținutul polonicului depindea totdeauna de bunăvoința celui care ținea polonicul. Noi supravegheam cu gelozie drumul polonicului înăuntrul cazanului, dacă era scurt însemna că cel căruia îi venise rândul o să primească doar un lichid subțire. Dacă polonicul era coborât mai adânc putea să se bucure dinainte de conținut: nap suedez, sfeclă, eventual cartofi, ceapă, chiar și carne, dacă avea noroc. Kapo și blockova utilizau ocaziile astea ca să favorizeze pe prietenii lor și pe cei care le făceau servicii. Supa groasă era valuta lor cu care puteau cumpăra servicii și lucruri pe care le doreau.

Teri era foarte cinstită și nu-și cumpăra niciodată favoruri cu ajutorul supei. Dar în concepția ei despre dreptate intra că și prietenii ei aveau drept la o supă tot așa de bună ca și ea. Când ea împărțea supa cobora totdeauna polonicul adânc de cum vedea că se apropia o prietenă. În serile următoare, împărțirea supei deveni un moment de bucurie, dar în curând se auziră proteste. Teri promise atunci să nu se mai uite cui îi venea rândul. Lăsă pe altcineva să țină farfuriile și ea turna mecanic fără să ridice capul din cazan. După împărțirea supei din seara aceea stomacul ne ghiorăia de foame. nemulțumit.

Pe urmă discutarăm situația nouă în care ne găseam și ne veni ideea să găsim o metodă ca să îi semnalăm când ne apropiam. Cea care ținea farfuria trebuia să tușească ușor pentru ca Teri să înțeleagă că venea o prietenă a ei. Metoda asta funcționă și ea câteva zile dar în curând se descoperi șiretlicul. Până la urmă trebui să admitem inevitabilul. Nu exista nici o soluție:

supa venea la întâmplare. Teri ceru iertare, dar nu voia să fie acuzată de nedreptate.

Era ajun de Jom Kippur, ziua împăcării, zi de post, sărbătoarea evreiască cea mai mare. Livi nu se simțea bine. Era palidă și slabă, mai obosită decât de obicei și, de câteva zile abia că mai avea putere să lucreze. După supa de seară, ne hotărârăm să o ducem la infirmerie. Era o baracă cu cinci sau șase paturi, cu o soră dar nici un doctor. Nici nu era nevoie de doctor fiindcă nu intra în planul lagărului ca noi să fim bolnave.

Hanka, sora, se uită la ochii lui Livi:

– Tu ai icter. Trebuie să mănânci mult dulce, adăugă ea ironic.

– Poate se poate aranja, am spus eu fără să observ ironia. Sunt sigură că Paul o să ne ajute.

– Am voie să zac aici câteva zile? întrebă Livi și o sclipire de speranță se aprinse în ochii ei. Să scape de statul la Zählappell, să scape de marșul către locul de lucru, să scape de cărămizi, să se poată odihni...

Eu eram îngrijorată și am încercat să o conving să își schimbe părerea. Îmi aminteam de riscurile mari care erau legate de spitalizare în Auschwitz. Pe deasupra fusesem informate tocmai atunci că o să fim mutate din nou la un alt lagăr. Așa că ne hotărârăm să așteptăm.

Pe drum înapoi spre blockul nostru am văzut că femeile religioase începeau să se adune pentru rugăciune. Soarele palid de toamnă cobora, era timpul pentru Kol Nidre, rugăciunea de începerea slujbei și se zvonea că cineva avea o carte de rugăciuni. Femeile erau absolut hotărâte să postească, în ciuda încercărilor noastre de a le face să se răzgândească. Îmi era greu să înțeleg credința lor oarbă când le-am văzut a doua zi dimineață la lucru, muncind din greu, ca de obicei, fără să se atingă de mâncare. Nu au băut nici o picătură de apă și arătau gata să leșine când ziua de lucru s-a terminat. Ele se clătinau pe picioare în drum spre lagăr și, cu siguranță, nu se gândeau la altceva decât la supa care le aștepta.

Dar în loc de supă aştepta o altă surpriză: mutarea va avea loc în aceeaşi seară. Trebuia să aşteptăm camioanele şi supa ni se va servi abia după ce ne vom fi instalat în lagărul cel nou.

S-a hotărât mutarea tocmai în ziua aceea cu intenție? Noi nu ştiam, dar eram convinse că ne-au lăsat intenționat să aşteptăm cu supa.

Eidelstedt

După vreo oră a venit autocamionul ca să ne transporte la o altă periferie, Eidelstedt. Barăcile erau la fel ca în Altona. Am aflat că lagărul aparținea unei firme de construcții, care ne angajase ca mână de ajutor la construirea de locuințe pentru locuitorii din Hamburg ale căror case fuseseră bombardate. În sfârşit ni se împărți supa. Am mâncat şi femeile slăbite de post se putură odihni.

Prima noastră noapte la locul cel nou nu s-a deosebit de nopțile trecute, adică a fost tot atât de scurtă. Când a sunat semnalul de trezire mi s-a părut că nu am dormit deloc, eram tot aşa de obosită ca la culcare. Mă gândeam la cele care postiseră cu o zi înainte şi mă întrebam cât de obosite erau ele. Maria cea grasă, cea mai rea dintre femeile din SS, era deja înăuntru şi țipa şi fața ei trăda plăcerea cu care ne bătea dacă nu eram gata destul de repede. Nu am înțeles niciodată cum putea o femeie de vârsta mea să fie atât de odioasă. Nu ştiu de ce mă aşteptam ca paznicele femei să ne trateze mai bine decât paznicii bărbați, dar, cu o singură excepție, a fost invers. Numai o singură femeie, Edit cea blondă şi visătoare, se abținea de la bătaie. Mergea şi ea printre noi cu bâta şi ne dădea comenzi cu o voce răstită dar lovea foarte rar.

După Zählappell am trecut în pas de marş prin poarta lagărului, am străbătut nişte câmpuri bătute de vânt şi am ajuns la şantierul de construcție. Acolo ni s-au împărțit sarcinile şi eu am avut norocul ca şeful nostru de echipă să mă aleagă pe mine ca să am grijă de biroul lui. Eu urma să îl servesc personal, să îi fac curat, să țin totul în ordine şi să am grijă să îi mențin camera

caldă pentru timpul când se recrea în birou. Eu speram să o pot ascunde pe Livi în timpul când ea se simțea rău.

Șeful de echipă era un om tăcut dar cumsecade. Când l-am întrebat dacă aveam voie să o aduc pe sora mea în birou a aprobat cu o mișcare aproape imperceptibilă din cap și a mormăit ca să am grijă ca nici un paznic din SS să nu o descopere acolo. Am adus-o pe Livi și am lăsat-o să se întidă într-un colț în timp ce eu făceam curat.

Un loc nou de lucru însemna sfârșitul contactului cu francezii „noștri". Asta era cu siguranță o verigă în lanțul de strategie al nemților ca să ne distrugă. Ne mutau mereu ca să împiedice să ne înrădăcinăm undeva, să căpătăm vreo legătură care să ne dea eventual putere să ne opunem. Fiecare mutare însemna și o nouă despărțire, o nouă dispersare, o nouă dovadă a superiorității lor și a lipsei noastre de putere.

Dar și aici lucrau prizonieri de război francezi și ei erau tot atât de prevenitori ca și prietenii noștri de la fostul nostru loc de lucru. Francezii noi veniră cu pachete noi. Am aflat că ei locuiau chiar în același loc ca Paul și unul dintre ei îmi promise să îi transmită o scrisoare de la mine. Eu i-am scris și i-am povestit despre boala lui Livi. A doua zi camaradul lui veni cu un pachet. Traficul cu pachete era restabilit acum și Livi căpătă o mulțime de dulciuri.

Celelalte fete voiau și ele să o ajute. Ele veneau cu porția lor de marmeladă sau cu șocolata primită în pachet și se ofereau să le schimbe cu altceva. Eu mă gândeam să rog și pe șeful de echipă să ne ajute dar am văzut că prânzul lui consta dintr-o supă fiartă cu coji de mere și atunci am înțeles că nici el nu avea multă mâncare și cu atât mai puțin dulciuri.

Dulciurile și odihna au ajutat și Livi prindea puteri noi pe zi ce trecea. În curând putu să reia lucrul la construcție.

Într-o zi veni șeful de echipă și mă luă cu el ca să îl ajut să aducă scânduri de la un depozit de cherestea. Eu mă așteptam ca un paznic din SS să meargă cu noi fiindcă nu se întâmplase până acum ca vreuna dintre noi să plece fără pază. Când numai noi doi ne-am așezat în autocamion m-am mirat dar nu am vrut să întreb.

Șeful se uită în jur înainte de a învârti cheia ca să pornească motorul și mormăi ceva despre „verdammte Wache" (blestematul de paznic), pe care el nici nu se gândea să îl aștepte. Noi am plecat și am trecut printre terenuri virane și șantiere de construcție și am ajuns la depozitul de cherestea. Acolo mi s-a spus să aștept în timp ce șeful de echipă intră în birou. Eu m-am așezat pe niște scânduri și mă minunam că mi se permitea să fiu singură.

Deodată mi-a venit în minte că asta ar fi o ocazie unică să fug. Dar unde? Nu cunoșteam orașul și nici locuitorii lui. Unde să mă duc? Și cu semnul galben pe spate cât de departe o să ajung înainte ca SS să pună din nou mâna pe mine?

Gândurile mi-au fost întrerupte de un muncitor neamț care m-a întrebat ce făceam eu acolo?

I-am spus că așteptam pe șeful meu de echipă, dar el voia să știe mai mult. Atunci i-am povestit cum am fost goniți din casele noastre, cum părinții mei au fost omorâți la Auschwitz și cum noi munceam ca sclavi. El a ascultat în tăcere și, când eu am terminat cu povestirea, a dispărut fără să spună un cuvânt. Eu nu am înțeles de ce a plecat așa de repede dar el s-a întors împreună cu un camarad și m-a rugat să repet ceea ce îi povestisem lui. Eu am povestit și când am terminat s-au uitat unul la altul și au spus tare, cu dezgust:

– Der Schwein (Așa un porc!), s-au întors și au plecat de acolo.

M-am gândit mult la ei după aceea și am ajuns la concluzia că ei trebuie să fi fost socialiști – adevărați socialiști, nu național-socialiști – care erau împotriva lui Hitler și care erau revoltați de faptele lui. Dar dacă ei existau, de ce nu au făcut nimic? De ce nu au protestat? De ce au lăsat ca toate astea să se întâmple?

Șeful de echipă veni înapoi. Am încărcat scândurile în autocamion și ne-am întors la șantier. Seara am povestit camaradelor mele despre excursia mea și despre întrebările mele dar nimeni nu a putut să-mi dea vreun răspuns.

Ne-am obișnuit cu noul nostru lagăr și cu noul nostru loc de lucru. Încet, încet se dezvoltară aceleași rutine ca în Altona.

Sculatea, cafeaua, Zählappell, marş la locul de lucru, munca, supa, munca, marş înapoi, Zählappell, supa de seară, împărţirea pâinii, o scurtă pauză şi, în sfârşit, semnalul pentru somnul de care ne era aşa de dor.

Ca să ne stimuleze să lucrăm, societatea de construcţii ne anunţă că ne va salariza cu cupoane. Voia să ne dea posibilitatea să „câştigăm" mai bine dacă lucram mai bine. Numărul de cupoane va depinde de munca prestată de noi. Aceste cupoane se puteau schimba la o cantină care se înfiinţase într-una din barăci. În cantină se putea cumpăra varză acră, scrumbie marinată, scoici, câteodată chiar şi marmeladă şi bucăţele rău mirositoare de brânză Limburger. Împărţirea cupoanelor ne-a produs multă bucurie, cumpărăturile ne-au dat un supliment binevenit la alimentarea noastră şi o întrerupere plăcută a rutinei zilnice. Varza acră era cea mai apreciată.

Din păcate sistemul de salarizare nu a durat mult timp. La început era tot sortimentul de vânzare, dar cu timpul sortimentul s-a restrâns şi la sfârşit a dispărut toată cantina. După un timp am fost şi eu mutată de la biroul meu cald. De atunci a trebuit să stau şi eu în lanţul de pasat cărămizi şi să îngheţ în rochia mea subţire de vară.

Se făcea din ce în ce mai frig. Într-o zi a sosit un transport de haine mai groase. Erau paltoanele şi jachetele, pe care femeile fuseseră obligate să le dezbrace la sosirea la Auschwitz şi care ni se dădeau nouă, acum la venirea iernii. Eu am avut noroc să capăt un palton lung albastru, bineînţeles necăptuşit, totuşi un palton. Cele mai multe au căpătat doar o jachetă. Că hainele aveau o cruce mare galbenă vopsită pe spate nu ne deranja pe noi. Ce importanţă avea dacă aveam steaua lui David sau o cruce vopsită pe spate?

O unghie de la picior mi s-a infectat. Cum s-a întâmplat asta nu ştiu dar infecţia era acolo. Pe zi ce trecea mă durea mai rău. Degetul se umflă şi în curând piciorul nu mai avu loc în pantof. Mi-am înfăşurat piciorul cu cârpe şi mergeam şchiopătând pe un singur picior încălţat. Paznicul se plictisi după un timp să-mi tot vadă piciorul împachetat şi mă trimise la

infirmerie. „Doctorul" se uită la piciorul meu și-mi dădu o pomadă. Era aceeași pomadă pe care o întrebuința la toate durerile, alt medicament nu exista. Pomada Ichtiol, o masă neagră, urât mirositoare, era aplicată pe rană dacă era pe piele sau în gât dacă te durea gâtul. Acum mi s-a aplicat mie pe picior. Nu știu dacă mi-a ajutat, dar, probabil, nici nu mi-a făcut rău.

Rănile se vindecau prost. Subnutriția și lipsa de medicamente făceau ca boala care te-a atins să se vindece încet. Același lucru s-a întâmplat și cu piciorul meu. Eu a trebuit să șchioapăt cu pachetul meu mare pe picior timp de câteva luni. Din timp în timp mi se ungea din nou pomadă și mi se schimba pansamentul. Fetele glumeau pe socoteala „bebelușului" meu. Chiar și eu am început să simt lipsa pachetului când piciorul s-a vindecat.

Hamburgul era bombardat de câteva ori pe săptămână. Ne obișnuisem să auzim mereu alarma aeriană și o salutam cu bucurie. Erau clipele mele cele mai fericite. Paznicii SS fugeau la camerele de adăpost, unele fete se ascundeau sub masă cu o pătură pe cap, ca struțul, dar eu mă duceam la fereastră, mă uitam la cer și speram să fie un bombardament serios. Oricât de puternic detonau bombele mie nu mi-era niciodată frică. Mă gândeam numai la priveliștea care ne aștepta în ziua următoare: străzi murdare, case în ruine, șantierul de lucru plin de urmele bombardamentului. Și eu mă simțeam mulțumită. Am trăit zilnic cu moartea și asta m-a făcut să nu-mi mai fie frică de ea; am devenit prietenă cu moartea. Deși bombardamentele făceau victime și printre noi. Dar eu nu mă temeam de moarte.

Lui Vera îi era frică. Ea avea obiceiul să se ascundă când auzea semnalul de alarmă. Suferințele ei începuseră cu mult timp înainte ca eu să fi simțit *Endlösung* (soluția finală a problemei evreiești) a lui Hitler. Când Cehoslovacia a fost cucerită de nemți, ea a fost internată în Teresienstadt, „lagărul model" din Cehoslovacia, unde o parte din prizonieri erau lăsați să trăiască aproape ca de obicei o parte din timp. Li se permitea să-și păstreze hainele și părul, familiile aveau voie de cele mai multe ori să trăiască împreună. Vera era adolescentă când s-a îndrăgostit de un tânăr cu care s-a și căsătorit pe urmă. Dar fericirea

ei nu a durat mult. Scurt timp după nuntă au fost despărțiți și Vera a fost transportată în Germania. Când am întâlnit-o la Hamburg m-a impresionat calmul ei demn, zâmbetul ei stoic și părul ei frumos blond. Ochii ei migdalați radiau căldură și siguranță. Ea părea că se odihnea în făptura ei, netulburată de ce se petrecea în jurul ei, o insulă în mijlocul nostru, de neatins, invulnerabilă. Eu doream să vorbesc cu ea, dar ea nu se amesteca în discuțiile noastre. Ea își îndeplinea treaba cu un zâmbet ușor pe buze și nimeni nu a auzit-o văitându-se vreodată.

Cu timpul Vera deveni ceva mai grasă și eu nu puteam înțelege cum putea cineva să se îngrașe hrănindu-se cu porțiile noastre mici de mâncare săracă. Dar într-o zi ea povesti că era însărcinată. Timp de nouă luni reușise să-și ascundă sarcina dar acum era timpul să nască. Cum o să meargă cu nașterea? Ea nu îndrăznise să povestească asta mai înainte fiindcă știa că femeile gravide erau, de obicei, trimise la Auschwitz. În lagărul nostru era loc doar pentru femei care puteau să muncească.

– Și cum o să fie acum? întrebai eu.

– Sper că o să fie bine. O să îmi nasc copilul când o să vină timpul.

– Și pe urmă, cum o să poți avea grijă de el? Și crezi că o să ți se permită să îl păstrezi?

– Sper că da. O să fac ca țărăncile din vechea Chină; ele se duceau la munca câmpului îndată după naștere și își purtau copilul pe spate în timpul lucrului

– Mi-e teamă că nu o să fie chiar așa de simplu.

– Mie nu-mi este frică de nimic. Eu am de gând să lupt pentru copilul meu.

– Eu cred că ar fi mai bine dacă ai vorbi cu Gizi. Ea ar putea eventual să vorbească cu Schara.

Lui Gizi i se încredințase tocmai atunci sarcina de soră și avea grijă de dispensar. Din cauza asta ea era singura care avea prioritate la comandantul SS.

– Da, este o idee bună, spuse Vera, vorbește tu cu ea. Ar fi bine dacă Gizi ar putea să mă ajute.

Ne-am despărțit şi eu m-am dus la Gizi, care era o evreică unguroaică de 22 de ani, prietenoasă şi gata totdeauna să ajute deşi avea foarte puțină putere. Dar era frumoasă şi inteligentă şi poate că Schara ar fi putut fi influențat de ea. Eu i-am povestit despre ce era vorba şi ea se oferi să facă o încercare.

În seara aceea mi-a fost greu să adorm. Mă gândeam mereu la Vera, la statura ei demnă, la puterea ei. Abia acum am putut înțelege surâsul ei de Mona Lisa şi creşterea ei în greutate. Graviditatea a făcut-o să suporte mai uşor prizonieratul. Speram ca Gizi să reuşească să obțină permisiunea ca Vera să nască copilul şi mă bucuram la gândul că o să avem un copil de îngrijit în lagăr.

După câteva zile de aşteptare în tensiune, Gizi ne întâmpină seara după lucru şi ne spuse:

– Schara a promis că Vera are voie să nască.

– Este adevărat? ne-am bucurat noi, cu toate că ne îndoiam.

– Da, este adevărat. El a admis. O să naşti la dispensar.

Vera ridică capul. Ochii ei deveniră mari şi un zâmbet larg îi lumină fața.

– Slavă Domnului.

Acum deveni mai vorbăreață. Serile ne aşezam pe paturile noastre şi ascultam ore întregi la povestirile ei. Ea povestea despre iubitul ei Zdenek, despre amărăciunea ei când au fost despărțiți, despre bănuiala ei că era gravidă, bănuială care pe urmă s-a adeverit, despre sarcina care i-a ajutat să suporte toate greutățile, despre copilul care creştea în ea, despre planurile ei, speranțele ei, cum se gândea să îşi îngrijească copilul în ciuda situației noastre nenorocite. Ea radia de fericire când şedea şi vorbea. Maternitatea îi dădea o aureolă, părul ei blond deschis strălucea la lumina slabă a lămpii.

Noi am început să avem grijă de ea, să îi uşurăm munca, să facem treaba ei dacă se putea şi să îi dăm din puținul nostru de mâncare. Ea avea mai multă nevoie de mâncare decât noi. Dar noi ştiam că toate astea nu erau de ajuns. Şi cum o să putem îmbrăca copilul care era pe drum?

I-am scris lui Paul şi l-am rugat să mă ajute. I-am povestit despre Vera, despre temerile noastre, despre speranțele noastre.

A doua zi am primit un pachet cu lapte praf pe care i l-am dat imediat lui Vera. Am primit și un ac de cusut și, tot curățând gunoaiele după bombardamente, am găsit un mosor care mai avea câțiva metri de ață de cusut pe el. Ce comoară! Acum trebuia numai să găsesc o bucățică de pânză ca să cos o cămășuță. Dar unde să o găsesc? Nu puteam să rup cămașa de noapte sau hainele. Cearșafuri de pat nu aveam iar hainele noastre erau înregistrate cu grijă. Când ni se dădeau haine curate, trebuia să înapoiăm fiecare haină murdară. Noi șopteam prin colțuri, ne gândeam și ne sfătuiam. Cu toatele ne puteam adresa francezilor „noștri", puteam scotoci printre ruine, cineva ar putea vorbi cu Gizi, care poate avea acces la cârpe. Dar nimic nu reuși.

Când eu aproape că mi-am pierdut speranța, Paul a primit un pachet de la Crucea Roșie. Ca printr-o minune erau acolo două batiste pe care Paul mi le-a trimis imediat.

În seara aceea ne-am adunat toate ca să coasem o cămășuță din două batiste cu pătrățele cenușii. Discutând aprins ne stăteam una alteia în drum, fiecare avea câte o idee de cum să se coase cămășuța și fiecare voia ca ea să o coase singură. După multă vorbărie și puțină treabă, cămășuța fu gata. A fost cea mai minunată cămășuță pe care am văzut-o vreodată. Și acum nu mai rămânea decât să vie copilul, totul era pregătit.

Și copilul veni. Câteva zile mai târziu, patul lui Vera era gol când ne-am trezit. Am alergat la dispensar dar ea nu era acolo. Când am intrat nu am văzut-o decât pe Gizi care ședea uitându-se înaintea ei cu o privire pierdută. Fața ei era cenușie, corpul încovoiat, bărbia îi atârna în piept, mâinile și picioarele erau lipsite de viață.

– Pentru Dumnezeu, ce s-a întâmplat?

Ea nu răspunse. Părea că nici nu m-a văzut, continua doar să privească înaintea ei. Când am scuturat-o de umeri și am repetat întrebarea, goliciunea din ochii ei se prefăcu în groază și mă privi îngrozită, ca și cum tocmai atunci ar fi descoperit ceva îngrozitor.

– Dar pentru Dumnezeu, ce s-a întâmplat?

A trecut mult timp până când a răspuns:

– Copilul, copilul!

– Ce este cu copilul? Gizi, spune ceva! Unde este Vera? Ce s-a întâmplat?

– Mort.

– Ce spui tu? Vera este moartă?

– Nu. Vera trăiește. Copilul este mort.

Ea arunca cuvintele din ea de parcă ar fi ars-o. Eu trebuia să o liniștesc pentru ca ea să poată povesti. Am îmbrățișat-o, am mângâiat-o și am legănat-o

– Așa, așa Gizi, încearcă acum să povestești ce s-a întâmplat.

Contactul fizic părea că a liberat ceva în ea și ea începu să plângă. Eu am continuat să o mângâi și am așteptat ca ea să înceapă să vorbească. Primele cuvinte erau ininteligibile, dar încet, încet, am înțeles că atunci când Vera a căpătat dureri de naștere, Gizi a primit ordin să o transporte la baraca cea goală. Acolo a venit și Schara care a asistat la naștere. Îndată după naștere, Schara a obligat-o să înece copilul într-o găleată cu apă. Și Gizi ședea acum și nu putea să înțeleagă cum de ea a putut să comită un fapt atât de neomenos.

Am simțit că trebuia să o liniștesc pe Gizi, să o fac să înțeleagă că nu ea a omorât copilul ci Schara.

Eu nu mai puteam să întârzii acolo, semnalul de Zählappell sunase de mult. Fetele stăteau deja în rând și eu nu voiam ca ele să fie pedepsite din cauza absenței mele, așa că am părăsit-o pe Gizi și m-am dus în curte. Prima pe care am văzut-o era Vera. Ea stătea în rând cu picioarele tremurânde, subțire și palidă, cu privirea lipsită de viață. Toate fetele se uitau la ea, nimeni nu îndrăznea să vorbească. Abia când am ajuns la locul de lucru am putut să schimbăm câteva cuvinte.

– Eu nu am avut voie nici măcar să îl văd, am auzit-o șoptind răgușit.

Munca mergea greu. Nici una dintre noi nu se putea gândi la altceva. Sărmana Vera! Sărmana Gizi!

De care din ele ne era mai multă milă?

Vera nu mai avea putere să muncească. Asta a băgat de seamă și șeful de echipă. El a pus-o să aibă grijă de foc în biroul lui.

Lacrimile curgeau continuu din ochii ei şi noi nu mai găseam cuvinte de consolare. Ea nu putea înțelege că a fost păcălită, ea era convinsă că i s-a promis că avea voie să aibă un copil. Ea lua mereu cămăşuța şi o legăna pe ascuns. Când, în sfârşit, a putut vorbi, spuse:

– Şi totuşi nu aş vrea să nu fi născut copilul. Partea cea mai frumoasă din viața mea a fost această graviditate.

Şi zilele treceau. Una după alta ca mărgelele pe un şirag de mătănii. Era bine atâta timp cât nimic nu se întâmpla. Dar SS-ul avea plăcerea să ne scuture ca să nu avem liniște prea mult timp. De îndată ce ne obişnuiam cu un loc de muncă, eram mutate. Şi atunci trebuia să o luăm de la capăt, să ne procurăm contacte noi printre prizonierii de război, pentru că pachețelele lor hotărau diferența dintre moarte şi viață.

Un alt mod de a ne scutura erau controalele periodice ale paturilor. Dacă paturile nu erau întinse conform regulamentului primeam pedeapsă. De-asemeni eram pedepsite dacă ni se găsea ceva sub saltea. Tot ce se găsea era confiscat. Noi încercam să păstrăm orice obiect găsit, oricât de mic, totul avea valoare pentru noi, care nu mai aveam nici o avere personală. Multe îşi păstrau porția de pâine. Fetele cu caracter tare se comportau sănătos şi nu mâncau totul deodată ci îşi împărțeau porția de pâine aşa ca să le ajungă pentru dejun, prânz şi masa de seară. Dar se căiau amar când le dispăreau bucățile de pâine.

Câteva săptămâni după ce născuse Vera, poate după o lună, Schara ne aşteptă furios când ne-am întors de la muncă. Paturile erau neglijent făcute şi pâine şi alte lucruri s-au găsit aproape în fiecare pat. Trebuiau administrate pedepse grele ca să înțelegem odată pentru totdeauna că cu asta nu era de jucat. Paturile trebuiau să arate netede ca tăbliile de masă. Să nu se vadă nici o cută. Pătura trebuia să fie bine băgată sub saltea şi nimic nu avea voie să fie sub ea. Trebuia să ne învățăm să nu mai adunăm gunoaie, să luăm cu noi tot ce găseam.

Vinovatele fură chemate, printre ele era şi Vera. Erau zece fete care aşteptau tremurând ce se va întâmpla. Schara ştia cum să prelungească chinul. După ce a mai țipat o dată şi a asigurat

fetele că le așteaptă o pedeapsă aspră, dispăru și lăsă fetele să aștepte în poziție de drepți. După mult timp se înapoie și anunță: duminică – pedeapsă silnică. Terenul din fața barăcilor să fie pus în ordine, gropile să fie umplute cu pământ și terenul să fie netezit cu un tăvălug de piatră. Asta să servească de lecție ca toate fetele să înțeleagă că regulile există pentru ca să fie ascultate.

Duminica următoare după Zählappell vinovatele au fost aduse în curte. După o nouă predică de pedeapsă, li s-au împărțit sarcinile. Câteva trebuiau să sape, altele să presare pământ și cea mai grea muncă, aceea de a netezi pământul cu tăvălugul de piatră o primi Vera. Schara dădu semnalul de lucru și se duse alături ca să se poată delecta de ceea ce vedea. Vera se plasă în fața tăvălugului și începu să îl tragă cu toată puterea. . Se vedea pe ea că depunea un efort uriaș ca să învârtă tăvălugul. Mergea aplecată înainte, ajungea aproape la pământ, cu un mic cnix înapoi la fiecare pas pe care îl făcea, stacato. Noi o priveam și ne întrebam cât timp o să reziste. Dar ea continua și trăgea tăvălugul, înainte și înapoi, înainte și înapoi, cu o față fără expresie. Din când în când se oprea, respira adânc de câteva ori și își ștergea sudoarea de pe frunte. Schara zâmbea mulțumit.

Fetelor pedepsite li se dădu odihnă jumătate de oră ca să intre în baracă și să mănânce prânzul. Vera era extenuată și noi nu credeam că ea o să mai poată continua să muncească. Aproape că nici ea nu mai credea. Dar i s-a dat ordin să conti-nue. Schara nu avea nici o milă. Toate trebuiau să iasă afară și să continue munca.

Noi, celelalte, nu aveam răbdare de nimic, priveam și încercam să le transmitem putere pe cale telepatică. Eu urmăream mișcările lor de la fereastră și, când se făcu seară, vedeam parcă o brigadă de stafii care se târa în curte cu mișcări în ultrarapid.

Când semnalul de terminarea lucrului sună, Vera se prăvăli la pământ în fața tăvălugului. Eu am alergat în ajutorul ei. Ea leșinase. Am adus apă, i-am umezit tâmplele și când și-a revenit zise:

– Mai bine să mor decât să mai sufăr încă așa o duminică.

Era prima oară când am auzit-o vorbind așa. Vera, care totdeauna avea încredere în viitor, care totdeauna credea în pu-

terea binelui, una dintre puținele care putea vedea o viață în libertate înaintea ei, oricât de grele ar fi fost greutățile de învins.

Dorința ei a fost ascultată de Dumnezeu. Duminica următoare era moartă. Ea era una dintre cele care au murit în accidentul din miercurea următoare. Cum s-a întâmplat asta? S-a petrecut așa de repede încât mi-a fost greu să urmăresc toate detaliile.

Era o perioadă cu multe bombardamente. Livi și cu mine și încă vreo cincizeci de muncitoare lucram la curățatul ruinelor, destul de departe de lagăr. Eram transportate acolo într-un tramvai special. Livi și cu mine obișnuiam să ședem în primul vagon împreună cu prietenele noastre cele mai bune. Era o lege nescrisă ca surorile și prietenele să se țină împreună, să șadă una lângă alta, aproape că nu îndrăzneam să nu se ținem de mână. Se puteau întâmpla așa de multe, așa de neașteptat și nu trebuia să provocăm soarta scăpându-ne din vedere.

Accidentul se întâmplă la terminarea zilei de lucru. Semnalul sunase și toată lumea alerga spre tramvai ca să-și asigure locuri de șezut, când Livi strigă:

– Așteptați puțin, trebuie să-mi iau ceva ce am uitat sub o cărămidă acolo.

– Grăbește-te, că ni se ocupă locurile.

– Da, vin îndată.

Când în sfârșit veni, tramvaiul tocmai trebuia să plece și un paznic SS furios ne împinse în ultimul vagon în timp ce ne înjura și ne lovea cu bâta. Nu aveam nici un loc de șezut și eu bolboroseam:

– Ai fi putut să te grăbești puțin! Acum trebuie să stăm în picioare tot drumul.

Livi nu răspunse, privea visătoare înaintea ei.

Tramvaiul porni și fetele obosite discutau încet, bucuroase că ziua de lucru se terminase, că vor fi în curând înapoi în lagăr și că se vor putea întinde pe patul lor tare.

– Crezi că o să căpătăm marmeladă? întrebă cineva.

– Poate, de mult nu am mai căpătat, răspunse altcineva.

Eu nu aveam chef de vorbă. Bineînțeles că ar fi fost bine cu puțină marmeladă ca supliment. Dar ce importanță avea, oricum rămâneam mereu flămânde.

Părea că nici nemții nu prea aveau de mâncare. Șeful de echipă și-a fiert o supă cu coji de cartofi. Dar el o mânca totuși cu pâine. O pâine neagră țărănească, cu coajă bine prăjită... Ochii mei flămânzi erau prea mult pentru el și până la urmă mă alungă de acolo. Se rușina pentru că nu împărțea pâinea cu mine, sau pentru că și el avea așa de puțină mâncare? El trebuie să fi știut că noi aveam și mai puțină mâncare. Dar el nu era un om rău, obișnuia să închidă ochii când eu intram în biroul lui ca să mă încălzesc. Deși primăvara era pe drum, vântul bătea cumplit și putea să fie destul de frig.

Vântul suflase toată ziua și, când m-am uitat pe fereastră, am văzut că vântul s-a întețit și mai rău. Tramvaiul înainta încet și eu căutam semne de primăvară în coroanele pomilor de pe marginea drumului. Nu apăruseră încă muguri, pomii erau în continuare desfrunziți și nimic nu ascundea rănile pe care bombele le făcuseră în clădirile din împrejurimi. Nu mai erau multe case nevătămate. Dar eu eram așa de obișnuită acum încât nici nu mai reacționam. Doar un pian răsturnat pe spate cu picioarele în aer îmi atrase atenția și-mi aminti de pianul meu. Unde o fi el astăzi? Oare cânta cineva la el?

Deodată un zgomot asurzitor îmi întrerupse gândurile. „O bombă" mă gândii eu. „Acum murim!" Și am strâns mâna lui Livi. Ea înțepeni în timp ce vagoanele se zguduiră și se opriră.

Noi căzurăm peste fetele care ședeau vizavi și ne uitarăm îngrozite una la alta.

– Ce s-a întâmplat?

În tăcerea care s-a așternut deodată, am văzut cum primele două vagoane dispăreau într-un nor de praf. În secunda următoare s-a declanșat o gălăgie imensă, țipete ascuțite se amestecau cu plânsete și vaiete. Am alergat afară din vagon și am fost întâmpinată de o privelițte îngrozitoare. Fete rănite, cu sângele țâșnind, zăceau sau se târau printre grămezile de pietre și scaunele sparte. Am stat paralizată – după puțin timp am înțe-

les ce s-a întâmplat: o casă bombardată s-a prăbușit peste tramvaiul care trecea tocmai atunci și a nimerit primele două vagoane. Nu al treilea. Noi, care stăteam din întâmplare în ultimul vagon, am scăpat neatinse.

Am alergat la o fată care era îngropată până la jumătate în moloz și am ajutat-o să iasă afară. Avea numai zgârieturi dar era foarte șocată. Toate ne-am apucat să scoatem rănitele de sub grămezile de ruine. Săpam cu mâinile. Cele care mai aveau putere, se ridicau singure și se așezau la marginea drumului, unde zăceau deja câteva păsări rănite, tăcute și strivite. A trecut o veșnicie până cineva a adus apă și cârpe. În sfârșit puteam să spălăm și să pansăm rănitele. Ele se văicăreau, voiau să bea apă și chemau cu disperare pe rudele lor.

– Cipi, Cipi, unde ești? chema cineva cu voce slabă, cineva care tocmai atunci fusese scoasă de sub o grămadă de pietre.

– Aici sunt, strigă Cipi fericită că sora ei a dat știre de viață. Cum îți este?

– Mă doare rău în piept, se plânse sora ei.

– Stai liniștită, poate că ți s-a rupt o coastă. Sper că ambulanța o să vină repede.

Ambulanța veni, dar ea nu avu voie să ia rănitele ci numai moartele. Schara, care fusese informat de cele întâmplate, apăru deodată și începu să dea ordine. Rănitele trebuiau culcate pe băncile din vagoanele intacte și transportate înapoi la lagăr. Nu li se permitea să fie duse la spital, ele trebuiau să fie îngrijite în dispensarul lagărului. Adică: sau se vindecau de la sine, sau mureau. Puțin îi păsa lui.

Au trecut multe ore până când le-am dezgropat pe toate. Rănitele suspinau și țipau, cele mai multe plângeau, mai mult sau mai puțin zgomotos. Una dintre femei nu mai dădea nici un semn de viață când am dezgropat-o.

– Mama, mama, striga fiica ei de 13 ani, ea care fusese obiectul nostru de invidie, ea care o avea pe mama ei cu ea.

Acuma simțeam numai compătimire. Nimeni dintre noi nu ar fi vrut să schimbe cu ea. Să-ți pierzi mama acum părea încă și mai rău decât să o fi pierdut atunci când o pierduserăm

cu toatele. Ea nu voia să creadă că mama ei era moartă, mereu o îmbrățișa și o săruta, o ruga și o implora:

– Mamă, mamă, nu ai voie să mori, nu ai voie să mă părăsești, uite-te la mine, mammaaaa. Și plângea disperată.

Livi se duse la ea și încercă să o liniștească. Abia atunci am băgat de seamă că și fata era rănită, unul din brațe îi atârna fără viață, probabil rupt.

Între timp a mai fost dezgropat un cadavru. Era Vera, draga noastră Vera. Nu-mi venea să-mi cred ochilor. Nu avea voie să fie adevărat. Vera, cu care vorbisem o jumătate de oră înainte. Ea nu putea fi moartă! Eu nu puteam să văd nici o rană, așa că am început să îi fac respirație artificială, dar nu a ajutat. Ea era moartă. Dumnezeu a ascultat-o.

Ajun de Anul Nou 1944

Noi ne înapoiaserăm de curând de la lucru, tocmai terminaserăm cu treburile care trebuiau făcute seara, „cafeaua" era băută și rumegam câteva bucățele de pâine. Afară era foarte frig și cele câteva bucăți de lemn cu care făcusem foc dădeau prea puțină căldură. Eu ședeam ghemuită pe patul meu și încercam să mă încălzesc în timp ce ascultam la conversația altora.

– Este ajun de anul nou, zise cineva.

– Care este diferența? întrebă cineva de pe alt pat.

– Lumea se îmbracă frumos și se pregătește de petrecere, zise a treia.

– Vă amintiți ce bine petreceam mai de mult? întrebă Magda.

– Este numai un an de atunci, dar se simte de parcă ar fi fost în altă viață, răspunse Teri. Fetele începură să iasă din apatie, murmurul începu să crească. Toate își aminteau câte ceva, toate voiau să povestească despre petrecerile trecute de revelion, amintiri plăcute.

– Și ce mâncare, vă amintiți?

– Și Petre, care aducea totdeauna o mulțime de bere.

– Petre, de care eu eram așa de îndrăgostită. Unde o fi el acum? Credeți că mai trăiește?

– Bineînțeles că trăiește, așa tânăr și puternic cum este.

– Îți amintești rochia mea de organdi roz cu volane? Eram așa de frumoasă în ea anul trecut de revelion, întrebă Olga.

Frumoasa Olga, care acum ședea gheboșită, slabă și cu părul scurt ca niște țepi de arici – numai umbra celei ce a fost. „Noroc că nu se poate vedea pe ea", mă gândeam eu. Anul trecut fusese regina balului.

– Numai un an a trecut de atunci? întrebă Bözsi, sora lui Olga. Mă simt de parcă aș fi petrecut toată viața aici.

– „Eternity in an hour" – nu așa a înțeles Blake când a scris *Auguries of Innocence,* zise Magda care avea totdeauna un citat la îndemână.

Ele continuau să vorbească, eu ascultam. Și eu am fost copleșită de amintiri, dar era prea dureros să le îmbrac în cuvinte. Am început să îl înțeleg pe Dante: „Nessun maggior dolor... – Nu există durere mai mare ca amintirea unui trecut fericit în zilele triste".

Semnalul de noapte sună, lumina se stinse. Noi nu puteam dormi și cineva reuși să aprindă o lumânare. Noi ședeam în continuare ghemuite pe paturile noastre și ne aminteam. Amintirile se amestecau cu poezii și povestiri, fiecare colabora cu ceva. Rozsi începu să cânte, avea o voce blândă, plăcută și câteva fete începură să cânte cu ea. Toate începură să plângă când ea cântă despre fetița săracă, în zdrențe pe un ger fioros, care vindea țigări trecătorilor.

„Belz, orășelul meu, unde ești tu acum?", un cântec vechi pe idiș, se auzea melancolic din alt pat.

Și când cineva începu să cânte despre mama, „A idișe mame", plângeau cele mai multe. Când am terminat de plâns și cântecele au început să se rărească, cineva întrebă:

– Cum credeți voi că o să fie 1945?

– Tot așa ca 1944, veni răspunsul.

– Credeți că o să fim tot aici de revelion?

– Nu scăpăm niciodată de aici!

– Poate că nici nu o să mai trăim atunci!

– Poate că o să murim de foame, sau poate ne trimit înapoi la Auschwitz.

Dar atunci am reacționat:

– Ce tot vorbiți acolo? Cum puteți spune atâtea prostii? Bineînțeles că plecăm de aici, am spus eu cu toată convingerea.

– Când? întrebă Sussie curioasă, agățându-se de cuvintele mele.

Eu am răspuns fără să mă gândesc:

– În 15 aprilie.

Fetele săriră din pat şi se adunară în jurul meu, toate aveau ceva de întrebat, vorbeau în acelaşi timp, deodată le-am apărut ca un oracol.

– Este adevărat?

– De unde ştii?

– Sigur că promiți?

– O să se termine războiul atunci?

Întrebările veneau una după alta şi toate mă priveau mirate şi cu admirație.

– Atunci o să se termine războiul?, se repetă întrebarea.

– Războiul nu o să se termine dar noi o să fim liberate, am răspuns eu, din nou fără să mă gândesc. Ele mă priveau cu neîncredere, şi totuşi dornice să mă creadă. Murmurul se potoli, toate tăceau gânditoare.

– Facem pariu? întrebă Sussie.

– Facem, am zis eu.

– Ce-mi dai dacă pierzi?

– Porția mea de pâine, am spus eu fără să clipesc. Ce-mi dai tu dacă pierzi?

– Cum pot eu să ştiu astăzi ce o să fie atunci tot atât de valoros cât este o porție de pâine acum? răspunse Sussie care era deosebit de impresionată de miza mea îndrăzneață. Dar îți promit că o să capeți ceva tot atât de valoros.

Noi ne-am dat mâna ca semn că am încheiat pariul, am suflat în lumânare şi ne-am dus la culcare. A doua zi era zi obişnuită de lucru.

Ningea. Iarna începea să ne țină încleştate cu o mână de fier şi ne făcea să simțim gerul din ce în ce mai rău, pe zi ce trecea. Hainele mele nu erau destul de călduroase şi încălțămintea mea era încălțăminte numai cu numele. Într-o zi, la întoarcerea de la muncă, s-a răspândit zvonul că au sosit câteva perechi de ghete, care vor fi date câtorva dintre noi. Cine o să fie fericitele? Probabil că numai acelea care aveau protecție, prieteni cu influență. Cele care aveau sarcini speciale, la bucătărie, la dispensar sau la locul de muncă, veneau totdeauna în primul rând când se împărțeau suplimente de lucruri folositoare. Doctorul, kapo şi blockova erau totdeauna privilegiați şi eu nu eram nimic din toate astea, deci nu aveam drept la nimic, nici măcar să visez la favoruri de supliment.

Dar eu nu mă puteam împiedica să visez la o pereche de pantofi în timp ce-mi priveam picioarele. Găuri mari se căscau în talpă şi pielea de deasupra – ceea ce fusese odată pielea de deasupra – era fixată cu un fir de sârmă. Când aveam norocul să găsesc ziare vechi printre ruine, reuşeam să-mi izolez picioarele de frig. Dar acum era mult de atunci. Acum aveam doar o cârpă subțire între picior şi pământul acoperit de zăpadă. Sârma care fixa pantoful mă rodea la fiecare pas. Acum nu-mi mai simțeam picioarele, părea că târam după mine două bucăți de gheață. Ca un miraj vedeam înaintea mea o pereche de cizme întregi şi ca în vis îmi imaginam că picioarele mele erau calde.

Ce trebuia să fac pentru ca să fiu una din cele alese? Să îndrăznesc să mă duc la comandantul lagărului? „Oricum nu mă poate omorî pentru asta", mă gândeam eu şi m-am hotărât să iau riscul.

Eu o să mă prezint pur şi simplu în fața lui, o să îi arăt pantofii mei rupți şi o să-l rog să-mi dea o pereche nouă.

Tocmai atunci descoperii că Schara venea în curte. Mi-am îndreptat spatele, am înghițit de câteva ori şi m-am dus la el.

– Pantofii mei sunt rupți şi eu vă rog să-mi dați o pereche de ghete noi.

Palma care a lovit obrazul meu stâng m-a făcut să-mi pierd echilibrul, m-am clătinat şi am făcut câțiva paşi la stânga,

dar am rămas în picioare şi am continuat să-l privesc în ochi. Aşa o obrăznicie era prea mult pentru el, ridică mâna şi mă mai lovi o dată, de data asta pe celălalt obraz. Eu m-am clătinat încă o dată, dar mă ţineam în continuare pe picioare şi speram în fundul sufletului meu că voi căpăta ghetele. Dar el nu mai era interesat de mine, îmi mai aruncă o dată o privire nimicitoare, se întoarse pe călcâi şi plecă din curte.

În seara aceea l-am rugat pe Dumnezeu să facă o minune.

Dimineaţa următoare era zăpadă înaltă. La locul de lucru, şeful de echipă se uită la picioarele mele şi zise:

– M-am uitat la picioarele tale de câteva zile, pantofii tăi s-au rupt de tot. Nu îţi poţi face rost de pantofi mai prezentabili?

– A venit un transport de încălţăminte, dar nu a ajuns şi pentru mine.

El s-a uitat precaut în jur, ca nimeni să nu ne vadă

– Eu am găsit un pantof drept care se mai poate întrebuinţa, zise el şi-mi arătă un pantof maro bărbătesc, pe care se vedea bine că a fost scos de sub o grămadă de ruine.

– Am voie să-l iau? Îl priveam cu neîncredere.

– Îl vrei?

Ori că voiam! Închipuie-ţi că cel puţin un picior nu o să mai degere. Mi-am încălţat pantoful maro bărbătesc şi mi-am amintit de Charlie Chaplin, îmi lipseau doar jobenul şi bastonul. Piciorul drept în „barca" maro, piciorul stâng în gheata neagră ruptă. Piciorul drept începea să se dezgheţe şi nu-i păsa de piciorul stâng care mârâia invidios. Eu nu îndrăzneam să mai stau acolo ca să-mi încălzesc piciorul stâng. Dacă cineva descoperea că şeful de echipă vorbea cu mine, era expus la neplăceri.

M-am înapoiat la lucru, vrăjită de picioarele mele. Pantoful maro, gheata neagră... Mă uitam mereu la ele în timp ce păşeam şi am început să mă îndoiesc că astea erau picioarele mele. Mă simţeam despicată de parcă aş fi urmărit paşii a două persoane, un bărbat care tocmai fusese salvat de sub ruine şi o cerşetoare în drum spre o instituţie de binefacere ca să cerşească o pereche de pantofi.

A mai durat mult timp până când am putut schimba și gheata stângă. A trebuit să aștept până la primăvară când a venit un transport de pantofi de lemn.

Era o senzație curioasă să port pantofi de lemn, pantofi întregi de lemn. Nu eram obișnuită cu ei și mi se părea greu să învăț să merg cu ei. Mi s-au făcut bășici, atât pe călcâi cât și pe partea de sus a piciorului, totuși era mai bine decât cu gheata ruptă. Am scăpat să mai simt apa de gheață topită sub tălpile picioarelor.

Apariția fetelor care mergeau în marș cu pantofi de lemn, țepene și neobișnuite cu ei, era o priveliște tragicomică. Noi purtam în continuare hainele noastre civile cu cruci galbene dar acum, când primăvara se apropia, trebuia să predăm hainele noastre de iarnă. Îmi părea rău după haina mea albastră, aerul de primăvară era încă rece. Rochia pe care o aveam era de bumbac maro cu pătrățele, cu mâneci lungi și Livi avea o fustă neagră și un pulover bej. Puloverul îl schimbase cu o altă fată care a luat puloverul roșu al lui Livi.

Puloverul bej aparținuse la început lui Ditsi, verișoara noastră și prietena cea mai bună a lui Livi și era tricotat de mama ei. Când Livi l-a descoperit a vrut, bineînțeles, să îl aibă ea și era gata să facă sacrificii mari ca să îl obțină. A purta o haină care a aparținut unei rude se chema de parcă ruda era acolo, cu noi.

De multe ori ne-am întrebat dacă Ditsi trăia undeva într-un lagăr sau dacă murise? După mult timp am aflat că ea rămăsese în Auschwitz și fusese împușcată la evacuare. Știrea asta a fost printre cele mai grele de acceptat: că cineva a trebuit să treacă prin chinurile iadului fără nici un rost și a murit exact înaintea eliberării.

Zilele treceau. Încă una și încă una. Eu nu mai știam exact ce dată era. Duminicile le recunoșteam fiindcă nu lucram. Dar asta nu însemna că ne odihneam, din contră, erau și mai obositoare. Trebuia să stăm în curte și să înghețăm în timpul Zählappell-urilor fără sfârșit în loc să ne încălzim muncind. Serile obișnuiam să spun o mică rugăciune, interpretată liber după poetul ungur Janos Arany:

Îți mulțumesc, bunul meu Dumnezeu
pentrucă este din nou seară
o zi mai puțin
de chin pe pământ...

Îmi era dor de somn. Încercam să-mi închipui că somnul era realitatea şi că visam în cursul zilei. Un coşmar din care mă trezeam îndată ce adormeam seara. Atunci, în somn, îmi puteam revedea pe cei dragi, puteam vorbi cu prietenul meu, bucura de mâncarea cea mai bună pe care o gătea mama şi plimba în grădina noastră printre flori şi pomi fructiferi. Dimineţile obişnuiam să povestesc lui Livi cum am petrecut noaptea şi număram câte ore mai erau până când o să pot întâlni din nou pe părinţii mei în Sighet. Ea asculta fără să comenteze, dar voia să îi spun tot, în amănunt: cum arăta mama, cum era îmbrăcată, ce aveam de mâncare, cum arăta grădina. Şi eu povesteam, în timpul marşului spre locul de muncă, în timp ce vântul şi ploaia ne biciuiau.

De cele mai multe ori mergeam apatice la lucru, nu în tact de marş, aşa cum doreau paznicii noştri. Lor nu le plăcea asta şi ne dădeau ordin să cântăm marşuri şi loveau cu bâta pe cele care rămâneau în urmă. Trecătorii trebuiau să vadă un grup de muncitoare vesele, nu o adunătură de haimanale care-şi târau picioarele.

Noi nu aveam de ales, era mai bine să le facem pe plac. Cu ultimul efort începeam să cântăm şi mergeam de bine, de rău, în marş.

Ajunse la locul de lucru, am format ca de obicei un lanţ ca să curăţăm locul după bombardamentul din timpul nopţii. Dacă tot ni se cerea să cântăm, cineva începu să intoneze un şlagăr banal unguresc, care, după părerea noastră, se potrivea exact cu situaţia noastră::

„Lumea consistă dintr-o singură zi. Cine ştie ce ne aşteaptă, cine ştie ce ne aduce ziua de mâine?..."

Cântecul era prea deprimant şi Roszi începu atunci să cânte un şlagăr nemţesc mai vesel: „Es geht alles vorüber, es geht alles vorbei..." („totul este trecător...") şi am început cu toatele să cântăm cu ea. Cântecul ne-a dat speranţă şi în curând

am început să credem în ce spunea cântecul. Paznicii se neliniştiră şi încercară să ne facă să tăcem, şi când noi tăcurăm începură alte grupe din apropiere să cânte acelaşi cântec şi când ele tăcură continuarăm noi. Aşa am continuat un timp până când paznicii SS se înfuriară şi ne ameninţară că ne împuşcă. Atunci am tăcut. Nu ne aşteptaserăm la o reacţie atât de violentă. Noi voiam numai să îi irităm, nu am fi îndrăznit niciodată să îi provocăm serios.

În primul rând voiam să ne încurajăm. Noi ne ţineam împreună şi ne sprijineam una pe alta, ne dădeam reciproc putere. Ne cunoşteam din copilărie şi nici nu îndrăzneam să mă gândesc ce s-ar fi întâmplat cu noi dacă am fi fost despărţite. Bănuiesc că am fi pierdut voinţa de a mai trăi. Aşa cum era, se găsea totdeauna cineva care avea grijă ca acea, ale cărei puteri slăbeau, să-şi revină. Noi aveam grijă ca toate să-şi menţină speranţa, simţeam răspundere una pentru alta.

CAPITOLUL VI

VIAȚA CURGE MAI DEPARTE

Într-o zi de iarnă cu soare şi rece, Kati şi cu mine primirăm ordin să tăiem lemne în pădurea din apropierea locului de muncă. Era o muncă grea dar mie îmi plăcea. Mie îmi făcea plăcere să mă duc în pădure, departe de locul zgomotos pe care se clădea. Wilhelm, singurul paznic care se arăta uneori omenos, era cu noi.

Era dimineața devreme şi noi ne bucuram de soarele care se ridica, în timp ce noi mergeam către pădure. Era o pădure de brad încărcată de zăpadă, cu câteva trunchiuri tăiate care zăceau pe acolo. Sarcina noastră era să curățăm trunchiurile de crengi şi să le tăiem în bucăți potrivite aşa ca grupul viitor să le poată transporta la baraca paznicilor, care trebuia încălzită. În timp ce lucram văzui o bătrânică cu o bonetă neagră care se zărea printre copaci, înaintea unei colibe mici pe care o văzusem mai înainte. Bătrâna se uita insistent la noi, intra şi ieşea din colibă şi imediat ce paznicul era cu spatele la ea ne făcea semn îmbietor. Ea repeta gesturile sale, tot mereu şi eu mă întrebam ce voia.

– Kati, vezi bătrâna care ne face semn?

– Da, ea vrea desigur ca noi să ne ducem acolo.

– Dar noi nu îndrăznim. Să nu fie o cursă.

– Ce cursă, doar vezi că este o bătrână.

– Dar până acum nimeni n-a îndrăznit să se apropie de noi. De ce ar face ea asta?

– Trebuie să încercăm să ne ducem mai aproape şi să vedem ce vrea.

O urmăream cu privirea, dar nu îndrăzneam să ne apropiem.

– Iată, acum face semn din nou!

Bătrâna intră în casă. După un timp veni înapoi cu ceva în mână. Era un sandviș? Cam așa arăta. Ziua trecea și noi aruncam priviri pe furiș către bătrână, care făcea semn intrând și ieșind din casă.

Către seară luarăm hotărârea să încerce Kati să abată atenția paznicului, în timp ce eu mă voi apropia de bătrână. Eu începui să adun bucățile de lemn în timp ce făceam cercuri din ce în ce mai mari. Îmi veni ideea că uneori ni se da voie să strângem ramuri și ce mai cădea pentru căminele noastre proprii din lagăr, așa încât întrebai pe Wilhelm dacă puteam face asta. După răspunsul lui aprobator mă simții mai liberă să mă depărtez.

După un moment dădui semnal lui Kati: „Acum!" Atunci începu ea o istorisire lungă despre timpul ei de școală de demult, de care Wilhelm așa cum ea știa, era interesat. Wihelm fusese învățător înainte de război. În același timp îmi luai inima în dinți și mă furișai până la bătrână. Când fui aproape de ea, o auzii șoptind:

– Nu-ți fie frică. Și eu sunt evreică.

Mi-era greu să cred și mi-era frică de o capcană. Ea arătă casa și acum puteam să văd prin fereastră că masa era pusă cu o față de masă albă, iar două lumânări aprinse sclipeau în șfeșnice simple de lemn și pe o farfurie pregătită trona ceva care părea să fie o pâine acoperită. *Halla*, pâinea de sâmbătă? Totul spunea că erau pregătiri pentru cina de sărbătoare de vineri seara, adică șabat. Ea poate că era evreică în orice caz. Dar cum de era cu putință ca ea să fie aci liberă? Cum putuse ea să scape de SS? Ea poate trăia cu hârtii de arian și aprindea lumânări numai de dra-gul nostru? Sau poate că așteptările mele îmi jucau o festă? Eu nu știam și nici nu puteam să întreb. Eu nu îndrăzneam să stau, luai doar sandvișul pe care mi-l întinsese și fugii înapoi. Când fui înapoi în lagăr nimeni nu vru să-mi dea crezare. Sandvișul nu fu suficient ca dovadă.

Zăpada căzu toată noaptea și a doua zi eu și grupul meu primirăm ordin să curățim zăpada. Călătorirăm cu tramvaiul la stație și acolo furăm puse să curățim strada de zăpadă. Soarele de dimineață strălucea palid pe ruinele din jurul stației, însă clădirea stației, curios, era întreagă. Ceasul de pe fațadă arăta ora

opt şi zece minute. Lucram în tăcere. Între mişcările de lopată suflam puțină căldură pe degetele mele înghețate. Zăpada adâncă înăbuşea sunetele în jurul nostru, iar vehiculele puține de abia se auzeau. Oameni cu obrajii îmbujorați îmbrăcați în haine călduroase se grăbeau pe dinainte, fără să ne vadă.

Ei nu puteau să se stăpânească să arunce priviri cu coada ochiului. Ce gândeau oare când ne vedeau, femei slabe în haine subțiri, lopătând zăpada, tremurând? Că aveau vedenii? Sau poate că nu ne vedeau deloc. Nu vezi ce nu vrei să vezi. Doar puțini oameni stăteau şi ne priveau de la distanță. Nimeni nu venea aproape, nimeni nu punea întrebări. Mai târziu, vor spune că nu au ştiut nimic... şi, mai târziu, vor spune că totul a fost o minciună.

Curățirăm zăpada cu lopata, toată ziua, cu pauză pentru supa de prânz, care ne încălzi puțin. Ne mențineam căldura corporală prin a lucra mai încordat, dar era greu să împiedicăm ca mâinile şi picioarele să înghețe. Băteam din picioare şi din mâini, băgam degetele în gură şi totuşi multe căpătau degerături. Dar şi ziua asta luă sfârşit.

Ziua următoare împlinea Livi cincisprezece ani. Zilele de naştere nu trebuiau să treacă fără să le remarcăm, nici măcar în lagăr. Eu mă gândeam şi planificam, discutam cu celelalte şi hotărîi s-o sărbătorim seara, după lucru. Ea nu trebuia desigur să afle ceva dinainte.

Dimineața o îmbrățişai şi o felicitai. Mă scuzai că nu aveam nici un cadou pentru ea şi promisei să îndrept aceasta mai târziu, când ne vom libera. Ea nu spuse prea multe, dar eu văzui că era dezamăgită. Dar şi asta făcea parte din plan. Cu atât mai mare va fi bucuria, seara, mă gândeam eu.

Ziua trecu, la fel ca ziua dinainte, cu curățatul zăpezii în fața stației. Livi era mai tăcută decât de obicei, ea se gândea probabil la zilele de naştere din trecut, la părinții noştri care totdeauna ne sărbătoreau cu cântec şi şocolată cu lapte la pat, la cadourile pe care obişnuia să le primească, la sărbătorirea zilei de naştere pe care o aranjam. Nici o sărbătoare de data aceasta. Dar totuşi, când vom veni înapoi de la muncă, va găsi Sari, care

locuia în altă baracă, vreun pretext ca s-o cheme, aşa ca noi să putem să aranjăm mica noastră surpriză. Eu pusei o crenguță de brad pe patul ei şi împrejur puserăm cadourile noastre modeste: un şiret de pantof, o bucățică de săpun, un borcănaş stricat cu cremă de frumusețe pe fund. Desigur mai găseam noi comori printre ruine. Sussie dărui rația ei de marmeladă şi Magda o poezie scrisă cu această ocazie. Eu putui să-i dau o rație de pâine, pe care o păstrasem mai multe săptămâni. Împodobirăm patul cu câteva crenguțe şi conuri de brad şi aşteptarăm ca ea să vină. Şi când ea veni, începurăm să cântăm: „Mulți ani trăiască...". Livi fu copleşită.

– Vă mulțumesc! Dar ce e asta? întrebă ea surprinsă. Este pentru mine? şi arătă spre patul ei unde cadourile erau rânduite.

– Hai, noroc! strigarăm noi în cor. Să-ți fie de bine! şi o îmbrățişarăm.

Expresia ei mirată era de neprețuit. Ochii i se făcuseră mari, gura deschisă, ca nu se putea aduna ca să mulțumească. Ea se duse la pat, luă fiecare lucru în parte şi repetă mereu:

– E al meu! E pentru mine? Am primit cadouri, v-ați adus aminte de ziua mea de naştere! O, pâine!

Ea ridică pâinea şi se uită la mine.

– E de la tine?

Şi când eu făcui semn că da, ea spuse:

– Nu, eu nu pot să primesc asta, tu nu trebuie să dăruieşti pâinea ta!

– Eu am strâns-o un timp îndelungat. Nu te nelinişti pentru mine. Acesta este cadoul meu de ziua ta de naştere şi tu să mănânci totul singură. Să nu dai nimănui din asta! Nici măcar mie!

Ea avea lacrimi în ochi în timp ce continua să se ocupe de celelalte cadouri.

– Marmeladă! Vă mulțumesc, că sunteți aşa de bune! Cui să mulțumesc pentru marmeladă? şi sărută pe Sussie când văzu privirea ei mândră.

– Pâine şi marmeladă! Gândiți-vă ce o să mai mănânc astăzi! Ea luă apoi borcanul de cremă, deşurubă capacul şi mirosi conținutul.

– Cremă de frumusețe! Ce minunat! spuse ea şi începu să se ungă şi să îmbrățişeze pe Olga, care i-o dăduse.

– Cum ai putut să ştii că sunt aşa de uscată la față, aşa de uscată că mă şi doare, spuse ea şi se uită la Olga cu recunoştiință.

– Şi săpun! şi şireturi! Ce comori! Cum să vă mulțumesc? Ce bune sunteți! Şi eu nu pot să vă invit la ceva.

Între timp se împărți cafeaua şi ne aşezarăm cu toatele în jurul lui Livi aşteptând ca ea să înceapă să mănânce din pâine. Cineva i-a împrumutat un cuțitaş „organizat" şi ea tăie o felie foarte subțire de pâine, aproape transparentă. Încet şi ceremonios unse un strat subțire, subțire de marmeladă. Trebuia să fii reținut, atunci ajungea pentru mai mult timp. Opt perechi de ochi urmăreau cea mai mică mişcare a ei.

– O, nu, poți să ungi puțin mai gros. Asta nu trebuie să păstrezi. Trebuie să mănânci totul astă seară, spuse Sussie cu ochi strălucitori.

Livi unse încă puțin şi, cu totul concentrată pe ce făcea, muşcă din pâine cu o expresie de fericire.

Când bucățica de pâine dispăru în gura ei, începui şi eu să mestec. Eu nu-mi dam seama de asta înainte de a întâlni privirea ei şi de-abia atunci văzui că toate mestecau în gol. Livi încetă de a mai mesteca, îmbucătura i se opri în gât. Ea luă pâinea şi părea că voia să împartă cu noi. Eu o oprii. Era doar ziua ei, era pâinea ei, nimeni nu avea voie să mănânce din ea. Nici măcar eu. Dar ea nu putea să mănânce atâta timp cât privirile înfometate urmăreau fiecare înghițitură. Până la urmă trebuirăm să acceptăm fiecare bucățica sa de pâine. Aşa voia ea să sărbătorească ziua ei de naştere.

Din ce în ce mai des auzirăm de la Paul şi de la alți prizonieri că nemții erau învinşi pe diferite fronturi şi că războiul nu mai putea să continue prea mult. Aceste veşti erau ca nişte

injecții de vitamine. După fiecare astfel de injecție realitatea cea grea devenea încă și mai dureroasă, dar soarele de primăvară cu razele lui calde făcea ca să ne simțim mai ușurate și fiecare rază de soare ne dădea câte puțină speranță. Era la sfârșitul lui martie. Se simțea o neliniște în aer. Alarma aeriană se auzea din ce în ce mai des și Hamburgul era bombardat din ce în ce mai tare.

Din scrisorile lui Paul reieșea că rușii se apropiau de Berlin. În cuvinte cu subînțeles scria el că nu voia să aștepte sfârșitul în Hamburg și întreba dacă voiam să-l urmez. El propunea ca eu să fug din lagăr în timpul unei alarme, când paznicii se aflau în adăpost. El era îngrijorat pentru mine, se temea că nemții ne vor face capătul înainte ca armata eliberatoare să fi ajuns la lagăr. El credea că va putea să folosească cunoștințele sale despre oraș și să stea ascuns până ce Hamburgul va fi eliberat.

După ce am gândit asupra acestei propuneri și am vorbit cu Livi m-am hotărât să nu fac asta, riscurile erau prea mari. Paznicii SS obișnuiau să dea drumul la câini înainte de a se duce în adăpost și amenințau să împuște pe toți cei care părăseau baraca. Desigur că erau riscuri și dacă stăteai pe loc. Teoria lui Paul era foarte verosimilă, dar energia de care era nevoie ca să fugi era prea mare pentru mine. Eu urmam legea celei mai mici rezistențe, fie ce o fi. Eu scrisei o scrisoare lui Paul în care îi uram succes și îi promiteam să-l caut mai târziu dacă vom supraviețui.

Două zile mai târziu începu o activitate mare în lagăr, circula zvonul că lagărul se va desființa. Rușii se apropiau – sau poate englezii? – și acum era vorba să se șteargă urmele. Ne întrebam numai în ce fel ne vor face nemții capătul. De data asta vom muri, era sigur. Furăm puse în rând pentru Zählappell și așteptarăm mai multe ore. În cele din urmă sosi comandantul lagărului și dădu ordin să fim băgate într-una din barăci, douăsute într-o odaie care înainte era pentru douăzeci de fete. De îndată ce furăm înăuntru ne-am înghesuit pe paturi și ne întrebam ce vor face cu noi. Înghesuiala în block amintea mult de aceea din sinagogă înainte de deportare. Oare vom fi deportate

din nou? Sau ne vor omorî îndată? Dispoziția noastră era foarte coborâtă, nimeni nu spunea ceva, doar aşteptam.

După un timp veni femeia SS, Maria cea grasă, care ne dădu ordin să ne dezbrăcăm. Ne supuserăm fără să avem curaj să întrebăm de ce, când ea ne lămuri că acolo unde ne vom duce nu vom avea nevoie de haine. Ne îmbrățișarăm şi aveam doar o întrebare în cap : În ce fel ne vor omorî? Ne vor împuşca? Când două fete veniră cu supa, crezui că am găsit răspunsul: Otravă! „Nu trebuie să ne atingem de supă," mă gândii eu. „Şi ce ? Şi ce dacă nu atingem supa? Dacă ei vor să murim, vom muri în orice caz." Eu nu vedeam nici o ieşire.

În acelaşi moment veni comandantul lagărului şi se uită surprins la noi. El începu să țipe şi întrebă cum se explică faptul că eram dezbrăcate. Când dădu cu ochii de Maria cea grasă începu s-o certe şi dădu ordin să ni se dea înapoi hainele. Ea se supuse ruşinată şi păru dezamăgită că nu va asista la o execuție în masă. Ne îmbrăcarăm şi continuarăm să aşteptăm. Ne simțeam ceva mai bine acum când eram îmbrăcate.

Eu îmi adusei aminte de o poveste veche evreiască despre o familie nenorocită, unde tatăl a şapte copii, sărac şi locuind strâmt, consultă pe rabin, care îi dădu ca soluție pentru aceste probleme sfatul de a lua în casă şi capra, în singura sa odaie. Dar când înghesuiala şi duhoarea deveniră de nesuportat, el dădu afară capra şi astfel în sfârşit putu să se bucure de casa lui. Eu nu mă bucuram, dar mă simțeam ceva mai liniştită.

După alte câteva ore de aşteptare, furăm transportate în întunericul nopții către stație. Eu mă gândeam din nou la Paul. Mă întrebam dacă el reuşise să fugă şi mă gândii din nou dacă făcusem bine că am rămas.

Numai viitorul putea să arate asta.

4 aprilie 1945

Din nou într-un tren de marfă. Frica puse din nou stăpânire pe noi. Vagoane încuiate cu ferestre bătute în cuie. Vom fi oare

omorâte cu gaze, totuşi? Vom vedea! Trenul stătu pe loc toată noaptea şi noi nu îndrăznirăm să dormim. O lumină slabă se strecura printre crăpături, când trenul se puse în sfârşit în mişcare.

Şuierul aburilor se auzi şi locomotiva se puse în mişcare, scuturându-se, în zori. Frica nu ne slăbi şi cu cât ziua înainta începurăm să simțim foamea şi setea. Găleata cu murdării din colț se umplu din ce în ce, deşertându-se şi răspândind duhoarea. Mie mi-era greață şi totul îmi amintea de ceva ce trăisem mai de mult. Eu mă întorsei ca s-o caut pe mama, dar văzui doar pe camaradele mele în haine cenuşii cu fețele lor palide ca moartea. Eu mă mângâiam cu gândul că poate există o viață după moarte şi atunci am s-o revăd curând.

Trecuseră douăzeci şi patru de ore de când căpătaserăm ceva de mâncare. Apa se terminase demult. Nimeni nu spunea nimic. Trenul se zguduia înaintând, se oprea, se pornea şi iar se oprea. Ziua înaintase mult când vagonul în sfârşit fu deschis. Primirăm ordin să golim găleata de excremente şi să aducem apă de băut de la pompă. Apoi vagoanele fură zăvorite din nou. Ne umplurăm stomacurile noastre flămânde cu apă, cu toate că fuseserăm prevenite să economisim apa. Nimeni nu ştia când vom primi apă data următoare.

Trenul încuiat stătu pe loc în timp ce veni noaptea. Şedeam înghesuite şi pline de frică, ascultând la cel mai mic zgomot de afară. Nu ştiam în continuare încotro eram pe drum, dar era mai uşor de suportat când trenul era în mişcare. Eu îmi țineam răsuflarea şi încercam să pornesc trenul prin puterea voinței mele. Dar trenul nu se mişca.

Deodată se auzi un scârțâit, uşile vagoanelor se deschiseră şi salve de împuşcături răsunară. Eu împietrii. Aşadar acesta era răspunsul, aşa se gândiseră: vom fi scoase afară, pe rând din fiecare vagon, una după alta şi vom fi împuşcate în întunericul nopții. Livi şi cu mine ne țineam de mână, înghețate de frică şi aşteptam. Nu îndrăzneam să ne mişcăm. Poate ne vor uita dacă eram tăcute.

Stăteam timp îndelungat în aşteptare încordată, dar nimic nu se întâmpla. Noaptea era tăcută, nici un alt zgomot nu se auzea. Dar nu îndrăzneam să adormim.

Către dimineaţă trenul se porni către o ţintă necunoscută. Aşa trecu încă o zi şi încă o noapte. A treia zi de dimineaţă trenul se opri. Uşile vagoanelor se deshiseră. Eu fui orbită de lumina puternică a soarelui. Auzii cântec de păsărele şi când ochii mi se obişnuiră cu lumina văzui verdeaţă adâncă înaintea mea. Câmpuri întinse, iarbă, copaci. Unde veniserăm? Mai trăiam oare?

Sunetul de ordine aspre îmi dădu să înţeleg că eram încă în mâna nemţilor. Eu nu ştiam în continuare ce ne aştepta. Când coborârăm din tren ne aflarăm în faţa unui lagăr încercuit de sârmă ghimpată iar deasupra porţii era deviza astăzi bine cunoscută: „*Arbeit macht frei*". Câţiva oameni palizi, apatici, umbre de oameni, stăteau în faţa porţii.

– Unde suntem acum? întrebai eu în şoaptă pe unul dintre ei.

– Nici gaz, nici pâine, muncă multă, fu răspunsul laconic.

OK, mă gândii eu, atunci poate am scăpat şi de data asta. Începurăm să fim obişnuite cu lipsa de mâncare şi mai puteam încă să muncim. Dacă nu erau camere de gazare, mai era o speranţă.

Mai târziu putui să aflu că eram la Bergen-Belsen.

Bergen-Belsen
7 aprilie 1945

Furăm înghesuite în barăci, nu prea deosebite de barăcile de la Eidelstedt. Fiecare primi câte un pat şi ne culcarăm imediat, istovite şi flămânde după călătoria cea lungă. Vreme îndelungată nu se întâmplă nimic. Aşteptam şi speram să ni se dea de mâncare. Dar nimeni nu se sinchisea de noi.

După multă vreme veniră câteva fete de la bucătărie, una cu o găleată de supă. A trebuit să ne aşezăm la coadă cu farfuriile noastre de tablă. Când veni rândul meu încercai în gând s-o fac să-mi dea din fundul vasului: verdeţuri sau poate şi puţină carne. Ea cufundă polonicul în mâncare, îl umplu şi îmi vărsă un

lichid brun, mai mult apă, cu puține verdețuri în farfurie. Varză? Ceapă? Era greu de recunoscut. Dar după trei zile fără mâncare era bine să te aşezi într-un colț cu o farfurie de supă înaintea ta şi să faci mişcările de mâncat: întâi să cufunzi lingura în supă, apoi s-o duci la gură, să înghiți şi să simți lichidul cald în tot corpul.

Eu mâncam încet, pentru ca să simt plăcerea aceasta mai multă vreme. Pâine nu primirăm.

Seara furăm chemați la Zählappell, de-asemeni şi dimineața. Altfel nu se întâmplă nimic altceva.

Primirăm „cafea" dimineața, o supă apoasă la mijlocul zilei şi „cafea" din nou, seara. După câteva zile se împărțea pâine, dar asta o singură dată. În continuare nu mai primirăm niciodată pâine. Apă nu se găsea, de-asemeni. Mulți beau din băltoacele din curte, cu toate că era interzis.

Într-o zi când eram pe drum către latrină văzui dincolo de gard o femeie în zdrențe, care se apropie de o băltoacă. Paznicii de la Belsen erau cei mai mulți soldați unguri şi acum auzii pe unul dintre ei strigând către femeie să stea. Ea nu făcu aşa, ci se aplecă, ca să bea. Atunci se auzi o împuşcătură şi femeia se prăbuşi la pământ.

Dimineața veni un bărbat SS şi întrebă dacă unii din noi vor să se ofere pentru muncă voluntară. Aceasta se va răsplăti cu o farfurie de supă în plus. Dimineața următoare mă oferii eu fără să ştiu despre ce lucru era vorba. Împreună cu alte câteva fete furăm duse în dosul barăcilor, unde grămezi mari de cadavre zăceau de jur-împrejur. Ni se dădură sape şi primirăm ordin să săpăm gropi adânci şi să îngropăm morții. Eu apucai sapa, mă uitai la cadavre şi începui să lucrez complet lipsită de simțire. Puteau să fie tot aşa de bine bucăți de lemn. Eu nu mă gândeam nici măcar că s-ar fi putut ca eu să zac acolo.

Cu mare caznă săpai împreună cu celelalte fantome descărnate. Când bărbatul SS fluieră pentru pauza de prânz eram cu totul istovită şi mă bucurai de supa care sosea.

Era o supă groasă de zarzavaturi şi eu primii chiar şi un os cu carne. Când furăm gata cu mâncarea, se dovedi că mai ajungea pentru încă o dată. Această porție mă gândeam să o păstrez pentru Livi. Mă aşezai la coadă şi când farfuria fu plină o pusei deoparte şi mă gândii ce bucuroasă o să fie Livi când o să capete o farfurie neaşteptată de supă. Supa nu era încă împărțită şi în timp ce eu mă odihneam mi se părea că supa îmi vorbeşte, mă ispitea şi încerca să mă convingă să-mi schimb hotărârea.

– Simți ce bine miros, vezi ce groasă sunt, încearcă să vezi ce gust bun am, aşa părea că vorbeşte supa.

Dar eu voiam să fiu tare, supa era pentru Livi, chiar dacă stomacul meu striga că vrea mai mult.

Dar supa trăia o viață a sa proprie şi continua:

– Ea zace numai pe pat şi nu face nimic. Iar tu lucrezi, tu ai nevoie de mai multă hrană. Mănâncă-mă! Grăbeşte-te! Poate ajunge pentru încă o dată şi tu nu ai nici o farfurie în care s-o capeți. Eşti proastă dacă laşi să-ți scape o porție în plus numai pentru că nu ai farfurie!

Acestui argument nu mă putui împotrivi. În speranța că ni se va oferi o a treia porție de supă, sorbii şi a doua porție. Acum mâncai încet. Deoarece cea mai groaznică parte din foamea mea era potolită, puteam să am plăcere de fiecare lingură de supă. Eu țineam supa în gură, îi simțeam gustul îndelung, înainte de a înghiți. Când fui gata mă uitai în aşteptarea porției următoare. Dar, vai, nu! Supa se terminase iar fetele de la bucătărie erau ocupate cu strânsul oalelor de mâncare ca să le ia de acolo.

Supa se terminase şi eu stam acolo cu stomacul plin şi cu mustrări de conştiință Eu înşelasem pe sora mea cea mică şi mâncasem supa ei. Eu mă simțeam ca cea mai rea dintre cele rele, la fel ca altele care se gândeau numai la ele. Cu ce dispreț mă uitam la cele care înşelau pe surorile lor la mâncare, acelea care furau de la mamele lor. Iar acum nu eram nici eu mai bună! Voi putea oare vreodată să îndrept pentru ea răul pe care i l-am făcut acum? Eu simțeam nu numai că am înşelat-o pe ea, ci şi pe mama mea, care mi-o încredințase pe fiica ei cea mică.

Dar cu toții ne-am schimbat. Unii în mai rău, câțiva, mai puțini, în mai bine. Ei se arătară nobili și neegoiști. Eu nu voi uita niciodată pe Maria, femeia de serviciu care descoperi pe vechea ei stăpână în lagăr. Și cu ce sacrificiu de sine o îngriji. Ea era gata să sufere de foame numai ca stăpâna ei de demult, o femeie mai în vârstă și lipsită de puteri să aibă ceva de mâncare. Și propria mea mătușă, pe care niciodată n-am putut s-o sufăr pentru că ea era rea cu noi copii. Ea nu avea copii și noi credeam că ea nu ne iubea. Dar acum ea se schimbase total. Ea se îngriji de nepoata soțului ei, Judit, și se ocupa de ea ca de propria ei fiică. Imediat ce ea făcea rost de ceva extra îi dădea lui Judit. Asta a povestit chiar Judit după război.

Acestea erau excepții. Cei mai mulți se gândeau numai la ei înșiși. Ei puteau să bată pe mamele lor și să fure pâinea surorilor lor. Și acum mă simțeam ca una dintre ele.

15 aprilie 1945

Zăceam apatice pe paturile noastre. Cineva întrebă:

– Cât timp am fost aci?

– Cine știe? O săptămână? O lună? Un an?

– În cât e astăzi?

Unul dintre noi socoti:

– 15 aprilie.

– Păcat! spusei eu. Am pierdut pariul. Sussie, tu trebuie să-mi dai permisie de amânare, eu nu pot să plătesc astăzi, de altfel nici nu primim pâine astăzi.

Sussie de-abia avea putere să răspundă. Nu mai eram flămânde, numai fără puteri, evitam orice mișcare inutilă. Eu zăceam tot timpul și cred că nu aveam nici un gând în cap. De parcă pluteam în nimic. Oare asta se chema *nirvana*?

Ziua mai târziu se auziră deodată zgomote de neliniște, afară. Cel ce zăcea aproape de fereastră țipă histeric:

– Tancuri engleze!

– Sărmanul, a început să aiureze, constatai eu fără să caut să văd ceva.

Trecură câteva ore şi nu se auzea nici un zgomot din curte. Dar după un timp unul de pe un alt pat de sus se ridică, se uită prin fereastră şi strigă:

– Uite, uite! Soldații aleargă!

– Au banderole albe pe brațe, spuse un altul

– Ia te uită! Un soldat englez!

Acum, fără îndoială că se întâmpla ceva deosebit. Cu mare greutate mă ridicai şi mă târâi la fereastră. Şi atunci ce să văd?... Sau poate că visam? Începusem să halucinez? Eram nesigură, dar mi se părea că văd soldați în uniforme care nu erau nemți. Erau englezi? Ei împingeau înaintea lor pe paznicii unguri cu banderole albe. Eram eliberați. Şi era 15 aprilie.

În clipa aceasta simții doar o oboseală de nedescris. Mă târâi înapoi la pat şi nu voiam decât să dorm. Dar acum începură gândurile să macine, începui să planific ziua de mâine. „Mâine! Mâine voi începe să-l caut pe tata. El trăieşte, el trebuie să fie în viață, eu simt aşa", încercai eu să mă conving şi îmi veni în minte scena când eram în trenul spre Hamburg, când o fată veni cu o veste de la Szmuk.

Era linişte în baracă, expresiile tăcute de bucurie încetaseră, cei mai mulți adormiseră istoviți.

– Mâine, mâine începe viața!

Mâine voi începe să mă duc în diferite lagăre dimprejur. Nici un paznic, nici o sârmă ghimpată nu mă vor putea împiedica de a-l căuta pe tata. Voi cerceta amănunțit lagăr după lagăr. Şi în timp ce mă cuprindea somnul mă văzui sărind peste gard de parcă era pânză de păianjen.

De acum înainte suntem liberi.

Libertate... Gândul da ameteli. Nu puteai să pricepi cu adevărat ce înseamnă asta. Dar ceva ştiam: Eu trăiam, după ce fusesem moartă. Eu murisem în noaptea de 18 mai 1944, când veniserăm la Auschwitz. De acum înainte îmi voi serba ziua de naştere la 15 aprilie.

Cine ştie ce viaţă mă aşteaptă, dar ceea ce vine se va întâmpla unui alt eu, care nu mai are nimic din fata care se născuse odată la Sighet în iunie 1924.

Ziua următoare în zori, nimeni nu mai zăcea pe paturi. Oricât eram de slabi, ieşirăm în curte pentru a vedea ce s-a întâmplat. Cu toţii eram atraşi de ceva care era mai tare decât noi. Cei mai mulţi căutau mâncare şi băutură, iar eu îl căutam pe tata. Şi asta îmi salvă viaţa încă o dată.

Eram cu totul descărnate, uscate. Soldaţii englezi se uitau la noi cu greaţă şi cu milă. Arătam de parcă nu voiau să-şi creadă ochilor. Şi cum ar fi putut oare să creadă? Aceste schelete omeneşti, aceste corpuri de fachiri, erau oare fiinţe vii? Ei nu mai văzuseră aşa ceva. Ei liberaseră prizonieri mai demult, dar niciodată cadavre vii.

Ei voiau desigur să ajute şi când cu toţii se rugară de mâncare ei dădură din belşug. Ei dădeau raţiile lor: cutii de conserve cu şuncă, fasole brună, supe groase, mâncare grea cu multă grăsime, bună pentru soldaţi. Ei erau plini de bunăvoinţă, dar cum puteau ei să ştie că oamenii care suferiseră îndelung de foamete nu aveau voie să fie hrăniţi în felul acesta? Ei simţeau desigur satisfacţie văzând recunoştinţa şi bucuria în ochii cu privirea stinsă şi atunci împărţeau tot ce aveau.

Dar stomacurile reacţionau cu revoltă mortală. Cu toţii căpătară dizenterie – numai o parte supravieţuiră eliberării.

La început, când aproape fiecare căpătă diaree, nu înţeleserăm din ce cauză. Se răspândi zvonul că ultimele raţii de pâine pe care le primiserăm de la nemţi erau otrăvite sau că nemţii ar fi pus sticlă pisată în ea. Numai cu mult mai târziu că era din cauza mâncării grase şi a apei murdare. Cu toţii beam din băltoace când paznicii nu ne mai împiedicau.

Eu nu avui timp să mă gândesc nici la mâncare nici la băutură, eu mă preocupam numai de căutarea tatălui meu şi în acest fel evitai să consum conţinutul gras al cutiilor de conserve. Eu primii câteva sfecle de la un englez de treabă şi întărită de ele mă mişcam peste tot.

Gardul dintre diferitele lagăre se desființă aşa că eu puteam să merg de la o baracă la alta. Eu întâlnii ceva bărbaţi din Sighet, dar nimeni nu ştia ceva despre tatăl meu. În timp ce mergeam aşa întâlnii pe sora băiatului meu iubit, Eta, care zăcea pe o grămadă de zdrenţe, plină de păduchi, muribundă. Ea avea pe buze un zâmbet slab, semn că mă recunoştea şi în ochii ei se aprinse o scânteie când eu îi promisei să vin înapoi a doua zi cu mâncare, săpun şi haine.

A doua zi ea era moartă.

Eu nu-l găsii pe tatăl meu. Dar îl găsii pe Michael. El şedea la un foc şi cocea cartofi. Imediat ce mă văzu, îmi dădu trei din cei cinci pe care îi primise de la un soldat. El venise la Auschwitz în acelaşi transport ca şi noi şi la întrebările mele putu să răspundă că tatăl meu fusese trimis la stânga. De asemeni reieşi că era unchiul Alex cel care trimisese de veste de la brutărie. El era singurul dintre fraţii tatălui meu care supravieţuise.

Aşadar şi tata era mort. Dar eu nu puteam să plâng. Eu nu mai aveam lacrimi. Toate lacrimile mele curseseră.

Mersul meu în diferite lagăre avu ca rezultat că şi eu fui molipsită. Eu tuşeam şi mă simţeam fabrilă, dar nu voiam să accept că eram bolnavă. Aveam multe de făcut acum când eram liberi. Eu aveam de „organizat": mâncare, haine şi alte lucruri necesare. Eu mergeam peste tot şi „lucram" până ce cădeam din picioare. Nu exista nici un doctor dacă aveai nevoie, aşa că Livi se duse la unul de „ai noştri", un prizonier eliberat, care lucrase ca doctor înainte de război. El însuşi era mai mult mort decât viu, chinuit de dizenterie şi slăbiciune.

Cu mare greutate se târa el la patul meu de boală şi se uită la mine puţin distrat. El puse diagnosticul de tifos. Eu mă simţeam foarte rău dar voiam să aud de la el că exageram. Eu spusei la încercare:

– Eu cred că voi muri. Inima bate tare, de parcă ar vrea să iasă din piept.

El se uită la mine compătimitor şi nu arătă deloc că vrea să spună ceva împotrivă. Eu citii în ochii lui: e păcat de tine! Dar acum mor atâția – unul mai mult sau mai puțin, ce contează?

Atunci mă întorsei către perete şi aşteptam moartea. Febra crescu şi eu aveam senzația că pluteam într-un balon uriaş, care se umfla din ce în ce. Balonul şi cu mine ne contopeam şi eu ştiam că atunci când balonul se va sparge voi dispărea şi eu. Mă treceau sudori reci, şi mai mult nu-mi mai amintesc – decât că într-o dimineață deschisei ochii şi aflai că nu murisem.

Urmă o convalescență lungă. Livi mă îngriji cu multă răbdare. Ea mă sili să mă ridic şi să fac câțiva paşi nesiguri. Mă învățai să merg din nou. Surioara mea devenisc matură peste noapte, ea luă comanda, *organiză* mâncare, găti supe hrănitoare şi mă ajută să-mi recapăt puterile. Eu nu ştiu cât timp a luat, dar ea reuşi. Încet, încet, mă pusei pe picioare din nou. Cu fiecare zi căpătai mai multă putere şi în curând mă însănătoşii.

De-abia atunci băgai de seamă că nu mai eram în barăci, ci fuseserăm mutați în cantonamentele de soldați din afara lagărului. Eu aflai că tot ce ținea de teritoriul lagărului fusese ars de englezi. Eu aflai de-asemeni că războiul luase sfârşit la 8 mai. Aceasta nu înțelesei suficient: pentru mine războiul luase sfârşit înaintea îmbolnăvirii mele, la 15 aprilie 1945.

Noi furăm aprovizionați de către puterea de ocupație, primeam pâine zilnic în cantități mari, de-asemeni supă de două ori pe zi. Dar foamea noastră nu era uşor de potolit, aveam nevoie de mai mult. Pentru a ne face rost de mai multă mâncare, pentru a ne procura lucruri ceva mai multe decât cele strict necesare, mă hotărâi să găsesc ceva de lucru. Eu auzisem că englezii erau foarte generoşi cu cei ce ajutau la administrația lagărului. Eu ştiam puțină engleză şi întrebai dacă aveau nevoie de un tălmaci. Era nevoie, aşa că eu fui trimisă la *Welfare Office*, unde un grup de voluntare engleze lucrau sub conducerea lui Mrs Montgomery, cumnata generalului. Eu fui „angajată" şi treaba mea consta în a tălmăci din ungară în engleză şi invers.

Eu aveam de ajutat de-asemeni câte puțin din toate, cu făcut curat, sau să mă duc cu diferite sarcini, să fac ceai. Eu eram mulțumită când mă gândeam la tot ce ar putea să-mi cadă de la masa bogatului. Deja din prima zi putui să constat că așteptările mele se adevereau, tot ce rămânea după *Afternoon Tea* pentru voluntare puteam să iau eu.

Când, mai târziu, acasă, eu despachetam lapte, sandvișuri, marmeladă și prăjitură, se uitau la mine prietenele mele de parcă eram Moș Crăciun. Noi șapte, care fuseserăm împreună de când veniserăm la Hamburg, deveniserăm o mică familie și eu eram privită acum ca cea care are grijă de familie. Ne împărțirăm diferite roluri: Teri care știa să gătească deveni „mama" noastră, iar celelalte erau surorile care ajutau, fiecare cu ce putea.

Ceea ce era prețuit în vremea aceea erau țigaretele. Fumătorii doreau mult să schimbe țigările răsucite de ei din frunze de mesteacăn și hârtie de ziar. *Camel* și *Philip Morris* erau un adevărat miraj. Cei ce nu fumau știură să folosească situația și imediat ce făceau rost de țigarete le vindeau scump camarazilor care voiau mult să le fumeze. Soldații împărțeau generos ce era nevoie pentru fumat și în curând tutunul deveni valută forte cu un curs hotărât. Puteai să cumperi orice: o felie de pâine costa cinci țigarete, o bucată de carne zece și așa mai departe. Eu nu fumam și strângeam fiecare țigaretă de care puteam să fac rost. Serile ședeam împrejurul patului meu, luam cutia de carton și socoteam avutul nostru. Le foloseam mai ales pentru a cumpăra mâncare, dar se puteau folosi și pentru alte lucruri de care cineva avea absolută nevoie. Haine nu se cumpărau, ci se „organizau". Era în continuare o virtute să poți să *organizezi*.

Fetele dădeau raite în satele din apropiere și luau mâncare, haine și tot ce găseau. Nu se considera furt. Ni se luase tot ce avusesem, noi luam înapoi doar puțin, așa ca să avem ceva de îmbrăcat și să ne săturăm stomacurile noastre flămânde.

Într-o vineri de dimineață când eu trebuia să mă duc la conducerea voluntarelor văzui că Livi se aranja pentru a se duce la „un rond de organizare". Fetița asta slabă și cu picioare lungi,

pe care eu o socoteam în continuare copil, sta în fața unei oglinzi și se farda. Ea își punea fard roșu pe obraji, ruj de buze și-și făcea make-up cu grijă. Își peria părul negru care crescuse și se exersa să facă mine seducătoare.

– Cu ce te ocupi? întrebai eu.

– Mă fac drăguță, bineînțeles.

– De ce trebuie să arăți așa?

– Cum adică să arăt?

– Fardată așa.

– Tu știi foarte bine că este mai ușor să interesezi pe un Tommy când ești drăguță. Altfel nu mă vede. Cum să capăt altfel țigarete?

Fata de cincisprezece ani descoperise că era mai ușor să atragă privirile cu obraji roșii aprins. Eu credeam că ea nu înțelesese cu adevărat legătura și încercai să-i explic. Dar ea nu asculta.

– Nu face nimic dacă mă sărută, spuse ea.

– Nu, dar dacă vor ceva mai mult, ce faci tu atunci?

– Îi dau deoparte, bineînțeles!

– Dar gândește-te, dacă se dau la tine?

– Atunci îi lovesc.

Mai departe n-am ajuns cu asta. Ea era absolut hotărâtă să facă rost de mâncare, voia și ea să contribuie la ce era de făcut, să ia parte la nevoile gospodăriei. Copilăria ei naivă se vedea prin fardul ei, așa că soldații englezi pe care îi întâlnea înțelegeau scopul picturii ei de război. Ea veni acasă încărcată cu țigarete, o găină și câteva cămăși.

– Povestește cum a fost? întrebă Teri cu interes.

– Mai întâi, m-am dus pe drum și mergeam către sat. Cum știți, cele mai multe case sunt părăsite de când nemții au fugit. Pe o sfoară de rufe am văzut câteva cămăși la uscat și, deoarece nimeni nu locuia acolo, am socotit că nimeni nu are nevoie de ele. Tu și Rózsi nu aveți cămăși, așa că iată aci câte una pentru fiecare. Apoi am continuat să merg și iată că pe drum venea un camion cu câțiva soldați. Ei opriră și întrebară unde mă duceam. Eu le spusei și ei îmi dădură lift până la sat. Ei erau de părere că aveam

drept la ce era al nemților și povestiră că și ei luaseră lucruri de la ofițerii nemți și le împărțiseră la foștii prizonieri. Vorbirăm un timp și ei se arătară forte prietenoși. În special unul dintre ei era extrem de simpatic, Jim, el era foarte frumos. El ne oferi ciocolată și țigarete și, deoarece eu nu fumam îmi dădu un întreg pachet ca să-l iau cu mine. El promise să vină înapoi duminică iar atunci va avea câteva cutii de conserve și bomboane. După aceea ne-am despărțit și eu mă dusei prin sat pentru a vedea ce se putea organiza. Eu văzui o găină nenorocită care cotcodăcea în șanț și gândii că nu aparținea nimănui. O luai și poftim iat-o!

Cu o privire mândră și victorioasă ea ridică găina îngrozită. Ea, cea mai tânără dintre noi, reușise cu opera de artă de a ne face rost de prima noastră cină de găină. Acum puteam să pregătim o adevărată masă de șabat, puteam să cumpărăm făină din banii de pe țigarete, să coacem *halle*, să fierbem supă de găină și să aprindem două lumânări de stearină pe care eu le primisem cadou, mai înainte, în această săptămână de la un englez.

Eram mulțumite când seara mai târziu șezurăm pe podea în jurul feței de masă albe, pe care Sussie o organizase și văzurăm flăcările lumânărilor de șabat dansând în amurg.

Gustarăm din pâine, Teri împărți supa și carnea și în timp ce mâncam se deșteptară amintirile. Când una când alta voiam să povestim ceva din serile de șabat de demult și cântarăm cântece pe care ni le aminteam din copilăria noastră. Am și plâns destul, când dorul după părinții noștri ne copleși și ne îmbrățișarăm fericite că ne aveam una pe alta.

Se făcuse primăvară și timpul se încălzise. Soarele strălucea și păsările cântau cu noi în starea de libertate de curând câștigată. Devenii din nou fata tânără cu interesul din ce în ce mai mare: băieții. Și același lucru se întâmplă cu celelalte. Nu cântăream mai mult de 30-35 de kg., în continuare nu aveam menstruația, dar părul ne crescuse și asta era cel mai important. Ne simțeam din nou femei, puneam ruj pe buze și încercam să-i fermecăm pe soldații englezi. Romanțe mărunte începură să răsară, care câteodată se prefăceau în mici tragedii. Ce curios

era! Ce se întâmpla cu noi? Fuseserăm aruncate cu cruzime în sânul familiilor şi acum doream să ne creăm noi legături.

Mai multe dintre tovarăşele noastre zăceau la spital, trupurile lor slăbite nu suportau mult şi erau distruse de diferite infecții. Cele mai multe de tifos, răceli care se transformau în pneumonii sau tbc. Eu nu mă gândeam prea mult la acestea. Eram egoistă. Singura pe care o vizitam din când în când era Magda, care căpătase difterie. Ea se bucurase degeaba de eliberare. Flămândă cum era, mâncase copios din mâncarea grasă de conserve şi cu o zi mai târziu căpătă dizenterie, care mai târziu se prefăcu în difterie. Ea ajunse la spitalul militar, unde se constată că avea un defect de inimă cu care se născuse. Acesta contribui la faptul că era muribundă. Când eu venii în vizită la ea avu o singură dorință, să trimită o salutare lui Vera, pe care ea o întâlnise imediat înainte de a se îmbolnăvi. Vera era singura din familia ei care supraviețuise şi era verişoara ei iubită. Eu promisei, deşi ştiam că Vera murise de tifos cu o zi înainte. Ca în atâtea alte familii nu rămăsese nici unul, nici unul care să se poată întoarce la Sighet, ca să povestească despre soarta familiei şi să creeze o nouă familie.

Dar noi care trăim vom face aceasta.

Eu nu cred că eram conştiente de ce făceam. Până şi Bözsi se purta ciudat. Ea era cea mai în vârstă dintre noi şi – după Olga, sora ei – ea nu arătase niciodată interes pentru băieți. Ea nu era frumoasă. Era pistruiată, avea un nas ascuțit şi bărbie ieşită. Părul ei era rar şi de culoarea şoarecelui, pielea capului se vedea prin păr şi arăta de parcă era cheală. Avea o ținută urâtă şi când mergea corpul ei părea o seceră purtată de o mână nevăzută.

Nu aveam nici un scaun şi paturile trebuiau să servească de locuri de şezut, dar nimeni nu avea voie să se apropie de patul ei. Dacă vreun oaspete, femeie care nu ştia, făcea asta, ea ridica glasul ei tărăgănat în falset şi începea să se certe. Dar dacă dimpotrivă se aşeza un bărbat acolo, ea se mişca de colo-colo, pe dinaintea patului şi flirta. Ea nu spunea nimic, se uita doar la el şi-l mângâia cu ochii ei apoşi, pe jumătate închişi.

Olga era foarte curtată. Părul ei frumos încorona din nou capul ei şi obrajii ei scofâlciți începuseră să se rotunjească. Pielea ei strălucea din nou albă ca fildeşul, ochii ei scânteiau luminos şi râsul ei vesel ne dădea bună dispoziție. Bineînțeles că o măgulea faptul că cei mai mulți vizitatori bărbați veneau de dragul ei. Ea termina romanță după romanță şi nu puteai să ştii cu siguranță deplină cine era în favoarea ei tocmai atunci. Ea putea să hotărască întâlnire cu unul şi să se ducă cu altul. Ne bucuram de succesele ei, cu toate că multe erau invidioase.

Viața curgea uşor în barăcile de demult ale soldaților. La suprafață părea totul normal, o lume de femei cu bârfe şi intrigi, centrate în jurul mâncării şi bărbaților. Nu ne gândeam nici la trecut, nici la viitor, numai ziua de astăzi conta: să umpli stomacul şi puțin romantism... Era subînțeles că după un timp vom pleca înapoi la Sighet şi că vom fi silite să întâlnim realitatea.

Sussie era îngrijorată. Ea nu ştia ce să-mi dea pentru pariul pe care îl câştigasem. Dar tocmai atunci zăcea şi ea bolnavă, aşa că eu o liniştii spunându-i că pot să aştept.

CAPITOLUL VII

UN ÎNCEPUT NOU

7 iulie 1945

În tren de la Lübeck la Travemünde. Se făcea seară. Puținele dintre noi care nu trebuiau să zacă în pat ședeau în cupeu și vorbeau toate deodată. Trenul înainta în peisajul german, dar noi nu dădeam nici o atenție la câmpiile care dispăreau în afara ferestrei. Ceea ce fusese nu mai exista, acum visam la viitor, la viața nouă care ne aștepta. Ceea ce era de necrezut s-a întâmplat: am supraviețuit.

Conductorul intră și ne întrebă pe nemțește:

– Cum vă simțiți, fetelor?

– Bine, am răspuns eu. Dar ar fi minunat dacă ne-am putea întinde. Suntem foarte obosite.

– Nu știu dacă mai sunt locuri libere în vagoanele de dormit, dar o să controlez.

– Îmi dați voie să vă însoțesc? am întrebat eu. Doresc să-mi văd o verișoară care zace într-unul din vagoanele de dormit.

Mi-a dat voie. Am început să ne plimbăm prin tren, acolo unde bolnavii zăceau în vagoanele de dormit de clasa a doua. Oglinda din colț, care era obișnuită să oglindească fețele pline de așteptare ale ofițerilor care se întorceau acasă, oglindea acum imaginile acestor fețe slăbite cu ochi lipsiți de viață. După un timp o găsirăm pe Sussie, întinsă pe un pat împreună cu altă fată bolnavă. Sussie era palidă și fără puteri, o umbră a umbrei pe care mă obișnuisem să o văd. Capul ei era chel, părul îi căzuse din cauza febrei tifoide. Când m-a zărit a încercat să-mi zâmbească și să îmi vorbească, dar vocea ei slabă abia că se auzea.

– Ce drăguț din partea ta că ai venit. Mai e mult până în Suedia?

– Ajungem la Tavemünde mâine dimineață și de acolo luăm vaporul spre Malmö. Poate să dureze câteva zile.

– Crezi că rezist până atunci?

– Bineînțeles! Ce a fost mai greu a trecut. În Suedia o să primești îngrijire medicală și o să fii în curând sănătoasă.

– Ce păr frumos ai tu, zise ea cu dor în voce. Uite cum arăt eu, tot părul mi-a căzut, și-mi arătă capul ei chel.

– O să îți crească din nou părul când te faci sănătoasă, i-am răspuns cu fără convingere. O să vezi ce păr frumos o să capeți!

– Chiar crezi asta?

Eu am încercat să par convingătoare, deși eram nesigură. Dar conversația o obosi și ea tăcu. M-am așezat pe marginea patului, i-am luat mâna ei osoasă în mâna mea și i-am mângâiat pielea ei subțire ca pergamentul. Eu nu știam ce să îi zic. Voiam să sper că ea se va însănătoși.

M-am gândit la Magda, care a zăcut în camera de lângă Sussie, la spitalul din Bergen-Belsen. Ea a murit în ziua de dinaintea plecării. De parcă mi-ar fi citit gândurile, m-a întrebat Sussie:

– Cum se simte Magda?

– Așa și așa, i-am răspuns eu. Nu îndrăzneam să o neliniștesc cu vestea morții. Are timp destul să afle. Acum avea nevoie să-și adune toate puterile ca să se însănătoșească.

Trenul șuieră, încetini și se opri la o stație. Eu m-am ridicat și am privit peronul gol. Numai șeful de gară stătea acolo cu lopata lui roșie El își ridică privirea și se uită curios când la mine, când la crucea roșie de sub fereastra mea. Eu mă întrebam la ce se gândea el. Știa el cine eram noi? Probabil că nu.

Curând șuieră locomotiva și trenul se puse în mișcare. Eu m-am dus înapoi și m-am așezat pe marginea patului, am ascultat la încheieturile șinelor și am încercat să înțeleg limba lor: „Ea-se face-mai bine-ea-se face-mai bine-ea se face bine, ea se face bine", cântau șinele când trenul a prins viteză. M-am uitat la Sussie ca să îi spun și ei ceea ce tocmai am auzit, dar ea adormise deja în ritmul monoton al roților pe șine.

M-am întors la cupeul meu. Fetele stăteau acolo exact cum le lăsasem, pălăvrăgind, râzând, visând. Prietenele cele noi aveau aşa de mult de povestit. Ele îşi povesteau despre copilărie, despre dragostele lor, despre visurile lor, despre toate cele în afară de ceea ce tocmai acum lăsaseră în urma lor.

Noi eram şase fete în cupeu. Eram două de la Sighet şi patru de la Satu-Mare. Am nimerit în acelaşi cupeu fiindcă ne atrăgea să călătorim împreună, când am aflat că suntem în acelaşi transport. Ne înțelegeam bine, eram oarecum de aceeaşi vârstă şi se părea că aveam aceleaşi interese. Adele vorbea cu plăcere de cărțile pe care le-a citit şi de cursurile pe care voia să le urmeze după întoarcerea în România.

Isa povesti despre experiențele ei în celula comunistă, despre lupta ei antifascistă pe care o dusese înainte de a fi deportată şi despre planurile ei de a o continua. Era cea mai în vârstă dintre noi şi, în continuare, entuziasmată de aceste idei. Ea ne descria următorul mileniu şi repeta mereu:

– Țineți minte, fetelor, ceea ce s-a întâmplat nu are voie să se mai întâmple! Numai comunismul poate împiedica asta.

Rella, sora ei, era tăcută. Ea o admira pe sora ei mai mare şi nu îndrăznea să se pronunțe în prezența ei. În afară de asta era şi prea tânără ca să aibă ceva de povestit care să impună „fetelor mai mari". Dar şi ea avea visuri pe care voia să le realizeze. Visa să meargă la şcoală, să învețe ceva şi să fie cineva, să nu trăiască numai în umbra sorei ei mai mari.

Kati vorbea cel mai mult despre fratele ei cu câțiva ani mai mare, Gyuri, pe care spera să îl revadă. Visurile ei se învârteau în jurul modului de a-l ajuta pe el şi pe alții care aveau nevoie de ajutor. Ea era cea care se gândea totdeauna la ceilalți, altruista într-un grup de fete egoiste, interesate numai de ele. În timp ce fiecare dintre noi era preocupată de problemele ei mărunte, Kati se gândia cum să rezolve greutățile altora.

Când eu m-am întors în cupeu, se discuta ce se întâmplase în Lübeck după venirea din Bergen-Belsen. Experiențele ultimelor zile țâşneau la suprafață şi eu vedeam în fața mea cortul cel mare în care Crucea Roşie suedeză ne-a dus ca să facem

duș și să ne schimbăm hainele. Noi și hainele noastre trebuiau dezinfectate înainte de plecarea spre Suedia.

– Îți amintești ce frumos era suedezul care a venit în cort în timp ce noi făceam duș? întrebă Livi.

– Curios că tocmai bărbații trebuiau să ne spele. Mie mi-era tare rușine când stăteam acolo goală, spuse Rella.

– Eu am vorbit cu Marianne, fata care era cu ei, am spus eu, și ea m-a informat că în Suedia se obișnuiește ca fetele și băieții să facă baie goi împreună. La băile comunale sunt femei care spală bărbații și nu este neobișnuit ca bărbații să spele femeile. Curios, nu?

– Ce fel de țară o fi țara în care ne ducem?

– Nu știu, nu prea țin minte ce am învățat în școală.

– Suedezii sunt sigur oameni prietenoși! Gândiți-vă că regina lor ne-a invitat la ea pentru vacanță! O fată în tren a auzit că însăși regina o să ne întâmpine la graniță și o să ne dea haine frumoase și câte un ceas de aur la fiecare. O să căpătăm chiar și o rochie de seară....

– Ce plăcut o să fie! Îmbrăcăminte nouă și frumoasă! Și un ceas! Dar cum crezi tu că o să fie mâncarea? O să ne dea de ajuns? Suedezii sunt așa de slabi... s-ar putea să nu ne dea destulă mâncare...

– O să ne dea destul, ei știu că noi suntem înfometate. O să căpătăm mâncare multă și bună, suedezii o să ne trateze ca pe niște oaspeți de onoare de vreme ce ne-au invitat

– Eu mă gândesc să iau porție dublă din toate mâncărurile și să pun deoparte o porție pentru cazul că mi se face foame înainte de masa următoare.

– Nu vorbi prostii! Sigur că o să mănânci pe săturate.

– Crezi tu că ei știu să gătească tot așa de bine ca acasă?

– Chifteluțe cum făcea mama nu o să mai capeți, dar îți promit că o să îți gătesc ceva tot atât de bun îndată ce o să am posibilitatea să gătesc. Îmi amintesc foarte bine rețeta mamei, am spus sorei mele ca să o liniștesc.

– Cum poți tu să ții minte când nici tu nu erai așa de mare? mă întrebă Livi.

– Ai uitat cine gătea când mama era plecată în călătorii? îi amintii eu. Tu erai la ştrand toată ziua şi eu îți aduceam un coş cu mâncare. Nu se poate să fi uitat!

Nu, nu a uitat şi asta o linişti.

– Unde este Suedia? întrebă Rella.

– Eu cred că Suedia este jumătatea stângă a „câinelui" de pe hartă, spuse cineva care credea că îşi amintea.

Ce mai ştiam noi despre Suedia? Că regele juca tenis. Şi că oamenii erau aşa de cinstiți încât îți puteai lăsa cheile casei pe o bancă şi să le găseşti după câteva ore tot acolo.

Mai târziu se dovedi că tot ce am crezut atunci era greşit: Nici o regină, nici un ceas, nici o vacanță, nici o jumătate stângă a „câinelui". Şi cinstea? Se terminase înainte de venirea noastră. Singurul lucru corect era că regele juca tenis.

Dar ce frumusețe de oameni! Eu admiram pe şoferul care ne-a luat din Bergen-Belsen. Dacă toți suedezii sunt ca el o să fie periculos! O să mă îndrăgostesc de toți! El era înalt, cu umerii largi şi ochii albaştri închis. Şi era prietenos. Din păcate nu puteam vorbi cu el fiindcă el vorbia numai suedeza.

Când vorbeau între ei se auzea ca un cântec. Oare vom reuşi noi vreodată să învățăm limba asta? Dar nici nu o să fie nevoie, oricum nu ne gândeam să stăm mult timp în Suedia. Cel mult şase luni, pe urmă ne întoarcem în România.

Conductorul trenului veni din nou ca să ne arate nişte cupee libere unde ne puteam întinde. Livi şi cu mine ne culcarăm alături şi eram pe cale să adormim. Mi-am pus brațul în jurul ei şi am văzut în privirea ei că ea visa din nou la Karel, băiatul polonez de care ea se îndrăgostise în ultimele zile în Bergen-Belsen şi care plecase în Suedia cu un transport anterior. Eu vedeam pe ea că ea se revedea cu el în vis. De fapt din cauza lui eram noi acum în tren. Eu nu puteam îndura să o văd plângând şi am procurat o autorizație pentru ambele de plecare în Suedia, deşi amândouă eram sănătoase.

Când zvonul s-a răspândit că sudezii au invitat pe cei bolnavi să-şi petreacă convalescența în Suedia nu am dat prea multă atenție la asta. Planul nostru era ca Livi şi cu mine să ne

întoarcem curând în România şi să ne continuăm studiile: eu voi putea, în sfârşit, să-mi împlinesc visul de a studia medicina, iar ea să înceapă prin a-şi lua bacalaureatul. Dar verişoara noastră Sussie era foarte bolnavă şi noi am fost informate că ea va fi transportată în Suedia. Abia după câteva zile Livi a venit acasă plângând şi mi-a povestit că şi Karel va fi transportat în Suedia. Ea nu voia să se despartă de el, care era prima ei dragoste şi lucrul era foarte serios. Nu puteam oare face ceva? Poate puteam şi noi să plecăm?

Fără să mă gândesc prea mult la ce însemna asta, m-am dus la personalul de la Crucea Roşie suedeză şi am întrebat dacă exista vreo posibiltate ca s-o însoţim pe verişoara noastră bolnavă. Suedezii erau forte generoşi, ei nu voiau să despartă rudele aşa că am fost şi noi înscrise pentru călătoria în Suedia.

Abia pe urmă ne-am gândit că asta însemna despărţirea de prietenele noastre Teri, Olga, Bözsi şi Rozsi, care vor rămâne acolo. Ne era greu să le părăsim, dar ne consolam cu gândul că o să ne revedem curând în Sighet.

Atunci a început tensiunea. Întrebările. Discuţiile. Zvonurile. Fantezia era în floare şi era aşa de uşor să crezi zvonurile care promiteau ceva pozitiv. Am încetat să ne mai spălăm hainele. Nu avea nici un rost să luăm ceva cu noi fiindcă vom primi de toate imediat ce venim în Suedia. Cele care erau mai întreprinzătoare avuseseră timp să-şi *organizeze* ceva îmbrăcăminte şi erau îmbrăcate relativ frumos acum. Dar acum când eram pe drum spre Suedia şi puteam să aruncăm totul.

Când am ajuns la Lübeck aveam doar hainele de pe noi. Cele mai multe dintre noi aveau aceleaşi haine pe care le purtaseră la eliberare, haine civile grosolane cu crucea galbenă pe spate, murdare şi rupte. Toate astea au fost arse de personalul Crucii Roşii la dezinfectare. După aceea am primit lenjerie nouă de corp, o rochie de vară şi o pereche de pantofi. Nici o rochie de seară şi, în special, nici o cămaşă de noapte. În ceea ce privea rochia de seară ne-am liniştit repede, nu aveam nevoie de ea în timpul călătoriei, dar ni se va da îndată după sosirea la graniţă.

Dar cămașa de noapte? Pentru ce nu am primit nici o cămașă de noapte? În ce să dormim? Spre marea noastră mirare, bărbatul de la Crucea Roșie ne răspunse că el dormea totdeauna gol. Noi am interpretat răspunsul ca încă o dovadă de ciudățeniile acestei țări deosebite.

Nu eram neliniștite. Vom căpăta cu siguranță, așa cum credeam, hainele elegante promise, inclusiv hainele de noapte luxoase, după sosirea noastră în Suedia.

La Lübeck întâlnii eu un sergent mai în vârstă, englez. El fu bucuros că eu știam engleza și mă invită la o promenadă în parc. Eu eram mai mult decât bucuroasă că cineva arăta interes pentru mine, și primii cu recunoștință. El îmi puse întrebări despre toate prin câte am trecut și îmi povesti despre tragedia care îl lovise pe el, despre nevasta lui care murise de curând și despre copilul orfan care aștepta acasă în Yorkshire. El mă compătimea, dar îi era milă și de el însuși și mă întrebă dacă voiam să mă căsătoresc cu el.

Eu eram gata să spun da imediat – fără să mă gândesc că eu nu-l cunoșteam, că el era mult mai în vârstă, că eu nu știam nimic despre mediul din care el venise. Dorul după o familie, de a aparține la ceva și de a face parte dintr-o comunitate era așa de mare încât eu aș fi fost în stare să fac orice pentru a-l potoli.

Dar eu voiam să discut întâi cu Livi. Eu nu voiam să mă despart de ea.

Și acesta fu norocul meu. Deoarece ea se uită la mine cu ochii ei mari de copil și întrebă:

– Îl iubești?

– Desigur că nu.

– Atunci de ce să te căsătorești cu el?

– Pentru că eu vreau să am o casă.

– Atunci plecăm acasă la Sighet. Acolo este casa noastră.

Asta fu decisiv.

A doua zi continuarăm călătoria către Suedia.

8 iulie 1945

A doua zi dimineață m-am dus cu Liv i înapoi la cupeul unde fusesem cu o seară înainte. Celelalte fete mai erau acolo, oarecum odihnite. Eu m-am dus la fereastră și m-am uitat la privelişte.

Ruine peste tot, iar de-a lungul drumului nostru urme ale războiului care bântuise și aici. Mi-am dat seama că și alți oameni au suferit dar tocmai atunci nu-mi putea fi milă de cei care locuiseră în casele cu mai multe etaje, care fuseseră bombardate. Am văzut case pe jumătate în ruină: dormitoare cu un pat, noptiera răsturnată și oglinda spartă. O bucătărie cu oale pe o sobă stinsă. Resturile unei sufragerii unde cineva şezuse, citise ziarul, ascultase la radio. Era vreun om din SS? Voiam să cred așa. Le-am chemat și pe celelalte și am continuat împreună să ne închipuim oamenii care locuiseră în casele alea.

Cu cât vorbeam mai mult, cu atât mai mult simțeam ce multe aveam în comun și cât de asemănător gândeam. Mă gândeam cu groază la posibilitatea că s-ar putea să fim despărțite la sosire și se dovedi că și altele gândeau la fel. De aceea hotărârăm solemn ca să ne ținem mereu împreună pentru a ne sprijini una pe alta. Vom deveni unele pentru altele părinți, frați, prieteni, toate acestea împreună. Noi şapte vom locui împreună, bineînțeles că și Sussie va fi cu noi. Când i-am povestit ei asta, ea zâmbi și aprobă. Ea nu avea destule puteri ca să ia parte la visurile noastre de viitor.

Timpul trecu repede și noi continuam să planificăm viața noastră viitoare când trenul ajunse la Travemünde. Din tren furăm trecute pe feria care o să ne ducă în Suedia – o porumbiță albă în drum spre paradis. Eu mă așezai pe punte și preferam să stau acolo ca să mă uit la mare. Dar nu era permis, toți călătorii trebuiau să se ducă înăuntru și să se odihnească. Primirăm micul dejun și fiecare patul său bun, așternut cu un ceargaf de hârtie. Ce trăire neobișnuită! Când m-am culcat în patul care foșnea mă simții ca o bucățică de ciocolată. Oare așa va fi viața în viitor? Voi fi în continuare tratată ca un lucru scump învelit într-o foaie de staniol?

CAPITOLUL VIII

SUEDIA

9 iulie 1945

Am ajuns în Suedia.

Era Ystad sau Malmö? Cred că era Malmö. Îmi amintesc numai că am debarcat şi că am fost întâmpinate de femei în uniformă care ne-au servit şocolată caldă cu lapte. Mai târziu am aflat că erau voluntare în armată. Şocolata caldă cu lapte va reprezenta totdeauna Suedia pentru mine. Bunăvoinţa, atenţia, îngrijirea nevoilor fizice. Dar nouă ne era dor de apropiere, camaraderie, o mângâiere, şi nevoia asta exista şi eu credeam că şi nevoia asta mi se va satisface.

Bolnavele au fost internate în sanatoriu şi noi, celelalte, am fost încartiruite în Şcoala Linnée, pentru şase săptămâni de carantină. Am fost instalate în sălile mari şi luminoase ale şcolii şi ni s-a dat câte un pat şi o noptieră la fiecare. Primele zile nu am făcut altceva decât să mâncăm şi să dormim.

Noi mâncam şi mâncam şi când nu mâncam vorbeam despre mâncare. Cele mai multe luau cu ele porţii suplimentare din sufragerie şi le ascundeau pentru cazul că li se va face foame După un timp a început să se răspândească un miros de mucegai de la paturile noastre şi atunci a început lupta conducerii cu proviziile noastre. Ni s-a interzis să scoatem mâncarea din sufragerie, dar noi nu am respectat interdicţia. Atunci ni s-au dat bani de buzunar în schimbul promisiunii de a-i întrebuinţa ca să cumpărăm mâncare suplimentară de la chioşc. Cei mai mulţi bani s-au dus pe jimblă!

Ne-a trebuit mult timp până când am îndrăznit să credem că exista mâncare din abundență și am încetat să o mai ascundem sub pernă. Unele dintre noi nu au făcut asta niciodată.

Noi eram izolate în așteptarea unei eventuale contaminări. Locuitorii curioși din Malmö se adunau la gardul școlii și se uitau la noi de parcă am fi fost locuitori din planeta Marte. Poate că arătam așa. Noi nu ne vedeam pe noi, vedeam doar imaginea noastră oglindită în ochii spectatorilor, milă amestecată cu neîncredere. Și eram fericite la fiecare cuvânt care ni se adresa, la fiecare cuvânt de simpatie. Dar ni s-a interzis să mai stăm la gard și să vorbim, puteam contamina prin gard...

Dar oamenii curioși reveneau în fiecare zi la gard, și noi nu mai puteam fi împiedicate de nici o interdicție acum, când am descoperit oameni care se interesau de noi. Se stabileau legături de prietenie și se dădeau adrese și se făceau promisiuni de întâlnire îndată după terminarea carantinei.

După câteva săptămâni am reușit să căpătăm atâta putere încât am început să protestăm că eram ținute înăuntrul gardului. Ne simțeam prizoniere. Conducerea încercă să ne liniștească cu argumentul că era bine pentru noi să fim în carantină și că gardul ținea curioșii la distanță.

Nouă ne era greu să acceptăm asta. Noi eram sătule de izolare, ne era dor de libertate. Camaradele mele descoperiră că era ușor să se strecoare pe sub gard și începură să facă mici excursii. O plimbare în oraș, o vizită la un prieten. Două surori care vorbeau nemțește, Ingrid și Barbro, obișnuiau să vină la gard ca să vorbească cu Livi și cu mine. Noi eram de aceeași vârstă și ne-am împrietenit. Noi voiam să știm totul despre familiile lor. Într-o zi m-a întrebat Ingrid dacă voiam să le facem o vizită când o să ni se dea voie. Voiam cu plăcere dar voiam imediat. Fără să-i dau timp să protesteze m-am și strecurat pe sub gard.

Am privit în jur. Eram afară pe stradă. Am făcut câțiva pași nesiguri și m-am întors. Eram singură. M-am mai întors o dată. M-am uitat înapoi de fiecare dată: mi-era greu să cred că eram singură. Mi-a luat mult timp până când am îndrăznit să

cred că nici un paznic SS cu pușcă nu era în spatele meu, și că nimeni nu încerca să mă împiedice să-mi continui drumul.

Abia atunci am simțit cu adevărat că eram liberă. Și am început să mă gândesc la ce însemna asta. S-a terminat cu soldații care mă păzeau, s-a terminat cu umilințele, s-a terminat cu cei care îmi hotărau viața... s-a terminat cu persecuțiile contra evreilor. Așa ceva nu se va mai întâmpla niciodată. Lumea a învățat lecția. A înțeles

Pașii șovăitori se transformară în siguranță și eu mergeam aproape dansând alături de Ingrid prin periferiile din Malmö, printre vilele zâmbitoare cu grădini înflorite. Am trecut pe lângă un boschet de liliac care își întindea florile peste gard spre mine și am rupt o rămurică. Ingrid m-a privit dezaprobatoare și mi-a spus pe nemțește:

– Așa ceva nu se face în Suedia.

Am ajuns la o vilă galbenă unde am fost întâmpinate de părinții lui Ingrid, o pereche de vârstă mijlocie, nu mult deosebiți de părinții mei. Ingrid mă prezentă, mama ei mă invită în camera lor de zi și ne servi șocolată cu lapte și sandvișuri. Am început să vorbim. Dar cordialitatea ei se transformă deodată într-o răceală îngrijorată când auzi că eu am plecat de la sediul unde am fost plasată, fără să mi se dea voie. „Așa ceva nu se face în Suedia", mi s-a atras atenția din nou. Dacă vreau să mă stabilesc aici trebuie să mă învăț să respect regulile țării. Dar curiozitatea lor era mare și, dacă tot eram acolo, m-au rugat să le povestesc prin ce am trecut?

De unde să încep? Auschwitz? O să înțeleagă ei?

– Eu sunt evreică.

– Dar de ce ați fost trimiși în lagăre de concentrare? Probabil că ați făcut ceva?

Ce să răspund la asta?

Că nu am făcut nimic? Că tocmai de asta am fost închiși. Dacă am fi făcut ceva am fi fost împușcați. Și tocmai asta credeam noi că puteam evita dacă făceam cuminte tot ce ne spuneau ei să facem, exact așa cum spuneau ei?

Generație după generație am fost educați să fim cuminți și ascultători. „tata știe cel mai bine". Dacă copilul nu asculta, era pedepsit; dar dacă asculta, nu se putea întâmpla nimica rău. Chiar dacă băieți răi din vecinătate ne amenințau, se găsea totdeauna un tată în apropiere. În situații noi ne întoarcem totdeauna la modele vechi. Puțini sunt cei care își pot imagina o situație în care nu au nici o experiență. Și aceștia puțini nu sunt niciodată crezuți.

Mi-am băut șocolata cu sentimente amestecate și am rugat-o pe Ingrid să mă conducă înapoi la Școala Linnée.

Stockholm, august 1945

Este o zi strălucitoare de vară târzie. Soarele de după-amiază se oglindește în Mälaren și-i orbește pe trecători și aduce picături de sudoare pe frunțile bicicliștilor care suflă din greu. Pare că nimeni nu se grăbește pe Podul de Vest. Singurul sunet care se percepe este clopoțelul slab al tramvaiului care trece pe aici. Nu se vede nici un automobil.

Eu stau sprijinită de balustrada podului. O femeie tânără, emancipată, cu capul acoperit de păr foarte scurt și privirea flămândă. Port o rochie de mătase verde pe care mi-am cusut-o singură dintr-o perdea veche, după moda de la începutul deceniului 40. Se termină mult deasupra genunchilor. Mă simt foarte elegantă în ea și sper ca nimeni să nu se uite la picioarele mele. Mă rușinez puțin de pantofii mei negri cu șireturi și de ciorapii mei scurți, albi, s-ar fi potrivit mai bine cu pantofi de lac și ciorapi de mătase.

Mă uit la privelițe, fermecată de imaginea dinaintea mea. O neliniște subită mă face să mă întorc. Nu, nici un paznic SS înarmat nu stă acolo. Trotuarul e gol. Și în spatele podului este doar o suprafață netedă ca oglinda, unde pete de soare se alungă una pe alta, ca pe urmă să dispară în verdeața din jur.

Unde sunt eu? Cum am venit aici? Exact acum nu știu. Sunt plină doar de un gând triumfător care revine mereu: Sunt singură, sunt liberă, liberă să mă duc unde vreau, liberă să fac ce

vreau, liberă să mă bucur de ziua asta oricât de tare şi oricât de mult timp vreau. Privesc însetată în jur, vreau să beau verdeața, vreau să beau soarele, să înghit totul deodată. Vreau să devorez totul repede, repede, așa cum devorasem pâinea în ultimele săptămâni, repede, înainte ca cineva să apuce să mi-o ia.

Mă opresc când privirea întâlneşte oraşul pe partea cealaltă a podului. Un oraş ireal, ca în poveşti, de necrezut, se ridică din apă. Case fermecate stau la paradă de-a lungul malului, sclipesc la mine cu ochii lor de fereastră. Cele care stau mai la spate, se apleacă înainte şi-mi fac semn, mă conduc mai departe la castelul din poveste al copilăriei mele. Castelul este roşu ca rubinul, cupola lui aurie se întrece la sclipit cu apa. Un albatros se învârte în jurul turnului şi cele trei coroane îşi pun sigilul sub scrierea invizibilă de pe coala de hârtie albastră. Privesc îndelung imaginea asta, mi-e greu să mă desprind din poveste

Zgomotul unui tramvai care coteşte mă face să mă întorc. Ochi cercetători mă privesc.prin ferestrele tramvaiului. Bărbaţi şi femei, mulțumiți, sănătoşi, în aparență oameni fericiți. Pe drum undeva, la cineva care îi aşteaptă. Mamă, tată, prieteni. Un norişor subțire întunecă soarele o secundă – nimeni nu ne aşteaptă pe Livi şi pe mine. Dar gândul fuge mai departe înainte de a prinde rădăcini.

Exact acum nu există decât minunea asta care mă umple cu o simțire ciudată, o simțire care este aşa de nouă încât abia o mai recunosc. Bucurie? Fericire? Aşa se simte?

Fete râzând vin spre mine. Fustele lor ajung mult sub genunchi. Un tandem mă depăşeşte, tatăl în cămaşă cu pătrățele şi căciuliță roşie cu pompon, mama cu pantaloni scurți, un copil pe ghidon şi altul în coşul de la spate. Arată aşa de nostimi!

Doi băieței şed sub pod. Şi ei au căciulițe roşii. Au undițe în mâini, unul este ocupat să înşire viermi pe cârlig, celălalt aruncă undița într-un arc larg. Alături este o găleată şi eu mă întreb dacă a prins vreun peşte. Mă năpădeşte o dorință de a mă duce acolo, să fiu cu ei şi să le povestesc că şi eu am stat aşa sub un pod de mult, foarte de mult. Poate acum o sută de ani, poate

în altă viață., înainte ca pământul să-mi fi dispărut de sub picioare. Sau, mai bine zis, înainte ca eu să fi dispărut de pe pământ.

Dar acum sunt înapoi. O rămășiță de om în fustă scurtă. Și nu înțeleg bine de ce toți se uită la mine. Nu înțeleg că eu sunt cea care sunt altfel, că eu arăt straniu. Cineva din altă planetă. În graba mea de a trăi cred că pot continua exact de acolo de unde am fost întreruptă, cu fusta mult deasupra genunchilor. Eu nu am priceput că viața nu este o carte sau un tricotaj pe care le poți relua și continua de acolo de unde ai întrerupt. Eu nu am priceput că nu se poate continua ca și când nimic nu s-ar fi întâmplat, nici măcar în ce privește lungimea fustei. O să mai dureze un timp până când să-mi dau seama de asta.

Astăzi mi-e capul plin de curiozitățile cu care mă întâlnesc: Suedia. Stockholm. Așa multă apă, așa multe poduri. Case înalte. Tramvaie care trec prin pajiști de iarbă. Câini care nu latră niciodată. Copii care nu plâng niciodată. Vecini care nu se ceartă niciodată Abia că se vede un polițist. Liniște. Curat. Ordine.

În țara de unde vin este totul invers: un furnicar de oameni, sunete și mirosuri, dezordine, noroi și murdărie pe stradă. Nici o casă înaltă. Nici un tramvai. Rar o bicicletă. Un tandem nu am văzut niciodată înainte. Ziua de vară putea fi tot atât de strălucitoare dar totuși diferită. Când mă gândesc înapoi simt mirosul de praf, văd cerul care părea mult mai aproape și mult mai albastru.. Mi se părea așa fiindcă cerul copilăriei este totdeauna mai albastru?

Dar timpul copilăriei s-a dus.

Eu sunt adultă și viața așteaptă. Eu nu știu încă dacă o să am putere, dar știu că vreau. Ceea ce a fost nu se poate uita niciodată, dar eu nu vreau să mă gândesc la asta, nu acum. Prefer să mă gândesc la zilele frumoase petrecute pe malul lacului Hjälmaren, unde am putut să reînnoim legătura cu natura, ceea ce ne-a lipsit așa de mult.

Noi locuiam în localul liceului pentru adulți, care era gol în timpul vacanței, ne plimbam în pădure, înotam în lac, ne

întindeam la soare şi mâncam. Mâncarea era în continuare punctul cel mai principal în viața noastră şi încă mai erau multe printre noi cărora le era greu să se dezobişnuiască de a ascunde mâncare.

Nu numai stocarea mâncării dădea prilej la conflicte cu intendentul, Kalle. Era şi greutatea de a ne dezobişnui de a ne „organiza". Noi mai aveam în continuare numai îmbrăcămintea pe care o căpătasem la venirea în Lübeck. Vederea cearşafurilor şi a saltelelor în carouri ne făcea să vedem posibilitatea unei garderobe mai mari şi mai aproape. Noi am tăiat tot ce ne-a căzut în mână şi fetele care se pricepeau la cusut coseau de zor. În curând avea fiecare câte o brasieră, pantaloni scurți, fuste, rochii. Deşi Kalle era foarte înțelegător nu putea să privească tăcut cum proprietatea şcolii se distrugea în felul ăsta.

El ne chemă la o discuție ca să ne aducă la realitate. Noi, la rândul nostru, am înțeles punctul lui de vedere dar organizarea ne intrase în sânge şi ne era greu să terminăm cu ea. Mult mai târziu, când locuiam deja în Stockholm, în condiții aşa-zise normale, m-am mai surprins că eram pe cale să organizez. Aşa am luat o dată o găleată plină cu cărbuni pentru foc, care părea părăsită într-o pivniță şi abia după câteva secunde mi-am dat seama de ceea ce făceam.

Zilele la Hjälmaren treceau repede şi în august am fost mutate într-un lagăr în Lovön, aproape de Stockholm. Lagărul consta din câteva barăci separate de restul insulei printr-un gard de sârmă. În vremea aceea Sussie se însănătoşise şi noi şapte, prietene de când plecasem din Bergen-Belsen, ne mutarăm împreună în baraca numărul şapte.

Acolo ne-am trezit la realitate. Vara se apropia de sfârşit şi cu ea şi sfârşitul „concediului" nostru. Problema viitorului nostru bătea la uşă deoarece ni s-a spus clar că noi nu mai eram oaspeți. Eram refugiați. *Flüchtlinge*. Era un cuvânt nou şi nu ne simțeam bine. De la a fi fost un oaspete sigur pe el, pe drum spre un cămin închipuit, am devenit nesigură, mică şi lipsită de cămin, părăsită complet şi la bunăvoința altora. Şedeam în baracă toată ziua şi discutam întruna: Să ne întoarcem la Sighet

sau să rămânem în Suedia? În afară de Sussie nici una dintre noi nu mai avea pe cineva în viață în Sighet şi gândul că ne întoarcem la o casă goală şi la un oraş din care am fost date afară era tot atât de greu ca şi gândul de a rămâne pe loc. Până la sfârşit ne-am hotărât să rămânem – cel puțin pentru încă un timp.

Viața în lagărul ăsta mă făcea neliniştită. Voiam să mă duc afară, în libertate, voiam să mă descotorosesc de eticheta „refugiat". Voiam să-mi întrebuințez toată energia ca să plec din Lovön cât mai repede posibil. Încă o dată m-au ajutat cunoştințele mele de limba engleză. Singura posibilitate de a căpăta permis de locuit în Stockholm era un loc de lucru la o familie în Stockholm şi eu am găsit un loc de lucru la o familie care căuta pe cineva care să predea engleza la copii. Şi cu asta am întors spatele la viața de lagăr.

15 iunie 1949

Ne-am întâlnit în fața primăriei, roşii de ardoare şi nerăbdători în fața viitorului. Eu purtam un costum albastru de lână cu fustă lungă, după ultima modă, o haină scurtă cu marginile rotunjite şi o pălărie albă de pai, model roată de moară. Mă simțeam foarte elegantă în rochia mea cea nouă care mă costase leafa pe o lună şi mă simțeam bine cu pălăria împrumutată. Michael era şi el elegant în costumul lui cel nou, cenuşiu cu țesătură ca osul de peşte şi cu cravata albastră cenuşie cu vergi, cadou de la mine. El m-a îmbrățişat şi m-a privit cu ochii lui mari, cenuşii-verzui şi a zâmbit. Am simțit ca şi cum soarele ar fi străbătut norii, toate grijile şi toate suferințele au dispărut. Sprâncenele lui dese şi întunecate invitau la mângâieri. Eu simțeam că voiam să îl urmez până la capătul lumii, că, în sfârşit, am venit acasă, mi-am găsit soțul, tatăl, fratele, pe toți în una şi aceeaşi persoană – camaradul meu de viață pentru vecie. El avea verighetele, dar nu adusese flori.

– Vrei flori?

– Daaa...!

– Hai cu mine să cumpărăm un buchet!

Am traversat Bergsgatan și am cumpărat flori de la o florărie mică, un buchet de lăcrimioare, florile mele favorite. Am inspirat adânc și m-am umplut de parfumul lor. Mici clipe de fericire, de care trebuie să ai grijă și să te bucuri. Și să le ascunzi cu grijă, pentru ca mai târziu, când viața te va lovi din nou cu ciocanul, să ți le poți readuce în amintire.

Anii cei mai grei erau acum în spatele nostru. Menaj, lucru la fabrică, birou... Am avut timp să învățăm limba suedeză și lucram ca secretari cu o leafă relativ bună. Dat fiind că Michael a reușit să obțină un apartament, consideram că ne puteam căsători acum.

Eram amândoi din același oraș, aveam o bază comună, experiențe comune, același dor de a avea o familie. Ce importanță avea că el era cu mult mai în vârstă? Noi ne iubeam, ne înțelegeam și ne puteam sprijini unul pe altul.

Voiam să clădim o familie și să ne creștem copiii după alte principii de valoare decât cele în care noi am fost educați. Voiam ca ei să fie siguri de ei, deschiși, iubiți, așa cum erau, și noi nu intenționam să încercăm să îi schimbăm vreodată. La un singur lucru nu voiam să renunțăm: copiii – vor fi informați că sunt evrei și vor trebui să poarte moștenirea cu mândrie.

August 1985

Automobilele stau nemișcate pe Podul de Vest, radiatoarele fierb de căldură. Ochii mei urmăresc coada de automobile și se opresc la piciorul podului. Văd imaginea unei fete slabe rezemată de balustradă. Închid ochii și-mi amintesc. Ce multe s-au schimbat de atunci. Și orașul și fata. Soarele luminează tot așa de puternic, cerul este tot atât de albastru. Tramvaie nu mai există, nu se mai văd familii pe tandem, nici pietoni, doar câteva biciclete. Și nici căciulițe roșii cu pompon. Funcționari îmbrăcați corect în automobilele lor în drum spre casă de la locul lor de lucru, fără să li se pară că este ceva special in asta. Majoritatea directorilor tineri care șed nervos și

fumează sau bat tactul cu degetele pe volan nu au văzut Podul de Vest acum patruzeci de ani, când nu treceau automobile pe el. Patruzeci de ani. O viață. O viață suplimentară pe care s-a nimerit să o capăt cadou în 15 aprilie 1945.

Eu eram o frunză care se legăna pe suprafața mării, aruncată în toate direcțiile și mă atingeam de alte frunze duse și ele de vânt. L-am întâlnit pe Michael și rădăcinile a două plante fragede s-au împletit și, încet, încet au prins viață. Au bătut vânturi și au bântuit furtuni, dar pomul a supraviețuit și a crescut puternic, un stejar gros, vital, care s-a ramificat și a înflorit în țara străină. Până când furtuna a lovit din nou și a luat jumătate din trunchi.

Eu nu am crezut că o să pot supraviețui. Eu muream în fiecare noapte. Și totuși mă trezeam în fiecare dimineață. A luat mult timp, dar rănile s-au vindecat și amintirea mi-a dat din nou putere să continui.

Mult timp m-am gândit la ce rost o fi avut această împărțire suplimentară de pâine, această viață nouă? Mi-au trebuit patruzeci de ani ca să înțeleg că eu sunt un martor și că poate este sarcina mea să povestesc prin ce am trecut, deși eu nu posed o pană de scriitor. Am mai rămas așa de puțini! Noi trebuie să povestim despre neomenia care s-a petrecut în secolul douăzeci; asta nu are voie să dispară sub mantaua uitării. Asta nu are voie să se repete!

Îmi mai amintesc și acum, dar aproape că nici eu nu mai știu cum am simțit atunci. Țin minte că mă durea, dar nu mai pot simți durerea. Țin minte unghia infectată la degetul cel mare de la picior, îmi amintesc rușinea când stăteam acolo dezbrăcată, îmi amintesc momentul despărțirii. Încă îmi mai amintesc aproape totul, dar amintirile încep să pălească. Dacă pălesc la mine, cum o să fie cu cei care nici măcar nu au trecut prin asta? Și generațiile următoare, oare o să poată ele să înțeleagă?

CAPITOLUL IX

EPILOG

A venit încă o vară. După iarna suedeză fără sfârşit mă mir din nou că gheaţa se topeşte, frigul se moaie şi mestecenii înverzesc. Au trecut mai mult de patruzeci de ani. Eu stau în casa mea de la ţară, înconjurată de cei trei fii ai mei şi familiile lor. Cei şapte nepoţi se joacă şi fac gălăgie şi gândurile mă duc la Michael care s-ar fi bucurat mult să fie cu noi.

Băieţii au devenit oameni minunaţi, profesionişti capabili, taţi duioşi şi fii foarte devotaţi. Bineînţeles că am avut şi noi certurile noastre. Eu eram mai severă decât voiam să fiu. Eu a trebuit să fiu şi mamă şi tată, şi asta nu s-a putut totdeauna fără conflicte. Băieţilor le era mai greu decât altor băieţi de aceeaşi vârstă; pierderea unui tată lasă urme.

Eu mă hotărâsem să le dau educaţia şi linia de conduită în viaţă pe care Michael ar fi vrut să le-o dea. Auzeam mereu cuvintele lui: „ Ei vor fi educaţi să fie oameni buni şi să-şi păstreze identitatea de evrei. Noi am fost persecutaţi pentru că am fost evrei. Copiii şi nepoţii noştri vor fi mândri că sunt evrei."

După moartea lui Michael, în ziua de Iom Kipur (ziua împăcării) 1962,am trăit mult timp conform legii celei mai mici rezistenţe. Mica agentură de articole medicale, pe care el o înfiinţase când devenise sigur că nu i se permitea să lucreze în meseria lui de jurist în Suedia, mergea în continuare în pierdere. Aveam datorii mari şi eu am fost nevoită să-mi întrerup studiile de psihologie ca să îl ajut cu agentura.

După moartea lui am încercat să continui să lucrez în mica noastră întreprindere care mersese până atunci în pierdere. Spre

surprinderea mea, am început să primesc comenzi şi la sfârşitul anului am putut să produc un mic câştig.

Când băieții au intrat la facultate am putut şi eu să-mi reiau studiile pe care le întrerupsesem. Am vândut întreprinderea, am mers la universitate şi mi-am luat legitimația de psiholog. Acuma mi s-a ivit şi posibilitatea să înfăptuiesc o idee la care Michael ținea foarte mult: La venirea în Suedia ne lipsea viața de cafenea, ceea ce era obişnuit în Europa centrală. Nu exista nici un loc unde ne puteam întâlni, bea o cafea, citi un ziar, flecări puțin. Acum, după patruzeci de ani, comunitatea evreiască din Stockholm a deschis un astfel de local, un loc de întâlnire pentru supraviețuitorii care se luptă în continuare cu umbrele trecutului. Este un centru de zi, unde eu lucrez ca intendent şi psiholog.

Livi, sora mea, locuieşte şi ea în Stockholm. Ea s-a căsătorit cu un refugiat evreu din Germania şi are trei copii şi şase nepoți. Ea mi-a fost de mult ajutor în anii când mi-a fost greu. Ne întâlnim adesea şi ne bucurăm să vedem cum familiile noastre cresc, cum rudele noastre continuă să existe în ciuda tuturor greutăților.

Acum este Stockholmul căminul nostru, aici locuim, aici ne simțim acasă. Sighetul – un orăşel undeva foarte departe – se simte ca dintr-o altă viață.

Când băieții erau în vârsta pubertății, am vrut să le arăt oraşul unde m-am născut, locurile unde m-am jucat, cimitirul unde se odihnesc strămoşii lor. Ne-am dus la Sighet în 1967. Simțeam ca şi când aş fi răsfoit o carte veche. Totul îmi era cunoscut, imaginile erau aceleaşi ca atunci, dar actorii erau schimbați. Oameni străini stăteau în spatele mesei din prăvălia unchiului Samuel, oameni străini beau cafea în grădina Anei.

Trăsurile cu cai erau şi ele acolo, dar nu le mai conducea unchiul Nachum. M-am apropiat de casa unchiului Hillman şi am crezut că el era cel care tocmai intra pe poartă, dar când l-am ajuns din urmă m-a privit o altă față. Singurul om pe care îl cunoşteam în Sighet era Teri.

Nu îndrăzneam să dau drumul sentimentelor mele, preferam să răsfoiesc cartea cât mai repede posibil, să văd spectacolul fără să mă angajez. Partea bună a acestei călătorii a fost că am scăpat de coşmaruri. Până atunci visam adesea că nemții mă țineau în continuare într-un lagăr în Sighet, în timp ce Michael şi copiii erau în Suedia.

După cinci ani am plecat din nou la Sighet. Livi şi cu mine simțeam nevoia să facem un pelerinaj. Am vizitat casa noastră veche, ceea ce eu nu îndrăznisem data trecută. Acolo locuia acum o pereche de unguri cam de vârsta noastră. Ei ne-au permis să intrăm în casă şi să vizităm toate camerele, dar erau foarte tăcuți şi rezervați. Probabil că le era frică să nu pretindem să ne înapoieze casa. Ne-am urcat în camerele noastre de la mansardă şi sentimentele noastre de acum patruzeci de ani au revenit. Eu eram din nou copilul care se uita afară prin fereastră. Unde sunt boschetele de liliac şi de jasmin? am întrebat eu chemând pe părinții mei, dar ei nu erau acolo.

Ce s-a întâmplat cu celelalte fete din Sighet?

Dora s-a întors, s-a căsătorit cu Tsali şi locuieşte acum în New-York, unde este un medic foarte apreciat. Ei au trei copii şi cinci nepoți.

Sussie s-a întors şi ea după convalescența în Suedia. S-a căsătorit şi a născut un copil, dar soțul ei a murit puțin după aceea într-un accident de motocicletă. Ea s-a recăsătorit şi locuieşte acum în Hawai.

Teri s-a căsătorit în Sighet şi a rămas acolo. Spre durerea ei cea mare, nu are nici un copil.

Olga s-a căsătorit cu un american, unul din admiratorii ei din Bergen-Belsen. Astăzi este divorțată şi trăieşte ca o femeie de afaceri cu mult succes în Chicago.

Böszi, sora ei, a emigrat în Israel, s-a căsătorit şi a făcut şase copii. Ea a murit în 1980.

Ana trăieşte cu soțul ei în Montreal.

Despre celelalte nu ştiu nimic.

CUPRINS

A renaşte ca Pasăre Fenix (de Gabriela Melinescu) 5
Cap. I: SIGHET 9
Cap. II: GHETOUL – *Aprilie 1944* 47
Cap. III: LUMEA SE GOLEŞTE – *14 mai 1944* 62
– *15 mai 1944* 72
Cap. IV: AUSCHWITZ 76
Cap. V: HAMBURG – *Wilhelmshafen* 108
– *Altona* 114
– *Eidelstedt* 127
– *Ajun de Anul Nou 1944* 141
Cap. VI: VIAȚA CURGE MAI DEPARTE 149
– *4 Aprilie 1945* 155
– *Bergen-Belsen 7 aprilie 1945* 157
– *15 aprilie 1945* 160
Cap. VII: UN ÎNCEPUT NOU – *7 iulie 1945* 170
– *8 iulie 1945* 177
Cap. VIII: SUEDIA – *9 iulie 1945* 178
– *Stockholm, august 1945* 181
– *15 iunie 1949* 185
– *August 1985* 186
Cap. IX: EPILOG 188